

ISSN 1331 - 5439

просвета

BR 116 / 117

ДЕЦЕМБАР 2013

РЕПОРТАЖА ИЗ ОСИЈЕКА
RETROSPEKTIVA VOJINA BAKIĆA
УКРАЈИНА И ЕУ
PROZA DRAGO KEKANović
ПОЕЗИЈА БОРИС ВРГА

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Раде Драгојевић, Милош Ђурђевић, Мирна Јасић, Ненад
Јовановић, Игор Марковић, Милорад Новаковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ:

Војин Бакић, *Бик*, 1956-1958. / Фотографија: Борис Цвјетановић

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем
644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине
Владе Републике Хрватске и Министарства културе и информисања
Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Од нарцизма до нацизма

У задње су вријеме по лепрозоријима наше десне интелигенције нарочито модерне теорије ‘ножа у леђа’. Логика иде овако – Хрватска пропада, ако пропада то није случајно, а ако није случајно, онда постоје кривци. Ми ћемо их наћи.

Према очекиваној логици колективног нарцизма, кривца се увијек налази у Другоме. Пребројавање је већ почело. Једни пребројавају Милановићев кабинет и у њему налазе мноштво „Срба“ – неки четвртину, други трећину, покоји чак и половину. “У Хрватској имам пуно пријатеља Срба и нисам шовинист, али Срби опет владају! И сад ме туже неки Срби...” – рећи ће Ћиро Блажевић. „Јовановић мрзи све што почиње с “хрватски” – просвјета, ногометни клуб Динамо, олимпијски одбор, академија знаности и умјетности, ногометни савез... Он има крвна зрнца која претежу на ону страну која мрзи све хрватско” додат ће Здравко Мамић. „Из његових очију шикља крв, а када се насмије, видите само зубе спремне на клање...”

Други посвуда виде баук југославенства. Пребројавају медијске дјелатнике – власнике, новинаре, колумнисте, или пак банкаре, идеологе, филозофе, подузетнике, и опет посвуда виде пузајућу најезду „Југославена”. И једни и други полазе од претпоставке да је пропаст Хрватске почела и да ће бити довршена, у мандату ове владе. Да су до ње довели етнички „корозивни елементи”. А не прави, изворни Хрвати који су, ето, потиснути на рубне дијелове сцене.

Иоле трезвенијем проматрачу јасно је да је овдје ријеч о ескапизму као полазној точки фашизма: теорију о „ножу у леђа” као правом разлогу пропасти Њемачке у Првоме свјетском рату, први је изнио Адолф Хитлер. Према његову мишљењу, Жидови су опструирали њемачку борбу на ратишту, гдје год су могли – од fronte, преко пропаганде до међународне политичке и дипломатске сцене. Та је тврдња била у драматичној опреци према стварности – многи су Жидови тада још били фанатични њемачки националисти.

Оно што боде очи код патетичне теорије „ножа у леђа” јест запрепашћујуће, иако можда ненамјерно, аналитичко сљепо. Оно је одраз слабости. За реалистичан поглед у властито лице каткад треба пуно снаге. Свака поштена анализа језиве кризе у коју је Хрватска упала – и која сад наликује на предворје Грчке – морала би, жели ли баратати етнополитичким категоријама, промијенити и методологију и оквир. Паразитска, рентнијерска, клептократска Хрватска, Хрватска која распродаје обитељско сребро, Хрватска која се кочопери, Хрватска којој није стало до рада, до методичке рационалности западног капитализма, која живи на високој нози, али на дуг, та структура свакако није настала у Милановићево доба нити су је обликовали Срби, Југославени или неки старчевићански „славосрби”. Не, то је оригинални конструкт војске хрватских кореника. Њени су темељи ударени у туђманизму – покрету који је од почетка до краја био дубоко прожет идејом етничке чистоће. Туђман, Грегурић, Валентић, Пашалић, Санадер, цијели ХДЗ и све његове, политичке и културне орбите, хрватски су етнички резерват. Није ту било мјеста ни Србима ни Југославенима. Који је од њих – ево доброг мјерила и за политичку елиту и за упропаштавање земље – завршио у Реметинцу? Нема их! Етнички Срби све до изнуђеног Санадерова „Христос се роди” били су скоро ван закона, док појам „Југославенство” – за разлику од појма „социјализам” – и данас у Хрватској фигурира искључиво као псовка.

Ни трунке анализе, ни трага алтернативне идеје о другој, успјешнијој Хрватској, ни назнаке озбиљности у анализи – ето, то је, дакле, конгломерат из којег се пласирају идеје о Другоме као узроку властите пропасти. Оне су по своме мисаоном досегу вриједне сажаљења, али то не умањује њихов потенцијални досег – њихову публику ионако чини интелектуални лумпенпролетаријат – понижени и увријеђени огњиштари, декласирани припадници средњег слоја, пропадајућа компрадорска класа, осиромашени магнати националне контрареволуције, који у компетитивној нарави модерног тржишта не могу наћи своје мјесто, па се враћају зову крви и тла. Оно у публици на што рачунају аутори оваквих тврдњи ионако није интелект, него гregarни инстинкт, зов крда, заједница која остаје једина чврста у вријеме кад се све друго распада. Што би према логици ствари слиједило након пребројавања? Дакако – упирање прстом у кривце, стварање пописа непријатеља, одстрањивање...

Такав исход, међутим, није замислив у иоле цивилним околностима. Ван неке нове континенталне конфлације, етничке или етнополитичке чистке, нису замисливе – уосталом, не би се ту ни имало превише тога чистити. Оштрица ове потмуле мржње окренут ће се заправо, као и сваки други национализам, против племена које ју форсира. Отворити очи, мислити, бити трезвен, признати властиту одговорност, бити кантовски пунољетан, примјенити, како би комунисти рекли, „институт самокритике” односно, католички, признати гријех, био би први корак оздрављења. „Имамо своју Хрватску и бит ће онаква каквом је сами направимо” рекао је *Отац домовине*, давне 1991. године. Тако је и било, нема сад смисла тражити жртвене јарце. Та работа крене од ескапизма а заврши у фашизму – немамо ли с тим већ и превише искуства?

(р.)

Vukovar 1926. / s izložbe "Fotografije starog Vukovara" u organizaciji VSNM grada Vukovara

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU
SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb
FAX: + 385 1 4845 364
TEL: + 385 1 48 72 480
skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

04	OD SLIKA DO PJESME Nenad Jovanović KRONIKA	47	POVODOM JEDNE SLIKE Nebojša Grujić ISTORIJA, <i>MLADA BOSNA</i>
07	PRAVO NA JEZIK I PISMO Saša Milošević IZLAGANJE NA KONFERENCIJI	52	СТВОРИЛИ СУ АНТИХРВАТСКУ ХРВАТСКУ Милан Цимеша ИНТЕРВЈУ, ДАНКО ПЛЕВНИК
08	ПРОГРАМ ТОКОМ ЦИЈЕЛЕ ГОДИНЕ Ненад Јовановић 8. ДАНИ СРПСКЕ КУЛТУРЕ	58	ŽENE, MAJKE, RATNICE Mirna Jasić RODNA PRAVA, <i>AFŽ</i>
10	IPAK SE KREĆE Dragana Bošnjak REPORTAŽA, SRBI U OSIJEKU	63	СВИ НАШИ СТЕРЕОТИПИ Љиљана Вукашиновић ИЗЛОЖБА, “ВИЦ О ПЛАВУШИ”
16	KIPARSKI OPUS VOJINA BAKIĆA (1915 - 1992) Zana Dragičević UMJETNOST	65	NAŠA PREZIMENA (3) Živko Bjelanović PREZIMENA JAPUNDŽIĆ I TRAŽIVUK
21	SLUČAJ BAKIĆ Marko Golub KRITIKA, IZLOŽBA “SVJETLONOSNE FORME”	68	ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ ЕПОХЕ Љубинка Милинчић ИЗЛОЖБА, АЛЕКСАНДАР СОЛЖЕЊИЦИН
24	NEŽELJENA BAŠTINA Ivana Hanaček INTERVJU, NATAŠA IVANČEVIĆ, KUSTOSICA	70	PRIČE O NEMOĆI I NEMOĆ PRIČE Sanja Šakić KRITIKA, “U TRI KOD KANDINSKOG”
26	БАНИЈСКА ЛЕГИЈА СТРАНАЦА Ненад Јовановић ИЗ ПОВИЈЕСТИ	72	ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ Чедомир Вишњић НОВЕ КЊИГЕ
28	MARGINALCI U ELITI Goran Borković INTERVJU, MARKO ŠUNJIĆ, IZDAVAČ STRIPOVA	74	INTROVERZIJA Boris Vrga POEZIJA
34	ПИТАЊЕ ЧАСТИ Љубинка Милинчић ВАЊСКА ПОЛИТИКА, УКРАЈИНА	78	ONDA NAM NEMA SPASA Drago Kekanović PROZA
38	DESET FILMOVA O TESLI Nina Ožegović OBLJETNICA	85	ЦРТИЦА Израо Чедомир Вишњић
42	VJEŽBAO SAM ZA PJESNIKA Boris Rašeta INTERVJU, ĐORĐE MATIĆ, PJESNIK	86	PANOPTIKUM Goran Borković

OD SLIKA DO PJESME

Nenad Jovanović

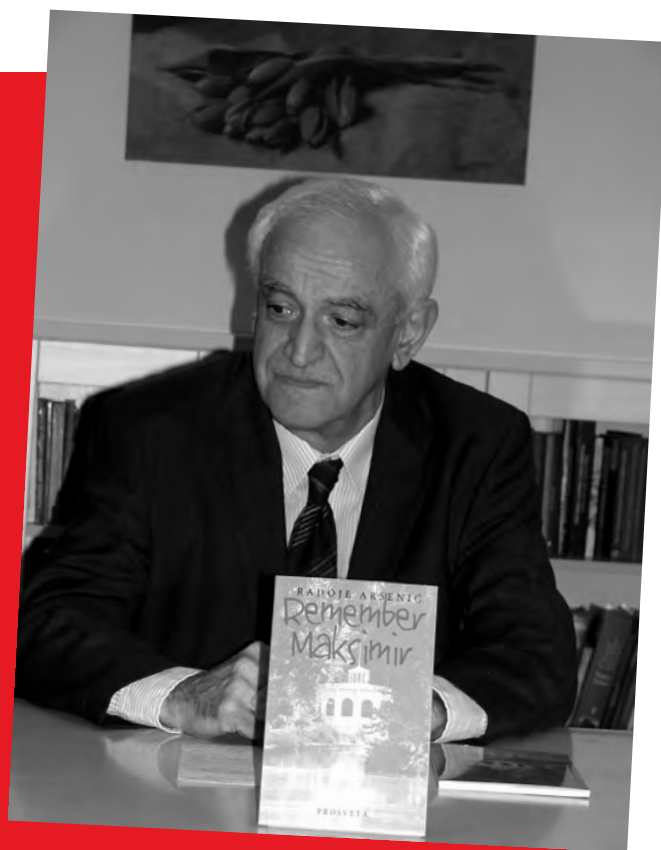
MILENINI 'SNOVI I SANJARENJA' – "Snovi i sanjarenja", izložba o radu srpske slikarice Milene Pavlović Barilli, održana od 10. oktobra do 10. novembra uz modnu reviju haljina rađenih po njenim kreacijama, svakako je jedan od najznačajnijih kulturnih događaja u Hrvatskoj, barem u regionalnom smislu.

Sve što je izloženo u Zagrebu pokazuje svestranu umjetničku ličnost raskošnog talenta Milene Pavlović Barilli, rečeno je na otvaranju izložbe u Klovićevim dvorima. Kako je prošlo 30 godina od njene posljednje izložbe, zagrebačka likovna publika, a naročito mlade generacije dobile su novu priliku za upoznavanje s njenim djelima. A modna revija se nije pretvorila u defile manekenki pred statičnom publikom, već je 15 glumica, radnica galerije i njihovih prijateljica, haljine pokazivalo u svim prostorijama gdje su izložene slike, usporedo recitirajući dio od 40-ak pjesama ove svestrane umjetnice koja je stvarala u 30-im i 40-im godina prošlog vijeka, sve do svoje prerane smrti.

Izložba, organizirana u suradnji državnih institucija Hrvatske i Srbije, privukla je veliku pažnju, pa ju je uoči posjeta Srbiji privatno pogledao i predsjednik Ivo Josipović.

REMEMBER ALEKSANDRA – Radoje Arsenić, dugogodišnji dopisnik "Politike" iz Zagreba, predstavio je 17. oktobra svoju knjigu "Remember Maksimir" koja dijelom preko iskaza glavne junakinje koja nakon obrazovanja sreću traži u svijetu, a dijelom kroz tekstove iz novina, govori o situaciji u Zagrebu 90-ih, posebno o Aleksandri Zec koju su zajedno s njenim roditeljima pobili pripadnici hrvatskih snaga. Prisutni na promociji saznali su da je ta knjiga vrlo tražena u biblioteci "Prosvjete".

NOVA PLOČA – U oktobru je, u sklopu organizirane hajke na čirlične table, skinuta dvopismena tabla sa centralne zgrade "Prosvjete" u Zagrebu koja je stajala od 1949. godine. Nova tabla identična skinutoj postavljena je sredinom novembra, mjesec dana nakon uklanjanja, na isto mjesto kod ulaza u zgradu.

‘PROSTORI SLOBODE’ – Na 58. beogradskom sajmu knjiga, Biblioteka “Prosvjete” nabavila je preko 150 novih naslova, rečeno je na otvorenju izložbe novih naslova knjiga sa sajma koja je pod nazivom “Prostori slobode” početkom novembra održana u dvorani “Prosvjete” u Zagrebu.

Nakon izložbe, knjige svih žanrova među kojima je i bilo kapitalnih izdanja postale su dostupne korisnicima biblioteke.

SMOTRA U VIROVITICI... – U Virovitici je održana 5. Smotra folklor nacionalnih manjina Virovitičko-podravске županije. Organizator je virovitički Pododbor “Prosvjeta”, a osim domaćina, nastupili su KUD Zora iz Silaša, folkloriši zagrebačkog i garešničkog pododbora, Demokratska zajednica Mađara iz Novog Graca i Češka beseda iz Virovitice.

... I BELOM MANASTIRU – U Belom Manastiru održana je 4. Smotra srpskog folklor Slavonije, Baranje i zapadnog Srema na kojoj su učestvovala kulturno-umjetnička društva iz dvije najistočnije županije. Organizator smotre je Zajedničko veće opština iz Vukovara, a domaćin SKUD “Jovan Lazic” iz Belog Manastira. Učestvovalo je 15 KUD-ova koji djeluju po pododborima “Prosvjete” pa će ovogodišnja smotra ostati zapamćena po dobroj organizaciji i rekordnom broju učesnika.

SJEĆANJE NA LJUBIŠU – KUD “Branko Radičević” iz Darde nije zaboravio svog koreografa Ljubišu Bukvića pa je na prvu godišnjicu njegove smrti, 2. novembra, organizirao veliki koncert.

Osim domaćina, na koncertu su nastupili KUD “Jovan Jovanović Zmaj” iz Bijelog Brda, Ansambl narodnih igara (ANI) “Prosvjeta” iz Vukovara i združeni veterani SKUD-a “Jovan Lazic” iz Belog Manastira i darđanskog KUD-a. Sve su to KUD-ovi kojima je Ljubiša, kraće ili duže vrijeme bio koreograf.

SUSRETI U MOSLAVINI – U Garešnici su održani 8. Susreti u Moslavini, jedna od dvije glavne manifestacije SKD Prosvjeta iz Garešnice. Ove godine nastupili su folkloriši iz Garešnice, Ogulina, Daruvara, Virovitice i Okučana, dok za razliku od ranijih godina, nije bilo ansambala iz drugih zemalja.

KAD LJUBIVOJE RŠUMOVE PRAVI – Ovogodišnji zagrebački sajam knjiga prošao je u znaku gostovanja poznatog srpskog pjesnika za djecu Ljubivoje Ršumovića. Pred brojnom publikom održao je predavanje: “Djetinjstvo je otac čovjekove osobnosti ili: Sve što treba da znamo o književnom stvaralaštvu za djecu”, a moderator je bila Milena Đorđević, književna teoretičarka i urednica programa iz kulture u Narodnoj biblioteci Srbije.

Večer prije toga Ršumović se družio sa obožavaocima poezije u “Prosvjeti”, a tema razgovora bilo je njegovo stvaralaštvo za odrasle. Kad se govori o sajmu knjiga, treba spomenuti i učešće izdavača iz Srbije koji su se kolektivno predstavili na štandu NBS, za razliku od lani kad su neki od njih imali svoje štandove. Posjetioci sajma pokazali su velik interes za knjige izdane u Srbiji.

PRELO U VIŠKOVU – Na trećem po redu Narodnom prelu koje je organizirao Pododbor “Prosvjete” u Viškovu, prigradskom naselju Rijeke, skupilo se oko 300 ljudi, što pokazuje interes za manjinski identitet i održavanje tradicije. U prvom dijelu manifestacije zainteresirani su mogli pogledati ručne radove članica “Prosvjete” i Makedonskog kulturnog društva (MKD) “Ilinden” iz Rijeke, kao i izložbu kiparskih radova Rajka Sroka i slika Slavice Nimčević. U nastavku programa nakon zdravice slijedile su pjesme i igre u izvođenju muške i ženske pjevačke sekcije “Prosvjete”, “Ilindena” i Kulturnog društva Rusina i Ukrajinaca iz Rijeke.

BOGATA JESEN BIBLIOTEKE – Ove je jeseni Središnja biblioteka Srba u Zagrebu, koja djeluje u sastavu “Prosvjete”, bila domaćin velikom broju događaja, od predstavljanja knjiga do predavanja o srpskim umjetnicima i manastirima.

Na izuzetno posjećenom predavanju o vladaru, vladiki i piscu Petru II. Petroviću Njegošu povodom 200-godišnjice njegovog rođenja, profesor beogradskog Filološkog fakulteta Dušan Ivanić naglasio je da je Njegoš počeo književno djelovati u vrijeme kad su knjiga i književnost postali srž identiteta nacije. Prisjećajući se najznačajnije srpske pjesnikinje Desanke Maksimović Dramski studio EHO i Središnja biblioteka Srba u Hrvatskoj, upriličili su poetski performans na kojem je osmoro srednjoškolaca i studenata pod motom “Za one sasvim drukčije od mene i za one sa mnom istovetne” recitalo njene pjesme. Voditeljica Svetlana Patafta podsjetila je prisutne na bogat Desankin opus, dok je o svojim susretima s Desankom govorio i Branko

Pejnović koji je tokom 80-ih bio domaćin slavnoj pjesnikinji prilikom njenih čestih dolazaka u Zagreb. U biblioteci je predstavljen i "Roman o Londonu" u izdanju Prosvjete d.o.o., prvo djelo Miloša Crnjanskog koje je u Hrvatskoj izdano nakon 90-ih godina. O knjizi su zagrebačkoj publici govorili književnik Drago Kekanović i urednici Rade Dragojević i Čedomir Višnjić.

Akademski slikar Miloš Popović svojim je predavanjem prvog decembarskog četvrtka obilježio 140. godišnjicu rođenja slikarice i humanitarke Nadežde Petrović. Publika je sa zanimanjem pratila i dva predavanja Branka Čolovića o svetogorskom manastiru, Hilandaru i Kareji, administrativnom sjedištu Svete gore. Predavanje je praćeno i bogatom zbirkom fotografija, nastalih na osnovu tromjesečnog Čolovićevog boravka na Svetoj gori.

PRAVDA ZA BAKIĆA – Zagrebački Muzej suvremene umjetnosti domaćin je retrospektivne izložbe Vojina Bakića "Svjetlonosne forme" koja po nepodijeljenom mišljenju kritičara predstavlja velik događaj za svijet umjetnosti i kulture. Na izložbi otvorenoj 7. decembra, osim najvažnijih radova, oko 200 skulptura i 80 crteža, izložene su i skice, makete spomenika, fotografska uvećanja, projektna i osobna dokumentacija, kao i filmska građa. Ukratko, sve najznačajnije nastalo tokom pola vijeka njegovog stvaranja. Vojin Bakić je umjetnik s bogatim stvaralačkim opusom, pa se ubraja ne samo među najbolje hrvatske kipare 20. vijeka, nego ga i svjetska kritika svrstava među najvažnije evropske kipare modernizma, zbog čega je ta izložba i više nego opravdana. Pogotovo kad dolazi nakon 20 godina prešućivanja i uklanjanja i uništavanja njegovih djela, prije svega zbog pogrešnih krvnih zrnaca Bakića kojem su ustaše pobile braću u Drugom svjetskom ratu. Posljednjih godina neke njegove skulpture se vraćaju i obnavljaju, o njegovom radu ponovo se govori, a dobio je i ulicu u blizini MSU.

POZITIVNO AUTONOMAŠTVO – U organizaciji VSNM Zagrebačke županije u dvorani "Prosvjete" u Zagrebu 12. decembra održana je tribina "Kulturna autonomija Srba u Hrvatskoj" o čemu je brojnim okupljenima, što vijećnicima, što članovima "Prosvjete" govorio predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić.

Govoreći o identitetu Srba u Hrvatskoj, Višnjić je naglasio da je "Prosvjeta" svojevrsno ministarstvo kulture i prosvjete Srba u Hrvatskoj, ističući u kojim je okolnostima formirana i kakav je bio njen rad i dosadašnje tekovine. Višnjić je pohvalio inicijativu rekavši da bi se slične tribine trebale održavati i u drugim sredinama, pogotovo što bi mnogi mlađi članovi "Prosvjete" trebali znati više o položaju Srba i srpskim institucijama.

ZBORHOR – ZborHor, mješoviti vokalni ansambl SKD "Prosvjete" pod vodstvom Marte Kolege uspješno se svojim godišnjim koncertom "Ja bih hteo pesmom da ti kažem" 17. decembra predstavilo zagrebačkoj publici. U ambijentalnom štihi, ZborHor u kojem pjeva 11 mladih ljudi izveo je stare narodne i izvorne pjesme u čemu je uživala brojna publika.

ZborHor djeluje kao muzička sekcija od septembra 2009., a inicijator osnivanja i voditeljica do ove godine bila je Lidija Dokuzović. Čine ga entuzijasti koji žele očuvati baštinu Srba u Hrvatskoj i njegovati srpsku muzičku kulturu na južnoslavenskim prostorima. Iako su imali više nastupa, ovo im je bio prvi cjelovečernji koncert, a po onom što su pokazali, nadajmo se da nećemo morati dugo čekati na sljedeći.

POSLEDNJA POČAST BUDI – Članovi zagrebačkog Pododbora "Prosvjete" organizirali su komemoraciju Budislavu Budi Budisavljeviću, članu i aktivisti "Prosvjete" koji je do zadnjeg časa učestvovao u svim aktivnostima Pododbora i njegove seniorske sekcije.

Komemoraciji održanoj u prostorijama zagrebačke "Prosvjete" prisustvovalo je preko sto članova "Prosvjete", kao i njegova porodica, a lijepe riječi o njemu izrekla je predsjednica Pododbora Nada Komljenović. Budo Budisavljević bio je preko 12 godina aktivan u Pododboru, organizirao brojne aktivnosti i podržavao srpske organizacije u Zagrebu. O njemu su lijepe riječi imali i drugi članovi Pododbora. Posljednji ispraćaj Budisavljeviću održan je 30. decembra na krematoriju Mirogoj, a prisustvovao mu je velik broj članova "Prosvjete", na čelu s predsjednikom Čedomirom Višnjićem, kao i drugih srpskih organizacija.

IZLAGANJE SAŠE MILOŠEVIĆA NA KONFERENCIJI FORUMA ZA SLOBODU ODGOJA U VUKOVARU

PRAVO NA JEZIK I PISMO

Pravo na obrazovanje na materinjem jeziku, pravo učenja o istoriji i umjetnosti, jeziku i kulturi svog naroda na svome pismu, jedno je od osnovnih ljudskih prava što potvrđuju hrvatski zakoni i niz međunarodnih konvencija kojima je Hrvatska pristupila. Zato ne znamo zašto se to pravo stalno preispituje, zašto mu se daju negativne konotacije, zašto se od njega proizvodi monstrum koji kvari djecu i truje društvo?

Govorit ću kao predstavnik Srba o pravu na obrazovanje na materinjem jeziku. Naziv ove konferencije „Održivost podijeljenog obrazovanja“ je indikativan i može se uzeti kao pokazatelj problema – govori se o podijeljenom školstvu, a u sličnim aktivnostima zna se lamentirati i nad segregacijom djece.

Zapravo se radi o okolišanju, o skanjanju da se društveni prijevori nazovu pravim imenom. Radi se o školovanju Srba. O podijeljenoj školi ili o segregaciji, o potrebi da se sva djeca igraju zajedno, nije se pričalo niti se priča ako se radi o školovanju Talijana ili Mađara, Čeha ili bilo koga drugog. O nekoj „novoj školi“ ne govori se u kontekstu promjene lošeg hrvatskog školskog kurikulumu ili veće integracije u zemlju, nego samo u kontekstu školovanja Srba u Vukovaru.

Nevoljkost da se stvari nazovu pravim imenom, pa čak i među organizacijama koje imaju nesumnjiv slobodarski legitimitet i dobre namjere, jeste problem sam po sebi.

Mi smatramo da je pravo na obrazovanje na materinjem jeziku, pravo učenja o istoriji i umjetnosti, jeziku i kulturi svog naroda, na svome pismu, jedno od osnovnih ljudskih prava. To potvrđuju hrvatski zakoni i niz međunarodnih konvencija kojima je Hrvatska pristupila.

I zato ne znamo zašto se to pravo stalno preispituje, zašto mu se daju negativne konotacije, zašto se od tog prava proizvodi monstrum koji kvari djecu i truje društvo. Kako je moguće da se ne vidi da hrvatsko školstvo, pa i ovdje, samo reflektira društvene podjele. Da ono, nekim svojim karakteristikama, nije obrazovni sistem, već još jedan kanal koji prenosi istinu o pobjedniku i o poraženom, kako je ona postavljena u mitu o ratu 1991.–1995.?

Preispitivanja, relativizacija ili prenamaglašavanje negativnog u obrazovanju manjina dala su već nesumnjive rezultate:

- još uvijek nije osnovana katedra na kojoj bi se studirao srpski jezik, kultura, poput npr. anglistike ili polonistike, usprkos nizu razloga za njeno postojanje
- prijašnjih godina na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu postojao je program

obrazovanja za učitelja razredne nastave srpskog jezika i kulture. Nakon tri generacije, više se nije upisivalo na ovaj studij, mada je sigurno da bi i danas, kao i akademske 2000. godine kada je program ukinut, bilo zainteresiranih za njega. Svakako i potrebe: za Talijane je na Sveučilištu u Puli moguće obrazovanje učitelja i odgojitelja (preddiplomski i diplomski učiteljski studij). Srbi, na žalost nemaju tu mogućnost, ako žele jednog dana predavati na srpskom jeziku i pismu moraju se ići obrazovati u Srbiju

– kada je 1997. godine Podunavlje reintegrirano, sporazumom je dogovoreno da će se osam škola (iz mjesta nastanjenih Srbima) registrirati kao manjinske. To još uvijek nije urađeno, usprkos nizu poduzetih aktivnosti, ispunjavanju svih zakonskih uvjeta i obećanja svih prethodnih administracija. Trenutno u Hrvatskoj postoje registrirane manjinske škole Čeha, Mađara, Talijana, Židova, no ne i Srba

– već više od desetljeća nije potvrđen plan i program za Model C manjinskog obrazovanja, koriste se zastarjeli udžbenici iz 1998., ne postoji savjetnik za ovaj model u državnoj Agenciji za odgoj i obrazovanje.

– Ministarstvo znanosti i obrazovanja ukinulo je Upravu za nacionalne manjine, prošle je godine za 1,5 milijun kuna smanjilo potporu, natječaji za dodjelu sredstava i prije su znali kasniti, a u 2013. ih nije ni bilo.

I sada bi ovo postojeće, i tako slabo, malo i nedovoljno razvijeno, ne samo mijenjali, nego i ukidali?

ЋИРИЛИЦА

СРБОБРАН

Уморни од ове вјековне муке, као расути прилог данашњим опасним расправама преносимо анотације из загребачког "Србобрана" на тему ћирилице. Иако просторно и политички распршени прилози чувају унутрашњу конзистентност, указују на дио дубоких коријена наших болести, а говоре и о заједници (српској) која је тада у пуном броју тражила свој пут и идентитет. Анотације су пренесене из књиге "Србобран 1901–1914" аутора Чедомира Вишњића.

109

Јоца Магарашевић

Где нам је равноправност ћирилице?/ (На адресу "Српског Клуба")

"Србобран", бр. 158, понедељак 23. јула (5. августа) 1901.

Полемика аутора из Чепина са "Српским клубом" који је закон о употреби ћирилице из 1887. године, сматрао својим великим успјехом. Он наводи примјер из свог мјеста у којем је општинско заступство донијело одлуку да се на новој згради школе, крај латиничког наслова "Пучка школа" испише и наслов ћирилицом. Краљевска котарска област у Осијеку поништила је ову одлуку, а Краљевска жупанијска област потврди рјешење котарске области назвавши закључак општинског заступства "неумесним". Иако није било образложења, иако је школа у ингеренцији општине, а општински одбори независни од политичких управних власти, и овим је доказано да законом из 1887. године, питање ћирилице није рјешено.

Smatram da ne treba govoriti o podijeljenom školovanju, već o obrazovanju na materinjem jeziku i pravu na obrazovanje; i još važnije – da nisu u pravu oni koji, manje ili više direktno, prozivaju to manjinsko školovanje kao generatora socijalne isključivosti i uzrok društvenih podjela.

Образовни систем ове земље нападају из сасвим другог смјера и мотива. Нападају га:

- продор radikalnih religijskih vrijednosti koji ozbiljno dovodi u pitanje svjetovni karakter našeg školstva. Ta provala konzervativizma, obavezan vjeronauk i nametanje svjetonazora, najava osporavanja Darwina pod maskom slobode izbora dovode do toga da će ono uskoro početi nalikovati onome u američkom biblijskom pojasu
- izuzetna etnocentričnost gdje se sve manje uči o drugima, a sve više o maglovitim kraljevima; etnocentričnost u kojoj nema mjesta za druge i u kojoj

se u okviru hrvatskog jezika ne mogu više pročitati djela Sime Matavulja; iz povijesti se ne može učiti o dječjem logoru u Sisku; nema obaveze otići u Jasenovac; ne spominje se Milutin Milanković... Krajnje su reducirani sadržaji koji se odnose na život u zajedničkim društvima i državama, zanemaruju se zajednička stremljenja Hrvata i Srba (naročito se ovo odnosi na antifašističku borbu i izgradnju socijalizma), a prenatlažavaju negativni momenti.

Počeo sam s imenom konferencije „Održivost podijeljenog obrazovanja“. Kad kažete da je nešto podijeljeno – koje su prve asocijacije? Cijepanje i odvajanje, gubitak, necjelovitost, nanošenje štete, na određen način redom negativne konotacije.

Oko 2000 srpske djece ide u tu podijeljenu školu, puno manje od jedan posto od ukupnog broja učenika u Hrvatskoj. Niti su započeli tu – podijeljenost, niti mogu podnijeti teret optužbi za nju.

ОСВРТ

8. ДАНИ СРПСКЕ КУЛТУРЕ

ПРОГРАМ ТОКОМ ЦИЈЕЛЕ ГОДИНЕ

Дани српске културе након овогодишњег програма најављују нови циклус свог постојања, желећи фокус дјеловања ставити на програм који директно укључује суграђане и све заинтересоване у манифестацију кроз радионички тип рада. Нова динамика манифестације укључује програм који ће се организирати током цијеле године и неће бити ограничен само на неколико дана у години

Овогодишњи, осми Дани српске културе у организацији СКД „Просвјете“, одржани у више термина током новембра и децембра понудили су врло занимљив програм, намијењен с једне стране онима које занима очување српске народне и умјетничке традиције, а с друге онима који умјетност проматрају као друштвени, па и политички догађај намијењен преваходно младима с обзиром да у неким сегментима, на примјер театарским, нема довољне понуде за њих.

– Дани српске културе након овогодишњег програма најављују нови циклус свог постојања, а то је да фокус свог дјеловања стављају на програм који директно укључује суграђане и све заинтересоване у манифестацију кроз радионички тип рада, рекла је Светлана Патафта, селектори организатор програма. Као примјере навела је етномузиколошки семинар Сање Ранковић, калиграфску радионицу Вере Стојишић Гашпаровски, предавање Милана Марковића Матиса у програму „Изведбена умјетност у простору парламентарне политике“ на Академији драмске умјетности у Загребу и организовање разговора након представе „Загреб гори“ намијењене младима, с темом дискриминације и односа према мањинама.

– Нова динамика манифестације укључује програм који ће се

организовати током цијеле године и неће бити ограничен само на неколико дана у години, рекла је и испричала се свима који су навикли на богат филмски програм који је ове године изостао. Сљедеће године поново ћемо почастити загребачку публику одличним српским филмовима, рекла је.

Вера Стојишић Гашпаровски, учитељица у Сремској Каменици, и председница удружења војвођанских учитеља одржала је 24. и 25. новембра двије радионице калиграфије, за грађанство и ученике Српске православне гимназије у Загребу. – Они су се требали упознати с историјатом калиграфије, српским средњовековним калиграфским наслеђем и да на основу тога направе своје уникатне радове мотивисани српском средњовековном ћирилицом, рекла је и додала да је 40-оро полазника обје радионице у томе било врло успјешно.

– За калиграфију треба имати и смисла, битно је да се сви уведу у технику калиграфског писања, а онда они одабирају којом писаљком ће да раде. С обзиром на различите технике можемо да бирамо да ли ћемо да пишемо барском трском, гушћим пером, калиграфским пером или четкицама, све зависи од избора, рекла је.

Тада је отворена и изложба о *Мирослављевом јеванђељу* уз прикази-

вање филма “У почетку беше реч” Бошка Савковића у коме се говори о занимљивом путошћу овог најстаријег сачуваног српског ћириличног рукописа. О детаљима везаним уз фототипско издање Јеванђеља говорио је новосадски књижевник Радмило Мулић који је одговарао на бројна питања публике.

Финални дио дана почео је 13. децембра у Академији драмске умјетности (АДУ) представљањем пројекта “Они живе” који је изазвао доста реакција у Београду и другим земљама гдје је извођен. Ради се о акцији Милана Марковића Матиса и његове колегице Маје Пелевић у којој су се учланили у седам српских партија и поставили чланови њихових савета за културу, као културну платформу намјерно им “увалили” прилагођени текст нацистичког пропагандиста Јозефа Гебелса, што су партије “прогутале”. О свему томе направили су казалишну представу у којој су нагласили да су партије, не само у Србији, лишене не само идеологије, него и политике и да се претварају у групе за подршку и ухљебљивање кадрова.

Истог дана увечер у Дјечјем казалишту Дубрава одржана је представа “Загреб гори”, настала по Матисовом тексту “Значи, Марко као Краљевић/Пази вамо”, а чији су аутори Саша Божић и Ксенија Зеца, у којој глуме студенти завршне године АДУ. Дворана је била пуна ученика Српске православне гимназије и студената Учитељског факултета у Загребу, бројних глумачких ансамбала, од Драмског студија ЕХО, ЗКМ и Тирена, до српских мањинских представника и првог човјека културе града Душка Љуштине, као и грађана с обзиром да представа улази у редовни репертоар.

Након представе публици су се, осим Матиса, аутора и глумаца, представили и директор казалишта Лео Вукелић и Дијана Кржанић Тепавец, председница АССИТЕЈ-а (удружење театар за дјецу и младе) Србије и чланица Извршног одбора свјетског АССИТЕЈ-а.

У расправи је наглашено да је драмско писмо за младе веома битно и да му се треба пружити посебна пажња у осмишљавању програма репертоара казалишта. Одговорност је самих умјетника да стварају представе за младе које директно комуницирају с публиком о темама које се баве потребама младих, њиховим правима, и које храбро и без цензуре указују на проблеме у друштву у којем живе, могло се чути у дискусији.

Подсјетивши да је Матис био присутан и на прошлим данима представом “Маја, ја и маја”, Патафта је нагласила да је својим учешћем и представом “Загреб гори” показао и хрватској публици да се ради о писцу који нема длаке на језику, не наступа у рукавицама, и чији опус сигурно треба пратити и у будуће.

Коначно, у сурадњи с креативним радионицама ВСНМ ЗГ “Азбука – слова у покрету”, у недјељно јутро 5. децембра одржана је радионица као на којој је Боровој Довниковић, највећи живући мајстор цртаног филма у Хрватској показивао и објашњавао како се раде цртани филмови и стрипови, а одгледани су и филмови “Професор Балтазар” и “Чудна птица”, након чега су се дјеца од 3 до 14 година прихватила цртања ликова и сцена из филмова, а она већа радила свој стрип.

Бурна историја свете књиге

Мирослављево јеванђеље је писано у другој половини 12. вијека за хумског кнеза Мирослава, старијег брата Стефана Немање. Служило је за одржавање вјерских обреда у цркви око које је данас варош Бијело Поље, да би потом завршило у светогорском манастиру Хиландару. Остале забиљежено да је средином 19. вијека руски владика Порфирије Успенски из

јеванђеља исцијепио један лист и однио га у Петроград, оставши задивљен оригиналним минијатурама са византијским мотивима фантастичне флоре и фауне. Тај поступак открио је свијету постојање ове књиге која је крајем 19. вијека завршила код српског краља Александра Обреновића који је заузврат платио дугове манастира. Он је дао да се у Бечу изради 300 примјерака фототипског издања, али како није било пара, тек је 40-ак страница било у изворној величини, док су остале биле два пута мање.

Током мајског преврата 1903. јеванђеље на волшебан начин нестаје. Касније се открива да је завршило код новог српског краља Петра Карађорђевића. Јеванђеље заједно с државном ризницом прати повлачење српске војске и државних власти 1915. Оно бива скривано и за вријеме Другог свјетског рата, да би након ослобођења било смјештено у Народном музеју, прво у подруму, а онда и у стакленој витрини. Као најљепши српски ћирилични рукопис недавно га је UNESCO уврстио у регистар свјетске културне баштине међу 120 највреднијих покретних добара које је створила људска цивилизација.

Сувремено фототипско издање је 1997. године, такођер у 300 примјерака, штампано у Јужноафричкој Републици и забрањено за вријеме Милошевића због наводно нелегалне процедуре припреме и копирања страница. Новосадски књижевник Радован Мулић причао је о том издању које је изложио на свом штанду на београдском сајму књига. – Први примјерци увезани су у бивољу кожу, а касније и у кожу домаћих волова, рекао је Мулић, додавши да је цијена првих примјерака била око 6000 марака, односно 3000 еура и да, што се више примјерака продало, а до сада се продало 200, цијена расте, па сада достиже 3.500 еура.

СРБОБРАН

165

Служимо се ћирилицом

“Србобран”, бр. 275, четвртак 20. децембра 1901. (2. јануара 1902.)

“На поднесак српске штедионице у Кореници, писан ћирилицом, није хтио тамошњи кр. котарски суд да јој изда одлуку ћирилицом. Председник штедионице г. Стево Калембер жалио се на такви поступак кр. судбеном столу у Госпићу, и заиста, председник штедионице доби ону исту одлуку, ради које се жалио, написану ћирилицом.”

320

Служите се својим правом

“Нови Србобран”, бр. 32, субота 1. (14.) фебруара 1903.

По параграфу трећем закона од 4. свибња 1887. о употреби ћирилице, земаљске власти су биле дужне примати поднеске писане ћирилицом, а тамо “гдје Срби у повећем броју живе” на прве молбе и поднеске, ћирилицом и одговарати. Лист коментира: “Има у нашем друштву људи, који су добра срца, а млаке воље. Они траже заједно с нама, да се законом потпуно и тачно одреди, да је ћирилица латиници равноправна. Али за то свеједно ти исти људи не знаду и неће да знаду за параграф 3. споменутог закона, него искључиво употребљују у својим пословима писмо латинско. Па за то су ти људи неозбиљни, несавјесни, не импонирају ником, њихове захтјеви не респектује нико, јер траже више него што могу, него што хоће... Ми их позивамо да се служе својим правом, да пишу ћирилицом...”

SRBI U OSIJEKU

IPAK SE KREĆE

PIŠE: Dragana Bošnjak

FOTO: Darko Kovač

Iako je broj Srba u poslednjih 20 godina znatno smanjen oni su sa 6,25 odsto u ukupnom stanovništvu grada na Dravi i dalje najbrojnija nacionalna manjina. Trend smanjivanja započeo je ratne 1991. godine kada je u Osijeku živelo 33 hiljade ili 20 odsto Srba, no već na idućem popisu 2001. godine taj broj je drastično pao na samo 8767 ili svega 7,65 odsto pripadnika srpske nacionalne manjine

Sa zgrade u Kišpatičevoj ulici broj 7 u Osijeku, u samo dva meseca, pet puta je skinuta tabla Veća srpske nacionalne manjine grada Osijeka, poslednji put na katolički Badnjak. Iako su od 2005. godine u istoj zgradi smeštene prostorije i svih ostalih manjinskih Veća, albanskog, bošnjačkog, mađarskog, nemačkog i slovačkog, među dvojezičnim tablama koje tamo već godinama stoje, stradala je samo ona latinično-ćirilica. Gradonačelnik Ivica Vrkić je odmah reagovao. Postavljene su nove table te ugrađena kamera uz senzorsko osvetljenje. Policija još mora pronaći vandale.

“Ne mogu reći da je to nekakav generalni stav Osječana prema Srbima već smatram da je u pitanju pojedinac ili grupica. U jednom radijskom intervjuu sam, čestitajući Božić svojim sugrađanima katoličke veroispovesti, poželeo da nam taj veliki hrišćanski praznik podari mir i razum, da i katolički i pravoslavni Božić dočekamo sa tablom na prostorijama osječkog VSNM-a, ali očigledno to nekima nije bilo dovoljno. Ne mogu razumeti ni slične događaje u Vukovaru, a pogotovo u Osijeku. Ružno je i čudno da se to dešava u 21. veku, u jednoj multinacionalnoj, multikulturalnoj, a sada i evropskoj sredini, ali, eto, dešava se”, kaže dr Milorad Mišković, predsednik osječkog VSNM-a.

Šezdesetdevetogodišnji Mišković, koji od svoje 15. godine živi u Osijeku, izražava žaljenje zbog poslednjih događaja, tim više što su Srbi u Osijeku prisutni gotovo pet vekova. Iako je njihov broj u poslednjih 20 godina znatno smanjen, Srbi su sa 6,25 odsto u ukupnom stanovništvu grada na Dravi i dalje najbrojnija nacionalna manjina. Trend smanjivanja započeo je ratnim događajima 1991. godine. Srba je prema popisu stanovništva iz te godine bilo oko 33 hiljade ili 20 odsto, no već na idućem popisu 2001. godine taj broj je drastično pao na samo 8767 ili svega 7,65 odsto pripadnika srpske nacionalne manjine, dok je prilikom popisa 2011. godine samo 6751 Osječanin istakao svoju srpsku nacionalnost.

“Sigurno je da ima Srba koji se iz straha nisu tako izjasnili, a ima i dosta mešovitih brakova. Razumem ih jer je takav trenutak u kojem živimo. S druge strane mladi odoše iz grada tražeći mogućnosti školovanja i zapošljavanja, a stari umiru, tako da je Srba u Osijeku sve manje”, govori Mišković navodeći primer svog sina koji je nastavljajući porodičnu tradiciju želeo da upiše medicinu, ali budući da to nije uspeo u Hrvatskoj, danas studira u Novom Sadu i to kao strani student, na engleskom jeziku. “Danas je takvo vreme da će mladi sve više odlaziti za poslom u Evropu. S diplomom na stranom jeziku ni moj sin se sigurno neće vratiti u Osijek. Daj Bože da se vrati, ali to bi bilo veliko čudo”, smatra naš sagovornik.

Srbi u Osijeku se prvi puta u pisanoj formi spominju 1534. godine u vreme turske vladavine u pismu koje srpski despot Pavle Bakić šalje austrijskom caru, tako da počinju pripreme za obeležavanje 500 godina kontinuiranog življenja Srba u Osijeku

Uprkos takvom trendu, Mišković smatra da osječki Srbi imaju razloga da se ponose bogatom crkvenom i kulturnom baštinom. Srbi u Osijeku se prvi puta u pisanoj formi spominju 30. maja 1534. godine u vreme turske vladavine u pismu koje srpski despot Pavle Bakić šalje austrijskom caru, podatak je koji često ističe. “Mi se već možemo početi pripremati za obeležavanje

Srpska pravoslavna crkva, Voskresenija Hristovog

500 godina kontinuiranog življenja Srba u Osijeku", dodaje Mišković koji se, iako mu to nije struka, bavi istraživanjem prošlosti svog naroda na području Osijeka. Srbima je za vreme Turaka bilo dozvoljeno da imaju kapelu gde su bogoslužjenja održavali kaluđeri iz manastira Orahovica koji se spominje 1593. godine.

U Osijeku su se rodila dvojica episkopa SPC-a – episkop budimski Justin Joanović koji je živio krajem 18. i početkom 19. veka i u Osijeku završio Srpsku veroispovednu školu, a drugi je episkop slavonski Stefan Kragujević koji je, iako je živio u Pakracu, često dolazio u svoju rodnu kuću u Osijeku i bio domaćin svečane inauguracije bana Josipa Jelačića

Velikom seobom pod Čarnojevićem 1690. godine se na područje osječkog polja doseljava veliki broj Srba, a u prvoj polovini 18. veka počinje šira organizacija crkvenog života. Taj period je posebno preloman za srpski živalj koji se posle mira u Sremskim Karlovcima i Požarevcu, a pogotovo nakon Rakocijevog ustanka u Mađarskoj, kada se u Osijek sklonio episkop pečujski Nikanor Milentijević koji 1718. godine započinje izgradnju zidane crkve umesto

zatečene pletene od pruča te osniva Srpsku veroispovednu školu. Pravoslavni živalj, pogotovo spretni trgovci Cincari, postaju vrlo bogat sloj i zajedno sa Srbima objedinjeni u crkvenoj opštini omogućavaju organizaciju života.

Mnoge ličnosti su ostavile pečat u istoriji osječkih Srba. U Osijeku su se rodila dvojica episkopa Srpske pravoslavne crkve – episkop budimski Justin Joanović koji je živio krajem 18. i početkom 19. veka i u Osijeku završio Srpsku veroispovednu školu, a drugi je episkop slavonski Stefan Kragujević koji je, iako je živio u Pakracu, često dolazio u svoju rodnu kuću u Osijeku i jako voleo taj kraj. Kragujević je studirao u Požunu, današnjoj Bratislavi, bio je evropske orijentacije i kulture, a savremenici ga opisuju kao čoveka parade koji je ceremonijalno iz svoje kuće odlazio na bogoslužjenja u osječku Sabornu crkvu Uspenija presvete Bogorodice. "Osječani su izlazili iz svojih kuća i pratili njegov prolazak te njemu u čast tu ulicu nazvali Vladčinom (danas Gojkovićeve). Zanimljivo je da je ta ulica od 1941. do 1945. godine nazivana Biskupskom, a u Jugoslaviji je pola ulice nosilo jedno, a pola drugo ime. Vladika Stefan Kragujević je poznat i po tome što je bio domaćin svečane inauguracije bana Josipa Jelačića. Iako je Jelačića u bansku dužnost uveo patrijarh Josif Rajačić, naš Osječanin je bio domaćin čina svečane inauguracije u Zagrebu i on je sedeo s Jelačićeve desne strane", priča naš sagovornik te nabroja i ostale poznate osječke Srbe. Među njima su i Vasilije Vaso Đorđević, donjogradski Osječanin, dugogodišnji predsednik crkvene opštine u Osijeku koji je 14 godina bio predsednik hrvatskog Sabora, Nikola Živanović je 13 godina bio osječki gradonačelnik, te Milutin Milanković, svetski velikan nauke koji je rođen u Daljacu, ali je u Osijeku završio gimnaziju.

"Na zadnjoj sednici VSNM-a smo uputili zahtev Gradskom veću da se ispred gimnazije koju je završio Milanković postavi njegova bista. Takođe

smo zatražili da se izvrši restauracija zavetnog krsta iz prve polovine 18. veka, kod kojeg je u ratnim događanjima 1848. godine svečano dočekan ban Jelačić. Dočekao ga je osječki prota Lazar Bojić i posle tog događaja ta ulica je nazvana Banovom ulicom. Treći naš zahtev je da se izvrši zaštita Čarnojevićevog krsta na potezu Osijek – Nemetin koji je 2000. godine srušen i do danas nije obnovljen. Po narodnom predanju patrijarh Arsenije III. Čarnojević je na tom mestu prešao reku Dravu. Podaci govore i da je Sulejman Veličanstveni tu prešao Dravu kada je išao u bitku na Mohačko polje", kaže predsednik osječkog VSNM-a dodajući kako su tri istorijske ličnosti posebno isticale Osijek.

Deca srpske nacionalnosti i pravoslavne veroispovesti nemaju mogućnost pohađanja veronauke, kao ni školske nastave na srpskom jeziku i pismu koju imaju pripadnici srpske zajednice npr. u Tenji

"Sulejman Veličanstveni je procenjujući stratešku važnost Osijeka rekao da onaj ko drži Beograd i Osijek vlada tim delom Evrope, patrijarh Arsenije IV. Jovanović Šakabenta, nosilac druge seobe Srba je postavio sedište patrijaršije u Osijeku te pokrenuo izgradnju veće Saborne crkve i lično je posvetio 1743. godine, a patrijarh Georgije Branković je toliko voleo Osijek da je sagrađio rezidenciju koja se nalazila u zgradi Ugostiteljske škole u Radićevoj ulici", priča Mišković izražavajući žaljenje što je ta zgrada izašla iz funkcije srpskog naroda koji se u njoj mogao i danas okupljati.

"A danas se Srbi u Osijeku najčešće okupljaju u crkvi i oko crkve i ono što mi je jako teško reći, na sprovodima. Kad neko od poznatih osječkih Srba ili članova njihovih porodica umre, svi idemo na sprovod i tu se viđamo. To mi teško pada, ali nažalost je tako. Okupljamo se o velikim crkvenim praznicima, kao što su hramovna slava Velika Gospojina, Badnje večer, Uskrs, Đurđevo, Sveti Nikola. Nekad smo se sretali i privatno o krsnim slavama, venčanjima i krštenjima, ali je danas toga sve manje. Tome je, verujem, doprinela i ova ekonomska kriza", smatra naš sagovornik.

Pre poslednjeg rata krize nije bilo. Osijek je bio poznat kao industrijski grad, jedan od jačih u bivšoj Jugoslaviji. Grad Saponije, giganta u hemijskoj industriji, grad Kandita, fabrike šećera, fabrike keksa Sloboda, Neolita, tekstilne industrije IMK Slavonija, zapošljavao je ne samo Osječane već i stanovnike iz okolnih naselja. Današnjim Osijekom dominiraju trgovački centri u kojima nema ko da kupuje.

Teže nego danas, osječkim Srbima je bilo za vreme rata 1991. kada je više od posla, bez kojeg su ionako masovno ostajali, trebalo sačuvati živu glavu. Mnogi to nisu uspeali.

"Nije bilo lako. Kao voditelj službe medicine rada u Osijeku 1991. godine sam dobio otkaz i bez posla sam bio dve i po godine. U to vreme je bilo važno preživeti od danas do sutra, pa se onda ujutro moliti Bogu da preživiš dan i noć, a onda sledećeg jutra ispočetka. Teško je bilo i u posleratnim godinama.

Uspeo sam da se zaposlim u hitnoj pomoći i tu sam ostao sve do 2009. godine kada sam otišao u penziju. Nisam mogao napredovati kao specijalista medicine rada. Jednom prilikom sam se javio na konkurs da radim u invalidskoj komisiji, ali ni kao jedini kandidat nisam prošao već je konkurs poništen", govori Mišković čiju sudbinu dele mnogi osječki Srbi.

Iako su za Srbe u čitavoj Hrvatskoj pa tako i Osijeku došla teška vremena, institucije srpske zajednice u tom gradu čine sve da očuvaju identitet, crkvenu i kulturnu baštinu, jezik, pismo i običaje svog naroda. S ovim poslednjim ide teško. U Osijeku deca srpske nacionalnosti i pravoslavne veroispovesti nemaju mogućnost pohađanja veronauke, kao ni školske nastave na srpskom jeziku i pismu koju imaju pripadnici srpske zajednice npr. u Tenji, ali koju ni tamo ne koriste sva deca. Bilo je pokušaja da se nešto organizuje, ali bez uspeha.

Osim Veća srpske nacionalne manjine u Osijeku od 1996. godine deluje Pododbor Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta". Osječki Pododbor, uz nekoliko prekida, ima tradiciju još od 1947. godine kada je SKD "Prosvjeta" osnovana u Zagrebu. Prema rečima predsednika Zdenka Čikare, Pododbor trenutno broji oko 60 članova, pretežno starije dobi. "Na žalost, asimilacija je učinila svoje, što je vidljivo i po broju naših članova i njihovoj dobnoj strukturi", kaže Čikara koji među aktivnostima pododбора nabroja likovne izložbe, predavanja, tribine, književne večeri te pesničke susrete u sklopu Dana kulture Srba Slavonije, Baranje i zapadnog Srema.

"Bavimo se i izdavačkom delatnošću, objavili smo više knjiga poezije naših članova, promovisali njihove knjige, kao i knjige drugih autora. Naši članovi, pesnici, učestvuju na pesničkim susretima u Osijeku te u drugim mestima u Hrvatskoj i Srbiji. Imamo i dobru saradnju sa matičnom državom, posebno sa dr Dušanom Ivanićem, profesorom na Filološkom fakultetu u Beogradu, predavačem o značajnijim srpskim književnicima, a sarađujemo i sa Etnografskim muzejom u Beogradu", kaže predsednik osječke Prosvjete i dodaje da Pododbor organizuje i proslavu Svetog Save, krsne slave Društva.

Incidenti usmereni protiv Srba nisu zaobišli ni osječku Prosvjetu. U više navrata fasada Pododбора bila je ispisana grafitima uvredljivog sadržaja, a prozori razbijani kamenicama

Incidenti usmereni protiv srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj nisu zaobišli ni osječku Prosvjetu. "U više navrata fasada našeg Pododбора bila je ispisana grafitima uvredljivog sadržaja, a prozori razbijani kamenicama. Nadamo se da su ti ružni događaji iza nas i da se više neće ponoviti", poručuje Čikara. Iz programa koje organizuje Prosvjeta posebno ističe predavanja i tribine koje je na temu istorije Srba u Osijeku održao član Pododбора dr Milorad Mišković.

Jedna od takvih tribina bila je posvećena osječkoj crkvenoj i kulturnoj baštini povodom 190 godina rođenja i 100 godina smrti biskupa Josipa Ju-

Zgrada bivše biblioteke crkvene opštine Osijek

raja Strossmayera i 190 godina od objavljivanja "Pamjatnika mužem u slaveno-serbskom kniževstvu slavnim" osječkog paroha Laza Bojića. Pamjatnik je prva srpska biobibliografija u kojoj su navedena imena svih tada živih i do tada umrlih srpskih pisaca, sa opširnim biografijama Jovana Rajića, Dositeja Obradovića, Atanasija Stojkovića i Grigorija Trlajića. Bojić je i pisac prve srpske istorije književnosti, danas vrlo retke knjige.

Osječka Prosvjeta organizovala je značajne međunarodne tribine o Srbima u Hrvatskoj, tribinu o srpskim pravoslavnim krstovima u Osijeku te obeležila 140 godina srpske čitaonice. Prvi predsednik srpske čitaonice bio je osječki paroh Lazar Popović, a uz njega je inicijator bio bogati osječki trgovac Marko Aksentijević. Nakon 73 godine rada, čitaonica je 1941. godine prestala da postoji i do danas njen rad nije obnovljen. Popović je bio i gradski većnik, a za njega je vezana zanimljiva priča. "Kada je na predlog biskupa Josipa Juraja Strossmayera trebala biti sazidana katedrala u osječkom Gornjem gradu, gradski većnici su bili protiv toga jer je već postojala katedrala u Đakovu, a samo je prota Popović podržao biskupovu ideju. U znak zahvalnosti biskup mu je poklonio štap od bambusovine sa drškom od slonove kosti. Štap je potom završio kod prote Lazara Bogdanovića za kojeg se udala Popovićeva ćerka, a kad je on umro njegova ćerka je štap poklonila osječkom parohu Lazaru Miškoviću, mom ocu. Tako je biskupov štap bio kod tri Lazara, a na kraju ga je 1992. godine moj otac poklonio tadašnjem đakovačko-sremskom biskupu Ćirilu Kosu", priča dr Mišković. Posebno spominje protu Lazara Bogdanovića, rođenog Osječanina koji je preko 40 godina bio sveštenik i kojeg smatra najvećim srpskim istraživačem. Poslednjih godina pokušava ukazati na značaj Stefana Novakovića, za kojeg nema arhivskih dokumenata da je rođen u Osijeku, ali se zna da se oženio Osječankom i da je umro u Osijeku. U poslednjoj deceniji 18. veka je izabran za dvorskog savetnika caru u Beču, bio je prvi vlasnik štamparije ćirilnim slovima i u svojoj štampariji je napravio najveći izdavački poduhvat Srba tog vremena, izdajući "Istoriju raznih slovenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov" kapitalno delo Jovana Rajića, prvog istoričara 18. veka, u četiri knjige koje danas imaju antikvarsku vrednost. Umro je 1923. godine i sahranjen u crkvenoj porti, a kad je hram 1942. godine srušen do temelja njegove kosti su nestale.

Osječki Srbi su u oktobru ove godine obeležili 170 godina od učlanjenja Srpske pravoslavne crkvene opštine osječke u Maticu srpsku, najstariju instituciju kulture Srba na širim prostorima koja je osnovana u Pešti, a kasnije preseljena u Novi Sad, i tom prilikom je u crkvenoj porti postavljena ploča koja govori o tome. Veće srpske nacionalne manjine planira da obeleži 150 godina od smrti Vuka Stefanovića Karadžića koji je često dolazio u Osijek. Do poslednjeg rata imao je i svoju ulicu. Danas veoma mali broj osječkih ulica nosi ime uglednih ličnosti srpskog porekla. Imaju je tek Jovan Gojković, osječki slikar, te pesnici Jovan Jovanović Zmaj i Branko Radičević.

Nekoliko je važnih građevina u Osijeku koje svedoče o vekovnom postojanju Srba u Osijeku. Jedna od njih je zgrada Srpske veroispovedne škole u osječkom Donjem gradu koja je sagrađena 1782. godine u baroknom stilu. "Danas se generalno restauriše uz veliko zauzimanje Srpske pravoslavne crkvene opštine i svih nas koji se trudimo da budemo uključeni, sa idejom da tu bude Muzej Srba u Osijeku ili Muzej Srba istočne Slavonije i Baranje", priča dr. Mišković navodeći da je jedan od učitelja te škole bio Stefan Rajić, znameniti književnik. Značajno mesto u crkvenoj baštini zauzima novosagrađena Saborna crkva Uspenja presvete Bogorodice koju osječki Srbi nazivaju "slavonskom Lazaricom". Inicijativu da se ta crkva izgradi pokrenuo je protojerej-stavrofor Lazar Mišković, otac našeg sagovornika.

Veće srpske nacionalne manjine planira da obeleži 150 godina od smrti Vuka Stefanovića Karadžića koji je često dolazio u Osijek i u ovom gradu imao je i svoju ulicu. Danas samo Jovan Gojković, osječki slikar, te pesnici Jovan Jovanović Zmaj i Branko Radičević imaju ulice

Starešina tog hrama je poslednjih jedanaest godina, osječki paroh protojerej-stavrofor Ratomir Petrović. "Ova crkva je četvrta po redu koja je sagrađena u sadašnjoj crkvenoj porti. Prva crkva bila je od pletera i blata, druga je sagrađena od čvrstog materijala, ali uskoro nije zadovoljavala potrebe vernika. Prethodna crkva bila je baroknog stila izgrađena 1743. godine, a njeno rušenje počelo je na Badnjak 1942. godine. Srušile su je ustaše. Gradnja nove crkve u vizantijskom stilu počela je 1966. i osvećena je 1980. godine. To je aktivna crkva u kojoj se redovno služi, a u okviru crkve deluje i ženski hor Prepodobne majke Angeline", kaže prota Petrović. Crkva je 1992. godine opljačkana. Odnjet je ikonostas koji je za staru baroknu crkvu 1761. godine radio poznati majstor Janko Halkozović tako da je crkva ostala prazna, a kasnije je naručen novi ikonostas u vizantijskom stilu. Još jedna nesreća pogodila je hram 2002. godine kada je u podmetnutom požaru izgorela kancelarija i sala crkvene opštine sa dosta arhive. U Osijeku, navodi prota Petrović, postoji i kapela u Gornjem gradu koja je aktivna od 1963. i u kojoj se služi zadnje nedelje u mesecu, postoji i kapela na groblju u Donjem gradu posvećena Svetom Nikoli te na groblju u Gornjem gradu koja je posvećena rođenju Svetog

Crkva Presvete Bogorodice

Jovana Krstitelja. Iako se ne može pohvaliti brojem domova koje o krsnim slavama ili Bogojavljenju posećuje, prota Ratimir Petrović ipak navodi da se velik broj vernika okuplja na Badnjak kada se podeli po nekoliko stotina grančica badnjeg drveta. Tada je i najviše mladih kojih inače nedostaju na redovnim bogoslužjima.

Mladi se najčešće okupljaju u kulturno-umetničkim društvima. U osječkom prigradskom naselju Tenji deluje Srpsko kulturno-umetničko društvo "Sveti Sava" koje je osnovano 2007. godine na inicijativu Srpske pravoslavne crkve i nekoliko meštana Tenje. Prema rečima predsednice Đurđice Đukelić, društvo broji stotinjak članova. "Na početku je bilo više odraslih članova društva, a danas je više dece. Radimo u četiri sekcije: folklornoj koja ima tri starosne grupe, dramskoj, sekciji za izradu ručnih radova i foto-sekciji. Organizatori smo nekoliko manifestacija kao što su Susreti nacionalnih manjina grada Osijeka, Kraljice, Đurđevdanski uranak, Svetosavski koncert

i Dedamrazijada", nabraja Đukelićeva dodajući da članovi SKUD-a redovno učestvuju na manifestaciji "Šarana jaja bojama grada" u Osijeku povodom Uskrsa i na Danima maternjeg jezika u organizaciji Gradske sveučilišne knjižnice. Na svom repertoaru imaju nekoliko koreografija odnosno igara iz Srema, zapadne Slavonije, Mačve, Šumadije, Ponišavlja, Makedonije te prikaze običaja "Kraljice" i "Đurđevdanski uranak".

Jedne lepe manifestacije koja je nekada bila regionalno poznata prisetio se i dr Mišković. "U Osijek se dolazilo na Veliku Gospojinu na osvećenje crvenih i belih karanfila. Svi koji imaju živu majku kupovali su po simboličnoj ceni crvene karanfile, a kojima majka nije bila živa, bele. Našao sam podatka da je 1718. godine tadašnji episkop Nikanor Milentijević rekao "Osvetisja karanfli...". Taj istorijski događaj se obavlja i danas, 300 godina posle", kaže naš sagovornik i dodaje kako sve te običaje treba ispričati, zapisati i prenositi na mlađe generacije. I sam se sprema da kao dugogodišnji istraživač života Srba u Osijeku sve svoje radove objavljene na tu temu u raznim časopisima i literaturi objedini u zbornik radova. Nada se da će to uspeti do 2019. godine kada se navršava 20 godina otkako je svoj prvi rad "Istorija zvona Srpske pravoslavne crkve u Osijeku" objavio u beogradskom Glasniku, službenom listu Srpske pravoslavne crkve.

"Koreni Srba u Osijeku su duboki. Danas je teško, ali nekakva sastavna komponenta naše psihe je da i onda kad je najteže proradi onaj inat da opstanemo i da se održimo i da to bude pokretačka snaga za dalje", uveren je naš sagovornik. Prisetio se i poslednjeg izleta kojeg je osječki VSNM organizovao jesenas. Bio je to izlet u Beograd tokom kojeg su osječki Srbi posetili grob patrijarha Pavla, hram Svetog Save i grob Vuka Stefanovića Karadžića. "Raduje me što se izletu odazvalo puno mladih, srednjoškolaca i studenata. To su budući predsednici Veća srpske nacionalne manjine, budući predsednici crkvene opštine, Pododbora "Prosvjete", kulturno-umetničkog društva "Sveti Sava". To je naša budućnost", zaključuje Mišković.

СРБОБРАН

386

Милан Прибићевић

Борба за ћирилицу

"Нови Србобран", бр. 119, субота 24. маја (6. јуна) 1903.

Кратка вијест, потписана Милановим псеудонимом "Милић", говори о томе да се он тада налази у завичају. Пише о томе како је сељак Игњатија Вуишак из Горичке поднио предлог опћини Рујевац да се у њој уредује ћирилицом, и да је то опћинско заступство примило једногласно. У дворској опћини исти такав предлог је поднио тежак и ковач Стојан Прибићевић из Главичана, али ни након годину дана није добио рјешења, иако је већина заступства била за то да се предлог усвоји. Милан коментира: "Ова појава је још љепша и служи овим двама тежацима, који приједлоге ставише, на част, особито тежаку и ковачу Стојану Прибићевићу, јер се у његовој опћини налази доста господe Срба, који су у згодним материјалним приликама, кажу свуда да су прави Срби, Српство их за такве држи, а овамо на мјесто да предњаче..."

KIPARSKI OPUS VOJINA BAKIĆA (1915 - 1992)

MAJSTOR INOVATIVNIH OBLIKA

PIŠE: Zana Dragičević

FOTO: Boris Cvjetanović

Bakić nikad nije rušio niti je poricao naslijeđe nad kojim se zatekao, nego ga je neprestano širio i obogaćivao novim mogućnostima. Njegova skulptura prošla je gotovo cijeli put našega modernoga kiparstva, od postrodinovske izražajnosti nemirnih volumena, preko impresionističke dramatike i simbolike do čistog, konstruktivnog građenja i pronalaženja slobodnih odnosa među površinama i u prostoru

Stvaralaštvo Vojina Bakića od akademskog realizma do apstrakcije

Umjetničko stvaralaštvo Vojina Bakića označilo je nekoliko ciklusa u kojima su se odražavala sva ključna i dominantna kretanja umjetnosti 20. stoljeća. U opusu, koji nastaje u razdoblju od četrdesetih do osamdesetih godina prošlog stoljeća, Bakić se okušao u figurativnom izrazu, maniri socijalističkog realizma, zatim kubizma preko kojih je u potpunosti prešao na apstrakciju koristeći se novim materijalima, istražujući ponajprije odnos volumena i prostora.

Nekoliko velikih skulptorskih imena presudno je utjecalo na Bakićevo formiranje. Prije svega Robert Frangeš-Mihanović i Frano Kršinić, u čijoj je klasi na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu diplomirao 1939. godine, te Auguste Rodin i Aristide Maillol. Izravan utjecaj ovih kipara na Bakićevo stvaralaštvo ne možemo u potpunosti potvrditi. Možemo navesti animalističku tematiku te impresionističku obradu površine skulptura u ranoj fazi kipareva stvaralaštva, koju možemo povezati s Robertom Frangeš-Mihanovićem,¹ te oblikovanje ženskih tijela u aktovima, koje povezujemo s Kršinićevim, Maillolovim i Rodinovim utjecajem.

Njegovo najranije stvaralačko razdoblje karakteriziraju intimističke skulpture manjih dimenzija koje najbolje opisuju Bakićeve dvije *Kupačice*, *Bakhantica*, *Glava mladića* te *Glava djevojke* kojima se 1942. godine predstavio na Drugoj izložbi hrvatskih umjetnika. Spomenuti radovi smatraju se inkunabulum Bakićeva kiparskoga realiziranja te osim Kršinićeva utjeca-

ja, odaju utjecaj Rodina, koji se ovdje prvi put jasno iskazuje te predstavlja konstantu u njegovoj plastici početkom četrdesetih godina 20. stoljeća.

Unatoč distanciranosti od političkih struktura i ideološko-političkih rasprava, od sredine četrdesetih godina Bakić se nije izdvajao u odnosu na važeće estetske kriterije i socrealistički stil umjetnosti. Iako su realizam na granici akademizma, ideološka jasnoća, kreativnost i monumentalnost u osnovi gotovo svih Bakićevih kiparskih realizacija toga razdoblja, ikonografija socrealizma u njegovu radu poprima svoju „impresionističku varijantu“ koju Darko Bekić simbolično naziva *socimpresionizam*.² Tako se u razdoblju socijalističkog realizma ističe Bakićev *Portret Ivana Gorana Kovačića* (1946).³ Umjesto direktnog oblikovanja individualnih karakteristika, Bakić u kiparski medij prenosi određeni pojam koji prikazana ličnost nosi u sebi. Psihološki sadržaj pjesnika oblikovan je nemirnom obradom površine, a oštri lomovi svjetla i sjene zamjenjuju nekadašnju mirnoću. Riječ je o prevlasti impresionističke tehnike, improvizacije i brze akcije. Naglasak je stavljen na afirmaciju trenutačne geste i na pokušaj fiksiranja ranjive ljudskosti. Bakićevu *Portretu I. G. Kovačića* slijedi tipološki sličan, idealni, stilizirani i ponešto uopćeni *Portret Silvija Strahimira Kranjčevića* (1948). U socrealističkoj maniri nastaju i Bakićevi portreti *Tolstoj*, *Tadijanović*, *Rade Končar*, *Maksim Gorki*, *Franjo Mraz*, *Vjera S.*, *Ljuba* te spomenici tog perioda.

Nakon boravka u Parizu 1949. godine, Bakić svoje kiparstvo okreće zapadnoeuropskom modernom krugu. Promjene su vidljive u *Autoportretu* (1952) u kojem iskušava kubističke prostorne analize oblika. Još u figurativ-

¹ Na Zavodu za stočarstvo Agronomskog fakulteta 1942. godine dobiva namještenje za izradu gipsanih modela životinja za potrebe nastave. Rad na Agronomskom fakultetu rezultirao je kasnijim kiparevim animalističkim radovima dok se u oblikovanju životinjskih tijela može vidjeti kako je slijedio utjecaj Roberta Frangeš-Mihanovića.

² Darko Bekić, *Vojin Bakić ili kratka povijest kiposlavije*, Profil International, Zagreb, 2006, str. 85.

³ Nadahnut pjesničkom snagom Ivana Gorana Kovačića izradio je mnogobrojne studije figura i portreta. *Portret I. G. Kovačića* iz 1946. godine prati njegovu socrealističku fazu.

Kupačica, 1944.

Glava djevojke, 1940.

nom stilu, *Autoportret* je obogaćen izrazito kubističkim detaljima s ostrim i jasno lomljenim površinama. Njegov je kubizam demonstrativan i deklarativan odmak od socrealizma. Preko kratke faze kubizma u potpunosti prelazi na apstrakciju te izrađuje prvu verziju kulturnog *Bika*, koji je na XXVIII. Biennalu u Veneciji 1956. godine postigao veliki uspjeh.⁴ Na njemu ništa nije deskriptivno ni izrazito deformirano, pomaknuto od prirodnih odnosa i proporcija. Rogovi *Bika* uvučeni su u sam blok i tek naznačeni napetim izbočinama na čeonj strani. Oštrina šiljaka kao da je prešla u oblik nogu, četiri stošca što se gotovo zabijaju u podlogu pod težinom tereta. Bakićev *Bik* postavlja specifičan način discipliniranja obline, nametanja gotovo oktogonalnoga koordinatnoga sustava eliptičnom praobluku. Slična rješenja Bakić primjenjuje i u ostalim animalističkim inspiracijama, redukcijama i sintezama pedesetih godina.

Njegovo najranije stvaralačko razdoblje karakteriziraju intimističke skulpture manjih dimenzija koje najbolje opisuju Bakićeve dvije *Kupačice*, *Bakhantica*, *Glava mladića* te *Glava djevojke* kojima se 1942. godine predstavio na Drugoj izložbi hrvatskih umjetnika. Spomenuti radovi smatraju se inkunabulom Bakićeva kiparskoga realiziranja te osim Kršinićeva utjecaja, odaju utjecaj Rodina

Put do bitnosti tražio je postupnom redukcijom svega što je bilo suvišno te realizirao kiparske radove u kojima je dosegao puninu i čistoću svojih „esencijalističkih“ traženja.⁵ Bakićevi portreti iz toga razdoblja, na kojima se zamjećuje proces brisanja naturalističkih detalja i temeljnih distinktivnih crta lica (*Glava (Ljuba)* 1953-1954), ispražnjeni su svake sugestije atributa. Niz glava načinjenih bez portretnih obveza i ambicija predstavlja još izrazitiju egzemplifikaciju traženja bitnosti u volumenu i Bakićev stvaralački proces koji se sastoji ponajprije u ljuštenju slojeva, uklanjanju nanosa, oduzimanju svega slučajnoga (*Glava zabrađene žene*, 1954). Serija animalističkih inspiracija, redukcija i sinteza iz 1956. i 1957. godine, kao što su motivi ptica i konja, Bakiću će pružiti nekoliko sretnih i oslobađajućih stimulata (*Glava konja* 1956, *Ptica* 1956).⁶

Između 1953. i 1957. godine okušao se na većem broju organskih antropomorfnih oblika, koje je radikalnim pročišćavanjem, slijeđenjem imanentne

⁴ XXVIII. Venecijanski bijenale bio je najuspješniji nastup Jugoslavije tijekom 50-ih godina. Vojin Bakić ušao je u najuži krug kandidata za veliku nagradu Bijenala za kiparstvo, dok je Vera Horvat-Pintarić dobila posebnu nagradu likovne kritike za svoj tekst o slikarstvu Pieta Mondrijana.

⁵ Tonko Maroević, *Vojin Bakić*, Nakladni zavod Globus / SKD Prosvjeta, Zagreb, 1998, str. 30.

⁶ Isto, str. 26-28.

Pozivna ustanak, 1947. / sačuvane samo šaka i glava nakon miniranja 1991.

logike najmanjeg zajedničkog nazivnika doveo do samog praga apstrakcije (*Ljubavnici* 1954, *Ležeći torzo*, 1957).⁷ U trenutku pune afirmacije njegova poimanja „tradicije modernizma“, opus mu se račva, rastvara, razlaže na dvije strane. I nije toliko riječ o dihotomiji između figuracije i apstrakcije koliko o izlasku iz čvrste, zatvorene i zaokružene cjeline prema otvorenim višestrukim i polivalentnim akumulacijama (*Polivalentna forma* 1957).⁸

Vrhunac Bakićevih socrealističkih traženja je spomenik *Poziv na ustanak* (1946 - 1947) u Bjelovaru, poznatiji kao *Bjelovarac*.

Spomenik predstavlja lik mladića u stajaćem položaju, široko razmaknutih nogu i visoko podignutih ruku. Bakić se nije zamario atributima i kostimografskim detaljima da ne bi odvlačili pozornost od temeljnog stava koji zastupa ovaj spomenik. Lik spomenika stoga ima samo usko pripijene hlače i kratak rastvoren prsluk kako bi njegova gesta i stav, kojim izražava protest i otpor, bili u prvom planu

Od ishodišne problematike Arpa i Brancusija, koja se reflektira u njegovim kiparskim inspiracijama, redukcijama i sintezama iz sredine 1950-ih, Bakić se u seriji *Razlistane forme* (1958 - 1960) približio artikulaciji svojih neposrednih suvremenika kao što su Calder i Viani. Tijelo figure čini sam plašt koji otkriva težnju pokreta u smislu otvorenog razlistavanja forme. Izvedene u bronci, sačuvale su priključak na tradicionalnu skulpturu iako žele upravo zaniijekati volumen i masu. Razdoblje od 1960. do 1962. za Vojina Bakića bilo je vrijeme njegova konačnog umjetničkog sazrijevanja. Tih je godina, modelirajući strahovito brzo, s golemom energijom i čudesnom kreativnošću,

izradio mnoštvo skulptura. Seriju *Razlistane forme* zamijenio je *Razrezanim površinama* (1958 - 1959), njih su nadomjestile *Razvijene površine* (1960 - 1961), dijagonalne i ortogonalne, koje su nastajale u paralelnom i susljednom nizanju sličnih četvrtastih čestica, koje s obzirom na svoj položaj unutar cjeline zadobivaju i različita značenja i razne statičko-strukturalne vrijednosti. Dok one frontalno orijentirane i središnje postavljene djeluju kao pozitivni, pločice uvučene prema pozadini ili istaknute prema naprijed izlaze u prvi plan, niječu homogenost i čvrstinu objekta.⁹ Bakić u *Razvijenim površinama* naglasak stavlja na uređivanje odnosa među dijelovima. Svi oblici unaprijed su upisani u njegovu likovnu zamisao u kojoj istražuje njihove odnose i varijacije. Njihova je tematika dvodimenzionalna i pretežno reljefna te imaju ravnopravan odnos između lica i naličja. *Razvijene površine* prepustile su mjesto *Prorezanim površinama*.

Sudjelovanjem na drugoj izložbi *Novih tendencija*, Bakić (*Forme koje zrače*, 1963) se povezao s mnogim zastupnicima strukturalnih, gestaltičkih, kinetičkih, luminoplastičkih i sličnih opcija.¹⁰ Bakićeva plastična misao sadržavala je u tom momentu jedan postkonstruktivistički tretman forme blizak nekim plastičnim postavkama Maxa Billa. Inspiriran novim utjecajem, Bakić stvara ciklus *Svjetlosni oblici*, koji nastaje između 1963. i 1964. godine. Novi ciklus rastanak je s tradicijom avangardističkog posvajanja uvijek novih tekovina. Osnovna karakteristika ovih plastičnih cjelina jeste princip serijalne organizacije, odnosno princip ponavljanja i slobodnog nizanja jednog određenog elementa kružnog tipa povezanog u čvrsti sistem međuodnosa. Polja kružnog oblika nanizana su u vertikalnim, horizontalnim, a katkad i dijagonalnim nizovima. Naizmjenično konkavna i konveksna, a uvijek tako fino uglačana, zrcale svjetlost i primaju odraze okolnog prostora. Time Bakićeva forma postaje slobodna da vizualno i plastički modificira i dinamizira ambijent u kojem je smještena. Sukladno sa *Svjetlosnim oblicima*, nastaje i ciklus *Interferencije* koje predstavljaju svojevrzni negativ prethodne teme. Sada su praznine kružnoga oblika, a ploče unaokolo nositelji stvarnog svijeta.

Glavnina Bakićeva opusa proizlazi iz jednog desetljeća (1956 - 1966) u kojem se zamjećuju gotovo nevjerojatni rasponi problemskih okušavanja što idu od tradicije zoomorfnog i antropomorfnog sređivanja mase i volumena pa do sasvim slobodne organizacije geometriziranih elemenata koji ne teže nekom oblikovnom usređivanju, nego se, prkoseći gravitaciji, šire u prostor i uspostavljaju irealne protege. U djelima nakon 1966. godine nije kompro-

⁷ Isto, str. 28-29.

⁸ Isto, str. 30.

⁹ Isto, str. 33.

¹⁰ Isto, str. 34.

mitirao, odnosno nije pao ispod jednom dosegnute razine ili stilsko-kritičkog obzora radikalne avangardističke tendencije. Nekoliko inačica *Cirkulacija u prostoru* (1970) predstavljaju najdalji izdanak Bakićeve hipermetodičnosti ili parascijentizma. Nizovi okruglih, pravilnih obruča uhvaćeni su u grozdaste nakupine, tako da se svjetlost odbija od njihovih glatkih, poliranih aluminijskih i željeznih prečki, a pogled istodobno probija kroz praznine i šupljine. Precizno mehanički izvedeni elementi iste geometrijske matrice nalik su Richterovoj sistematskoj plastici, samo što ih Bakić prilikom raspoređivanja i fiksiranja nastoji razvedenije i razigranije složiti.¹¹

Bakić je u kasnom stvaralaštvu nastavio sa svojim radom te se vraćao na neka od svojih ranijih kiparskih rješenja. Skulptura *Istovremenosti* (1968 - 1969) vraća ga u okruženje idealizacije, samo što na istom primjerku autor želi povezati i konveksne i konkavne obline, ujednačiti pozitivne i negativne izvore plastičnog napona. Uvijek aktivan i odan kiparstvu, Bakić do kraja života radi nalazeći uvijek nove motive i načine rada.

Spomeničke realizacije

U primjerima javne spomeničke plastike Bakić je izražajan i dinamičan, opsjednut snažnim emotivnim poticajima što se utjelovljuju i konkretiziraju u oštrim, jasnim odnosima i oblicima, uvijek u neposrednoj vezi s vlastitim izvorima. Formulacije kod javnih radova prate Bakićave kiparske preokupacije prema potrebi i namjeni, duhu vremena te zahtjevu naručitelja.

Vrhunac Bakićevih socrealističkih traženja je spomenik *Poziv na ustanak* (1946 - 1947) u Bjelovaru, poznatiji kao *Bjelovarac*.¹² Spomenik predstavlja lik mladića u stajaćem položaju, široko razmaknutih nogu i visoko podignutih ruku. Bakić se nije zamarao atributima i kostimografskim detaljima da ne bi odvlačili pozornost od temeljnog stava koji zastupa ovaj spomenik. Lik spomenika stoga ima samo usko pripijene hlače i kratak rastvoren prsluk kako bi njegova gesta i stav, kojim izražava protest i otpor, bili u prvom planu. Cijela kompozicija spomenika je u pokretu koji ističu noge u raskoraku i uzdignute ruke. U toj je maniri izradio niz javnih spomenika posvećenih žrtvama ratnog nasilja kao što su *Spomenik narodnom ustanku* (1949 - 1950) u Kolašinu, spomenik *Poziv na ustanak* (1950) u Čazmi, spomenik *Na vječnoj straži* (1954) u Bačkovici pokraj Bjelovara te spomenik *Pred strijeljanje* (1955) u Gudovcu, pokraj Bjelovara.

Nakon što je iscrpio sve socrealističke inspiracije, Bakić je u svojim spomenicima počeo istraživati oblike oslobođene okova realizma. Skicama za *Spomenik Marxu i Engelsu* (1951 - 1953), koje su ostale u modelu,¹³ Bakić se odvojio od uzusa akademskog realizma, i dalje prisutnog u prvim skicama, te završnom realizacijom došao do novih skulptorskih oblika. Studije za spomenik u određenom smislu predstavljaju rezime jednog upornog traženja čistih monumentalnih oblika koji svoje rješenje nalaze u kubizmu. *Spome-*

nik Stjepanu Filipoviću (1960) podignut je u spomen narodnom heroju koji je obješen 1941. godine u Valjevu. Lik Stjepana Filipovića uzdignutih ruku i stisnutih šaka izrađen od aluminija djeluje i jednostavno i uzbudljivo, do krajnjih granica napeto, s unutarnjom dinamikom i izvanrednom monumentalnošću. Ta je jednostavnost ostvarena suhim i oštrim tretiranjem forme, koja je uza sve redukcije i dalje realna. Kubnost forme figuri daje nešto od arhitekture, a noge i ruke predstavljaju blokove s točno određenim plohami koje ih definiraju kao jasan oblik.

Spomenik Ivanu Goranu Kovačiću, koji prati Bakićevo daljnje eksperimentiranje s kubičnim oblicima koje postiže rezanjem i lomljenjem površine, ostvaren je u dvjema varijantama. Spomenik na Ribnjaku otkriven je 3. srpnja 1964. godine u Zagrebu u materijalu pilepskoga granita, dok je onaj od svijetlog čelika otkriven dan poslije u Lukovdolu. Oba predstavljaju pjesnikovu glavu oblikovanu kao kristal. Plohe se sijeku pod blagim kutovima

Model za *Spomenik revolucije* u Kamenskoj, 1960.

¹¹ Isto, str. 38.

¹² Spomenik *Poziv na ustanak* ili *Spomenik strijeljanima*, kako je još nazvan, 1947. godine Bakiću je donio prvu Saveznu nagradu za kiparstvo. Bakić je spomenikom odao spomen na braću Milana, Aleksandra, Nikolu i Slobodana, ubijenima u Jadovnom 1941. godine u doba NDH i ustaške strahovlade. Vidi: Darko Bekić, nav. dj., str. 80.

¹³ Žiri, čiji su sastav činili V. Bogdanović, M. Krleža i J. Vidmar, odbio je Bakićeve studije uz šturo priopćenje i obrazloženje kako su omjeri skulptura nerazmjerni te da djeluju kao šablonska maketa, dok su likovi Marxa i Engelsa prikazani bez ikakve karakterizacije i psiholoških elemenata. Time je obustavljen rad na spomeniku. Više o tome vidi tekst Milana Preloga: Pogledi, god. IV, br. 11, Zagreb, 1953, str. 918-919.

i stvaraju plastiku glave pjesnika. Pročišćavanje spomenika od suvišnih detalja, proces koji je počeo ostvarenjem spomenika u Lukovdolu, dovršio je u svojim kiparskim realizacijama u *Spomen-parku Dotrščina* (1964 - 1968).

Spomenik pobjede revolucije naroda Slavonije u Kamenskoj (1958 - 1968) poziva se na Bakićev ciklus *Razlistane forme*.¹⁴ Apstraktna otvorena ljska *Spomenika pobjedi*, snažno uzdignuta od tla, predstavlja svojevrsnu interpretaciju *Nike* raširenih krila. Patos i snaga koji su jasno vidljivi ne crpe svoje vitalne sokove iz nekog predmetnog predloška nego iz čistog plastičnog izraza.¹⁵ Bakićev *Spomenik na Petrovoj gori* (1970 - 1981) ima oblik valjka presječenog vodoravno u šest segmenata koji se razvijaju u prostoru smionim krivuljama te je zapravo jedna povećana Bakićeva skulptura, nalik njegovoj seriji *Razlistane forme* s razrezanim ploham koje se savijaju i oblikuju volumen što u razgovoru za časopis *Arhitektura* 1981. godine potvrđuje i sam autor koji je skice za spomenik započeo s plohom, koju je horizontalno prorezao. Savijena, zatvorena u krug, ona je stvorila volumen i prostor. Sam oblik skulpture nastao je tako što su ti naizmjenični horizontalni prorezi dopuštali trakama u koje je sada razdijeljena ploha da se oslobode, izvijaju, uvijaju, slobodno oblikuju te, kako je Bakić zamislio, simboliziraju zastave koje pokrenute u prostoru vijore.¹⁶

Devedesetih godina zbog negativne političke klime kipar pada u zaborav. Velik broj njegovih spomenika antifašističkoga karaktera dobiva atribut neželjene baštine i biva uništen (*Poziv na ustanak* u Čazmi, *Na vječnoj straži* u Bačkovici, *Pred strijeljanje u Gudovcu*, *Spomenik pobjede* u Kamenskoj) ili prepušten devastaciji (*Spomenik na Petrovoj gori*). Svijetla točka je spomenik *Poziv na ustanak*, uništen 1991. godine, ali 2010. obnovljen i postavljen na izvorno mjesto u Bjelovaru

Spomen-obilježje naroda Hrvatske žrtvama u Kragujevcu (1978 - 1981) u memorijalnom kompleksu Šumarice kod Kragujevca slijedi Bakićev ciklus *Svjetlosnih formi*. Monumentalna skulptura širine osamnaest metara i visine četiri i pol bila je izrađena od nehrđajućeg poliranog čelika čije je težište na horizontalnom ritmu i razvedenosti skulpture. Sastoji se od sedam poveza-

nih krugova koji tendiraju nepravilnom stošcu i koji simboliziraju sudbinsku povezanost stradalih ljudi. Zbog načina na koji su obrađeni te gipkosti prelijevanja, metalni diskovi više ne predstavljaju obične površine koje pasivno reflektiraju primljene zrake, kao u *Svjetlosnim oblicima*, nego ostavljaju dojam kao da se ponovo konstituiraju u nosioce mase i individualizirane jezgre nekog unutarnjeg pokreta.¹⁷

Zaključna razmatranja

Kratkim pregledom Bakićeva stvaralaštva i spomeničkih realizacija, može se zaključiti kako je bio osebujan kipar koji se u svojim umjetničkim djelima nikad nije dugo zadržavao na istim rješenjima, nego je uvijek tražio nove inovativne oblike koji su predstavljali plod njegove mašte i likovnih traženja. Bakić nikad nije rušio niti je poricao naslijeđe nad kojim se zatekao, nego ga je neprestano širio i obogaćivao novim mogućnostima. Njegova skulptura prošla je gotovo cijeli put našega modernoga kiparstva, od postrodinove izražajnosti nemirnih volumena, preko impresionističke dramatike i simbolike do čistog, konstruktivnog građenja i pronalaženja slobodnih odnosa među površinama i u prostoru. Njegovu opusu, kao jedan od važnijih segmenata, pripada i spomenička plastika u kojoj je izveo neka od svojih reprezentativnijih djela.

Bakićeva je umjetnička karijera bila izrazito internacionalna. Izlagao je u najprestižnijim galerijama, poput Galerije Denise René u Parizu (1959) i Drian Gallery u Londonu (1960, 1961) te je uz Venecijanski bijenale izlagao na *I. Mediteranskom biennalu* u Aleksandriji 1955., *XI. milanskom trijenalu*, 1958. u Bruxellesu na panoramskoj smotri *Pedeset godina moderne umjetnosti*, 1959. u Kasselu na *Documenti II.* i u Padovi na *III. bijenalu male bronce*. U drugoj polovici 1960-ih teče i impresivna kritičko-umjetnička valorizacija njegova djela, što rezultira recenzijama i pohvalama Eduarda Trierera, B. Denvira, Erica Newtona, Pierrea Rouvea, Franka Elgara i R. J. Moulina. Bakićev opus uvršten je i u knjige Carole Giedion-Welcker, Michela Seuphora, Herberta Reada i Uda Kultermanna.

Devedesetih godina, nakon dugog i uspješnog stvaralaštva, zbog negativne političke klime kipar pada u zaborav. Velik broj njegovih spomenika antifašističkoga karaktera dobiva atribut neželjene baštine te biva uništen (*Poziv na ustanak* u Čazmi, *Na vječnoj straži* u Bačkovici, *Pred strijeljanje* iz 1955. u Gudovcu, *Spomenik pobjede* u Kamenskoj) ili prepušten devastaciji (*Spomenik na Petrovoj gori*). Svijetla točka je spomenik *Poziv na ustanak*, uništen 1991. godine, koji je potkraj prosinca 2010. obnovljen i postavljen na izvorno mjesto u Bjelovaru.

Od kraja 1990-ih stvaralaštvo Vojina Bakića, zahvaljujući obitelji i struci povijesti umjetnosti, pokušava se na primjeren način reafirmirati, što dokazuje i nedavno otvorena retrospektiva Vojina Bakića *Svjetlosne forme* u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu.

¹⁴ Na *Spomeniku pobjedi* Bakić ponovno surađuje sa Silvanom Seisselom i njenim suprugom prof. dr. Josipom Seisselom s kojima je surađivao i na projektu *Spomen-parka Dotrščina*. Nakon nekoliko prijedloga kojima nisu bili zadovoljni, sjetili su se ranijih Bakićevih studija *Razlistanih formi*, pohranjenih u depou. Oduševili su se oblikom *Razlistane forme*, visine jedan metar, te shvatili su da je to ono što traže. Vidi: D. Matić, *Vojin Bakić: moj prijatelj*, Euroknjiga, Zagreb, 2007, str. 110.

¹⁵ Zvonko Maković, „Spomenička plastika Vojina Bakića: jučer, danas, sutra“, *Analiz Galerije Antuna Augu-*

stinčica br. 21-25, Klanjec, 2001/2005, str. 410.

¹⁶ Upravo je ta savijena ploha zapravo lagan plašt, koji bi trebao tvoriti takav dojam, prorezi mu omogućavaju da se najslobodnije razvije. Poetski bi se moglo reći da te zastave razvija vjetar sudbine, događanja. Vidi: Vojin Bakić, „Spomenik Revoluciji na Petrovoj gori“, *Arhitektura* br. 176/177 (35), Zagreb, 1981, str. 4.

¹⁷ D. Bekić, nav. dj., 197.

**RETROSPEKTIVA VOJINA BAKIĆA,
SVJETLONOSNE FORME, MSU ZAGREB**

SLUČAJ BAKIĆ

PIŠE: Marko Golub

FOTO: Boris Cvjetanović

Sam čin ponovnog institucionalnog uvođenja Bakića u domaći modernistički panteon nosi daleko veću težinu od izložbe i njene strukture i sadržaja. On je spektakularan i sam po sebi političan, jer Bakićevo naslijeđe, ponajviše ono u području spomeničke plastike, izravno simbolizira traumu sustavnog prepisivanja povijesti u devedesetima, a danas pak predstavlja i kolektivno mjesto iskupljenja, ne Bakića kao umjetnika iz zaborava, nego nas samih od pamćenja

Problem velikih lokalnih izložbi posvećenih modernističkoj baštini druge polovice 20. stoljeća uvijek je prvenstveno problem njihove javne recepcije. O retrospektivi Vojina Bakića u Muzeju suvremene umjetnosti svi su imali mišljenje dugo prije nego što je ona uopće otvorena. Pisalo se o tome jesu li se ili nisu Bakićeve skulpture i memorijalna plastika sviđale Titu, je li Bakić bio državni umjetnik ili samozatajni "inovator forme", nagađalo se o njegovim individualnim dosezima naspram ukupnih lokalnih i internacionalnih strujanja poslijeratnog modernizma, ponovno se potezalo pitanje opredjeljenja za apstrakciju i što je to opredjeljenje značilo u kulturnom i ideološkom kontekstu, zašto od posljednjeg samostalnog izlaganja Bakića prolazi gotovo pet desetljeća te konačno, reaktualizirano je pitanje spomeničke baštine socijalizma koja je ili izbrisana ili prepuštena propadanju i kontinuiranoj devastaciji. Čak i kad bi sve stalo samo na ovim temama, u rasponu od estradnih preko problemskih do doista akutnih, teško je zamisliti izložbu koja bi u muzejskom okruženju mogla odgovoriti na sve njih.

Da bi stvar bila kompliciranija, sam čin ponovnog institucionalnog uvođenja Bakića u domaći modernistički panteon nosi daleko veću težinu od izložbe i njene strukture i sadržaja. On je spektakularan i sam po sebi političan, jer Bakićevo naslijeđe, ponajviše ono u području spomeničke pla-

Razvijena površina, 1960-1962.

Ortogonalno razvijena površina, 1960-1962.

Bik, 1956-1958.

stike, izravno simbolizira traumu sustavnog prepisivanja povijesti u devedesetima, a danas pak predstavlja i kolektivno mjesto iskupljenja, ne Bakića kao umjetnika iz zaborava, nego nas samih od pamćenja. Stoga i ne čudi da je narativ MSU-ove retrospektive, koja sada Bakića ponovno ustoličuje, toliko čvrsto zasnovan na nevinoj ideji umjetnika koji govori univerzalnim jezikom i čija istraživanja forme logički jasno evoluiraju ne dajući se previše smesti ideološkim, političkim, društvenim i kulturnim kontekstom.

Osim usputnog spominjanja utjecaja Hansa Arpa i Constantina Brancusija, na izložbi ne doznajemo ništa o Bakićevim suvremenicima, o institucionalnom zaleđu umjetnosti njegovog vremena ili o unutarnjim kontradikcijama visokog modernizma kojem Bakićev opus pripada

Koliko god je problematičan, takav narativ ipak jest jedan od legitimnih. Za ovo je dovoljno posegnuti za izdašnim katalogom izložbe, bolje rečeno "readerom" o Bakiću, koji osim recentno napisanih uključuje i povijesne tekstove Milana Preloga, Radoslava Putara, Bože Beka i Vere Horvat Pintarić pisane pedesetih i šezdesetih godina kad je umjetnik bio najproduktivniji. Čitav "scenarij" središnjeg dijela retrospektive na gornjem katu baziran je na onovremenim čitanjima Bakićevog opusa u smjeru redukcije i sinteze forme, odnosno njene inverzije u negativ i rastvaranja u prostoru, te paralelno s tim otklona od socrealističkog vokabulara u javnoj plastici da bi se za istu iznašao novi vokabular. Ili konkretno, od fotografije jednog od dva modela Bakićevog odbijenog prijedloga za spomenik Marxu i Engelsu na istoimenom trgu u Beogradu do takozvanih "Svjetlonosnih formi" kao

Razrezana površina, 1958-1959.

krajnje konzekvence Bakićevog istraživanja "medija" skulpture. Ta priča u pojednostavljenom obliku glasi ovako nekako: od početka pedesetih godina, oslanjajući se uglavnom na tematiku glava i torza u materijalima poput bronce, mramora i sadre, Bakić sažima svoje forme u sve sabijenije volumene kao u potrazi za nekim postojanim praoblikom, kugloidnom jezgrom koja u sebi obgrljuje svaki zamislivi detalj svog figurativnog izvorišta. Ova napeta ploha, čija je površina glatka i neprobodna i osjetljiva tek na suptilnu igru svjetla i sjene, zatim se rastvara u takozvane "Razlistane forme", odnosno u dinamičnu igru "punog" i "šupljeg" u kojoj obavijeni prostor, kao u praznom kiparskom kalupu, zaokružuje i dovršava skulpturu koja i dalje donekle zadržava antropomorfne reference. U "Razvijenim površinama" Bakić ide još dalje, sada polazeći od metalnih ploha koje zarezuje i slobodno savija u prostoru, da bi u "Svjetlonosnim oblicima" pronašao način da vlastiti skulptorski postupak depersonalizira, stvarajući iz istih takvih metalnih ploha grozdove međusobno povezanih konveksno-konkavnih kružnih oblika.

Unutar sebe, ova priča funkcionira sasvim uvjerljivo, čak i edukativno, dok god negdje ne napravite korak u stranu, ili se pak vratite na sam početak izložbe, na vrh prilaznog stepeništa na kojem nas čeka Bakićev amblematski "Bik" iz sredine pedesetih. Na izložbi koja svoj naziv preuzima od već spomenutog ciklusa "Svjetlonosnih formi", prvi i uvodni "highlight" je skulptura koja čak i po Bakićevim vlastitim riječima jednostavno ne pripada istom kontinuitetu koji je iznjedrio "Svjetlonosne forme". Razlog je vjerojatno činjenica da su različiti njeni odljevi prisutni u javnim prostorima u nekoliko europskih gradova, a možda i ponavljanje specijalne pozicije koju je ova skulptura imala na ulazu u Richterov paviljon na Jugoslavenskom nastupu na Svjetskoj izložbi u Bruxellesu 1958. Poslije toga slijedi svojevrsni repozitorij Bakićevih ranih skulptura, mahom iz 40-ih godina rađenih "u tradiciji akademskog realizma" i dugačak niz crtačkih studija ženskog tijela – najslabije riješen dio postava s kojim, izgleda, ni kustoski ni dizajnerski tim izložbe nisu točno znali što bi.

Mali segment posvećen odbijenom Bakićevom prijedlogu za spomenik Marxu i Engelsu osvrće se nakratko na jedno od općih mjesta povijesti hrvatske umjetnosti, važno ne toliko zbog Bakića samog, kamoli zbog kvali-

tete samog prijedloga, koliko zbog snažnog žarišta kritičke rasprave o spomeničkoj plastici općenito koju je ovaj slučaj otvorio. Upravo odavde, u točki gdje su se otvoreno susrele i umjetnost i ideologija i kritika, mogao je uslijediti potencijalno vrlo zanimljiv prikaz kulturnog, društvenog i političkog konteksta u kojem je Bakić djelovao, osobito u polju spomeničke skulpture, ali i šire od toga. Osim usputnog spominjanja utjecaja Hansa Arpa i Constantina Brancusija, na izložbi ne doznajemo ništa o Bakićevim suvremenicima, o institucionalnom zaleđu umjetnosti njegovog vremena ili o unutarnjim kontradikcijama visokog modernizma kojem Bakićev opus pripada.

Ovo vjerojatno jest najopsežniji i najsloženiji retrospektivni projekt MSU-a posvećen jednom umjetniku u posljednjih nekoliko godina. Ali Bakićev slučaj traži više od toga – traži nadilaženje starih interpretacija i sustavniji angažman oko pitanja našeg modernističkog i socijalističkog naslijeđa

Ovaj problem najočigledniji je kod paralelnog prezentiranja Bakićevih skulptura, većinom malih i srednjih dimenzija, i foto-uvećanja golemih javnih spomenika koji su nastali kroz društvene narudžbe i natječaje. Većina njih u određenom smislu jesu u dijaloškom odnosu, gdje primjerice *Spomenik pobjede revolucije naroda Slavonije* u Kamenskoj jasno reflektira "Razlistane forme", a *Spomenik na Petrovoj gori* svoju logiku duguje "Razrezanim površinama". No njihovim suprotstavljanjem gube na snazi i jedan i drugi dio Bakićevog opusa. Male skulpture tako se čine tek kao makete svojih monumentalnih srodnika, tim više što su postavljene na preniskim postamentima, a sami spomenici značenjski su svedeni na puku realizaciju Bakićevih ambicija u istraživanju forme na velikoj skali. Što je to što je u jugoslavenskom socijalističkom ozračju šezdesetih, na primjer, učinilo mogućima takve velike apstraktne spomeničke skulpture i memorijalne sklopove koji su bili ne samo umjetnički nego i inženjerski i arhitektonski izazov? Tko ih je još, osim Bakića, radio? Kako su oni, kao zamisli emancipirane od svih preočiglednih aspekata kanona spomeničkog komemoriranja, argumentirani?

Izložba na ova pitanja uglavnom ne daje jasne odgovore, osim što pruža određeni uvid u filmsku i televizijsku dokumentaciju o nastanku samih spomenika, te u dijelu postava prikazuje suvremenoumjetničke reinterpretacije Bakića od strane autora poput Davida Maljkovića, Igora Grubića i Marka Lulića. Gledano u cjelini, Bakićeva retrospektiva u Muzeju suvremene umjetnosti sadrži sve dijelove koji bi činili izuzetnu izložbu. Riječ je o neprocjenjivo vrijednoj ostavštini, prilici da se susretnemo uživo s jednim od najznačajnijih skulptorskih opusa u Hrvatskoj i Jugoslaviji, pa i o vidljivom trudu organizatora da, koristeći svu dostupnu građu, pokuša uspostaviti manje

Spomenik Ivanu Goranu Kovačiću, park Ribnjak, Zagreb, 1964.

Model Spomen obilježja naroda Hrvatske žrtvama u Kragujevcu, 1978.

ili više koherentan izložbeni narativ. Konačno, čak i s određenim rezervama, ovo vjerojatno jest najopsežniji i najsloženiji retrospektivni projekt MSU-a posvećen jednom umjetniku u posljednjih nekoliko godina. Ali Bakićev slučaj traži više od toga – traži nadilaženje starih interpretacija i sustavniji angažman oko pitanja našeg modernističkog i socijalističkog naslijeđa.

NATAŠA IVANČEVIĆ, KUSTOSICA IZLOŽBE VOJIN BAKIĆ: SVJETLONOSNE FORME

NEŽELJENA BAŠTINA

Bakića su nepravедno svrstavali u režimske kipare, zatvarajući oči pred vrhunskim umjetničkim dometima njegovih skulptura i spomenika. Spomenici NOB-a početkom devedesetih nisu više bili poželjni dio naše povijesti, trebalo ih je nasilno ukloniti iz društvenog sjećanja

RAZGOVARALA: Ivana Hanaček

FOTO: Boris Cvjetanović

Još od 2007. godine na zagrebačkoj umjetničkoj sceni kroz program kustoskog kolektiva WHW mogli smo pratiti svu kompleksnost umjetničke pozicije Vojina Bakića i to kroz vizuru šireg društveno-političkog konteksta. Vaš kustoski koncept retrospektivne izložbe Vojina Bakića, kao što ste napomenuli, orijentiran je na "stvaranje", odnosno morfologiju umjetnikovog odnosa prema trodimenzionalnoj formi. Zašto ste zauzeli tu, naizgled depolitiziranu, poziciju?

Nataša Ivančević: Činjenica da do sada cjelokupno umjetničko stvaralaštvo Vojina Bakića nije bilo predstavljeno retrospektivom odredilo je koncept izložbe. To je naša obveza, dug prema velikom hrvatskom kiparu, događaj koji je dugo čekala stručna ali i šira javnost. O potrebi za dugo očekivanom retrospektivom govori i veliki interes publike i struke, studenata koji dolaze iz cijele Hrvatske, a izložbu je profesor Zvonko Maković proglasio kulturnim događajem godine. Fokus je izložbe usmjeren stvaranju, kreaciji i sagledavanju njegova doprinosa razvoju apstraktnog modernog kiparstva i spomeničke plastike u Jugoslaviji, ali i šire, u kontekstu europske moderne skulpture. Istraživanje ogromna i veoma raznolika opusa koji je nastajao tijekom 50 godina bogatog stvaranja, sintetizirano je na izložbi u nekoliko stilsko-morfoloških cjelina, koje paralelno prikazuju rezultate do kojih je autor došao na području sitne plastike, ali i monumentalnih spomeničkih rješenja. Naime, kiparske probleme koje je istraživao u malom formatu, razvijao je i u velikoj mjeri, koja je nastala kao odgovor na društvenu narudžbu. Foto-uvećanja na izložbi pokazuju gradnju spomenika kao graditeljski ali i društveni poduhvat, stanje spomenika nekada i danas. Vrlo rijetki filmovi koje sam pronašla u arhivi beogradskih Filmskih novosti, a koji prikazuju otvaranje spomenika u Kamenskoj kojemu je nazočio Tito, pa otvaranje u Valjevu i Kragujevcu, kao i kratki filmski prikaz s izložbe „50 godina moderne umjetnosti“ i Richterova paviljona u Bruxellesu, nastali 1958. zorno prikazuju kontekst vremena i značaj Vojina Bakića u lokal-

Pozivna ustanak (Spomenik streljanima), Bjelovar, 1947. / obnovljen 2010.

nom i u europskom kontekstu. Na izložbi se mogu vidjeti i intervju s Bakićem, kako bi se publici približio ne samo njegov rad već i Bakić osobno. Izložba pokazuje i kulturni vandalizam koji je nastupio početkom 90-ih, koristeći dostupne izvore. Najznačajniji je dokumentarni film Bogdana Žižića *Udar na sjećanje/Damnatio memoriae*, koji uz ostale devastacije prikazuje i srušeni spomenik u Kamenskoj. Izložen je i odabir foto-dokumentacije propadanja spomenika na Petrovoj gori više autora i umjetnička akcija Igora Grubića.

“Izložba je svakom umjetniku nešto kao kamen smutnje” riječi su Vojina Bakića iz intervjua kojeg je dao *Vjesniku* 1964. godine ističući svoju neskolnost prema reprezentaciji skulptura u galerijama i muzejima. U tom intervjuu Bakić kaže da su izložbe svojevrsna degeneracija pravog odnosa jer skulpture treba raditi za jedno mjesto, za jedan prostor, treba pažljivo ukalkulirati mjesto na kojem će živjeti. Kako ste se vi nosili s tom problematikom tijekom pripreme retrospektive u MSU-u, posebno ako znamo i da se

radi o umjetniku koji je svoju posljednju samostalnu izložbu imao 1966. u bjelovarskom Gradskom muzeju i čiji opus je tijekom 90-ih bio materijalno devastiran, ali i intelektualno marginaliziran?

Nataša Ivančević: Bakić je često izlagao u galerijama i muzejima na skupnim izložbama u zemlji, a osobito u inozemstvu. Konačno, to je način da djelo ostvari komunikaciju s publikom od čega nije bježao. Ali nije bio sklon kompleksnijem angažmanu kakav je zahtijevala organizacija samostalne izložbe ili retrospektive. To je, kako se meni čini, jedan od razloga zašto mu za života nije bila priređena retrospektiva. Izbjegavao je svaki oblik skretanja pozornosti od stvaranja, eksperimentiranja. Ne bih rekla da je to bio njegov svjesni izbor, negacija institucionalne podrške, prije bih to pripisala strastvenoj posvećenosti radu. Smetala ga je nedovoljna prisutnost skulpture u javnom prostoru, želio je da umjetnost ispuni funkciju humanizacije i modernizacije društva, utopije kakvu je dijelio s umjetnicima koji su stvarali u poslijeratnoj Jugoslaviji. I naziv izložbe se, osim na njegov najznačajniji apstraktni ciklus „Svjetlonosne forme“, kako ga je nazvao Jure Kaštelan, odnosi i na ideale koje je gajio cijeloga života. Bio je nezainteresiran i za dokumentiranje, arhiviranje, pa u obiteljskoj arhivi nema gotovo nikakvih tragova o tome gdje su skulpture putovale, u čijem su vlasništvu, tko ih je naručivao. Stoga je bilo jako teško doći do podataka o skulpturama koje se nalaze u javnim prostorima izvan Hrvatske, osobito u Njemačkoj iz koje je dolazilo najviše narudžbi. Nažalost bio je nezainteresiran i za čuvanje projekata velikih spomenika. Da nisu sačuvani u muzejima, danas bi bilo nemoguće izložiti makete realiziranih spomenika. Problematičan odnos prema socijalističkom modernizmu nastupio je početkom 90-ih, a Bakića su nepravедno svrstavali u režimske kipare, zatvarajući oči pred vrhunskim umjetničkim dometima njegovih skulptura i spomenika. Spomenici NOB-a nastali narudžbom prošlog političkog uređenja nisu više bili poželjni dio naše povijesti, trebalo ih je nasilno ukloniti iz društvenog sjećanja. Upravo je nekolicina suvremenih umjetnika prva ukazala na neodrživost tog stanja te je svojim radovima počela problematizirati naš odnos prema baštini socijalističkog modernizma i Bakićevih ostvarenja, kao na primjer David Maljković, Marko Lulić i Igor Grubić čije smo radove pokazali na izložbi.

U gore opisanom svjetlu Bakićev opus Snješka Knežević je nazvala „neželjenom baštinom“. Možemo li Bakićevu retrospektivu u zagrebačkom MSU-u gledati kao na prekid „neželjenog“ odnosa spram lokalne inačice visokog modernizma realizirane u javnoj skulpturi?

Nataša Ivančević: Snješka Knežević je parafrazirala Riegleovu sintagmu o neželjenoj baštini, koja se odnosi na nebrigu i destrukciju spomenika s ciljem zatiranja ideoloških simbola oborenog poretka. Takav odnos prema baštini ne dolazi iz institucije, već je rezultat vandalizma traumatiziranih pojedinaca i skupina. Rat je donio ogromne ljudske žrtve i materijalna razaranja, rušeni su gradovi i naselja, sjetimo se Vukovara. Najviše je spomenika i spomen-obilježja devastirano na područjima odvijanja ratnih operacija. Ono što retrospektiva može i želi učiniti, to je ukazivanje na problem, iniciranje rasprave o stanju spomenika, te potaknuti procese njihova očuvanja i zaštite, koji su u nadležnosti državnih institucija i lokalne uprave.

Zanimljivo, visoki modernizam realiziran u mediju (apstraktnog) slikarstva ne bilježi diskontinuitet pri široj društvenoj valorizaciji. Kako gledate na tu dihotomiju?

Nataša Ivančević: Slikari su se prvi izborili za emancipaciju od ideološkog sadržaja nakon kratke epizode socijalističkog realizma i krenuli u istraživanje apstrakcije. Službena državna politika je, nakon kraćeg opiranja, od sredine 50-ih poticala te pojave jer su one trebale pokazati zapadu odvajanje mlade države od politike Istočnog bloka i opredijeljenost za modernizam. To ne možemo uspoređivati sa spomenicima koji

su, bilo apstraktnom ili figurativnom formom, trebali odgovoriti na ideološki zadatak. Spomen-područja su bila mjesta održavanja rituala socijalističkog društva, s jasno izraženim edukativnim i ideološkim sadržajem, mjesta stvaranja i održavanja kolektivnog identiteta. Početkom 90-ih postala su dio „neželjene baštine“. Modernistička skulptura se ne promatra u istom ključu kao spomenička plastika, ne vidim diskontinuitet u njenom čitanju, izuzev kod autora koji su bili etiketirani kao državni umjetnici, ali i kod njih u blažem obliku. I ona je uživala potporu državnog vrha kao i apstraktno slikarstvo.

Takav odnos prema baštini ne dolazi iz institucije, već je rezultat vandalizma traumatiziranih pojedinaca i skupina. Najviše je spomenika i spomen-obilježja devastirano na područjima odvijanja ratnih operacija. Ono što retrospektiva može i želi učiniti, to je ukazivanje na problem, iniciranje rasprave o stanju spomenika, te potaknuti procese njihova očuvanja i zaštite

Na postavu izložbe, ali i diskurzivnom programu surađivali ste s Bakićevim unukama Vjerom i Anom Martinom Bakić. Što nam otkriva intimistički pogled na umjetnika?

Nataša Ivančević: Suradnja s Bakićevim unukama, koje su odrastale okružene njegovim skulpturama i crtežima, još živih sjećanja na voljenog djeda, bila je za mene posve novo iskustvo. Ispreplitanje osobnih i objektivnih pogleda donijelo je dodatnu kvalitetu cjelokupnom projektu, što je vjerujem vidljivo i u likovnom postavu koje potpisuju.

Kako gledate na antifašistički karakter Bakićevih spomenika i specifičnost tzv. rubnog, Istočnog modernizma socijalističkog predznaka?

Nataša Ivančević: On je među prvim odlučno prekinuo s doktrinarnim pristupom u prikazu narodnih heroja i tema iz NOB-a još početkom 50-ih radeći na prijedlogu za spomenik Marxu i Engelsu, koji je upravo zbog odmaka od puke deskripcije bio odbijen, te je potakao žestoke rasprave i sučeljavanje stavova doktrinarnih i emancipatorskih snaga. Paralelno s članovima grupe EXAT 51, koji su nastupili zajedničkim manifestom zalažući se za slobodu stvaranja, Bakić se je za tu slobodu borio samostalno, vođen intuicijom i stvaralačkim imperativom. Uskoro će ostvariti spomenike europskog značaja u kojima je apstraktnim jezikom prikazao simbole pobjede i slobode. Vrhunac toga procesa, spomenici su za Dotrščinu i Kamensku u 60-im, a početkom 80-ih, za Kragujevac i Petrovu goru. U okrilju socijalističkog modernizma, dio spomenika odlikovao se modernim apstraktnim izrazom visoke umjetničke vrijednosti. Nakon velike produkcije osrednjih spomenika koji su podizani nakon Drugoga svjetskog rata, 1968. godine je uspostavljena obveza raspisivanja javnog natječaja. Članovi natječajnih komisija svojim autoritetom jamčili su stvaralačku autonomiju, a društveno-politička klima, poticala je i omogućavala realizaciju monumentalnih spomenika. To su bili iznimno zahtjevni i skupi graditeljski poduhvati, nezamislivi za današnje prilike.

АДАМ ДУПАЛО, ПАРТИЗАНСКИ КОМЕСАР, О ИНТЕРНАЦИОНАЛНИМ БОРЦИМА У НОВЈ

БАНИЈСКА ЛЕГИЈА СТРАНАЦА

Ненад Јовановић

У Седмој банијској ударној дивизији борили су се припадници 13 европских народа, међу њима је била и њемачка десетина, једна руска чета, 150 Талијана који су се придружили партизанима након капитулације...

„У Седмој банијској ударној дивизији Народноослободилачке војске Југославије борили су се припадници тринаест европских народа. Осим Срба, Хрвата и осталих народа с овог подручја, борили су се и Талијани, Руси и други који су пребјегли из њемачких јединица“, с поносом истиче Адам Дупало. Он је до прољећа 1944. године био комесар чете, а потом и батаљона у Осмој и Другој бригади. Касније је обављао исту функцију у дивизији, гдје је био у прилици да командира многим бившим припадницима окупаторских снага.

Од 4100 бораца, колико је почетком Четврте непријатељске офензиве кренуло на Неретву, а онда у Петој офензиви и на Сутјеску, након крвавих битака вратило се 550 људи којима је непосредно прије уласка на териториј Баније прикључено 400 бораца из Унске оперативне групе.

„Народни збор средином септембра био је најтужнији збор јер су сви били у црнини и распитивали се гдје су им погинули синови и други чланови фамилија“, присјећа се Дупало, истичући да је тада дошло и до преименовања Седме и Осме бригаде које су се вратиле, док је Шеснаеста омладинска распуштена и прикључена на Сутјесци у Прву и Другу, док су касније придодане Прва и Друга постале Трећа и Четврта.

Први странци у бригади били су Талијани. Њих 150 након капитулације Италије распоређено је по батаљонима и бригадама. Из тог времена Дупало се сјећа погибје борца по имену Antonio Scolari. „Код Жировца је упао у непријатељске руке. Видјели смо усташе како га односе с линије борбе. Касније смо га нашли прекланог с извађеним очима, док је уз њега лежала партизанска капа с одрезаном петокраком, што је била порука свим партизанима“, каже Дупало.

Након тог догађаја, у вријеме Шесте непријатељске офензиве -

крајем 1943. – сви талијански борци покупљени су из својих јединица и од њих је формиран батаљон који је био у њиховој Другој бригади. „Били су добри борци, али су им остале навике из редовне војске. Кад су стигли у једно село на Банији, ставили су пушке на гомиле, онако како се у касарни стављају у сошке и позаспали. Током ноћи су нападнути и доста их је убијено или заробљено, па касније поклано“, сјећа се Дупало, не желећи навести име села. То се десило нешто прије фебруара 1944.

Дупало је с дужности комесара прешао у окружни комитет КП за Банију и у Јединствену народноослободилачку фронту (ЈНОФ) да с временом постане и шеф омладине у округу Банија, а крај рата дочека у покрајинском комитету СКОЈ за Хрватску као инструктор задужен за војску.

„Талијани су били добри борци, али су им остале навике из редовне војске. Кад су стигли у једно село на Банији, ставили су пушке на гомиле, онако како се у касарни стављају у сошке и позаспали. Током ноћи су нападнути и доста их је убијено или заробљено, па касније поклано“

У Седмој банијској је завршио и Жидовски батаљон који су чинили бивши логораши из Кампора на Рабу. „Њих 150 дошло је почетком октобра 1943. године, сви униформирани и опремљени, а с њима и 1200 цивила, Они су на иницијативу руководиоца Илије Анђића (Елијаса Енгела) расформирани и расподијељени као борци по батаљонима“, рекао је Дупало.

Ипак, у сјећању му је најбоље остала њемачка десетина која је у њихове редове прешла након капитулације крајем 1943. године. Било их је 12 – Данци, Норвежани, Холанђани, Нијемци, под водством Данца Herlufa Rasmussena. Звали су га „унтерофицир“ јер је био подофицир у

њемачкој јединици, каже Дупало, додавши да су их из команде дивизије послали у бригаду, а они с пратиоцем у њихов батаљон, знајући да међу нама има другова који знају њемачки.

“Иако су у батаљону били и командант и његов замјеник, Herluf је највише волио разговарати са мном. Вјеројатно су му у њемачкој војсци наглашавали улогу партизанских комесара”, говори Дупало, који се сјећа да му је Herluf причао да је прије рата био државни боксерски првак у средњој категорији и да му је жана била пјевачица на данском државном радију. Преводац је био друг који је прије рата био шегрт код једног Нијемца у Славонији, па је знао нешто њемачког, иако, кад је током наредних мјесеци Herluf говорио на зборовима, није могао превести све”, сјећа се Дупало.

**“Двојица Нијемаца из десетине
дезертирала су на потезу Дејановићи –
Клинац и побјегли у село Будичну гдје
су биле усташе, али се никад није
сазнало што се с њима десило”**

Иако им нитко није говорио из које су јединице побјегли, радило се о 24. СС оклопно-гренадирском пуку “Danmark” који је у мају 1943. формиран као дио 11. СС дивизије Nordland и онда послан на Банију, гдје им се прикључио и батаљон есесоваца из Холандије. Крајем 1943. пук и дивизија су пребачени на Источни фронт, а након борби код Лењинграда, Нарве и Будимпеште, коначно су уништени у Берлину 1945. године.

Прва жртва из те десетине пала је у нападу на Глину који се збио од 23. до 25. новембра 1943. године. Напад је прекинут због великих губитака. У мјесту и на жељезничкој станици било је 500 Нијемаца и усташа. „С Погледница, брда изнад Глине, близу жељезничке станице, гледали смо како се један наш Нијемац привлачи бункеру уз пругу. Кад је био наомак пруге, погођен је метком, на што се командант бригаде Ћаница Бјелајац почео дерати на нас, зашто смо га пустили самог да погине. Објаснили смо му да се сам јавио, али да ми нисмо до краја имали повјерења у њега и мислили смо да се хоће предати. Зато смо га држали на нишану и пуцали бисмо на њега да је дигао руке”, каже Дупало.

Из те десетине други је пао један Норвежанин који је био жонглер и који је својим вјештинама забављао људе на скуповима и зборовима. Био је главна личност на приредбама, а кад је изводио неке тачке, као што је гутање кишобрана, увијек су се неке старе жене узбуниле и почеле викати да га спасимо, каже Дупало и додаје да је баш зато, да га се заштити, био пребачен у комору, али је страдао кад смо се повлачили из Градусе.

Двојица Нијемаца из десетине дезертирала су на потезу Дејановићи – Клинац и побјегли у село Будичну гдје су биле усташе, али се никад није сазнало што се с њима десило. “Herluf се извињавао због њиховог бјекства, говорећи да су се та двојица често издвајала и нешто домунђавала, па је и он сумњао у њих. Пети борац, Холанђанин, погинуо је кад смо се повлачили из села Пањани код Костајнице, па је сахрањен у Боројевићима, док су остали борци остали у десетини до краја рата”, каже Дупало, који се распитивао о њима и за вријеме и након рата, али ништа није сазнао. “Један из десетине виђен је у Љубљани након краја рата. Имао је више рана, али и више одликовања”, сјећа се Дупало и додаје да је дотични био ситног раста и отресит, а прије одласка у партизане био је тенкиста.

Сјећа се Дупало и руске чете. Њу је чинило 25 Руса који су 11. јануара 1944. побјегли из Прве коњиичке козачке дивизије коју су чинили совјетски заробљеници 1941. који су пристали да служе Нијемцима. Њима смо прикључили и оне који су прије тога прешли на нашу страну. Од њих је у 4. бригади формирана чета под командом извјесног омладинца Рашете која се храбро борила све до краја рата, односно заробљавања 97. њемачког корпуса 7. маја 1945. код Илирске Бистрице. За разлику од судбине преживјелих припадника њемачке јединице, њихова судбина је била извјесна. “Неко вријеме након краја рата, тих Руса више није било и нитко није говорио гдје су отишли. Касније смо сазнали да су били изручени Совјетима и да су стрељани јер су прешли Нијемцима иако су се задњу годину и пол рата борили против њих” рекао је.

“Ми смо чинили све да се сви који су пребјегли из окупаторских јединица осјећају слободни”, нагласио је Дупало, истичући “да су и борци и народ Баније били отвореног срца за сваког тко се борио против Нијемаца и усташа. Дана им је иста мајчинска пажња, све до нуђења храном јер су жене мислиле да ако не знају наш језик, да се неће моћи сами послужити”, рече нам на крају партизански комесар.

СРБОБРАН

450

Да ли за Србе вриједе закони или чиновнички ћефови?

“Нови Србобран”, бр. 189, петак 22. августа (4. септембра) 1903.

Опћинско вијеће опћине Јабуковац, на предлог Јоце Гламочије, донијело је закључак да опћина уредује ћирилицом у унутрашњем дјелокругу, што је жупанија и потврдила. Међутим, вољом начелника опћине, закључак је остао мртво слово на папиру. Аутор тим поводом закључује: “Свака опћина, гдје су Срби у већини, мора, ако ће да се зове српска, да створи закључак о уредовању ћирилицом па макар ни један не био потврђен. Нама Србима стало је до тога, да покажемо, да наш народ хоће и захтијева уредовање ћирилицом. И ми ћемо тражити и захтијевати све до највишег мјеста, догод не будемо толико снажни, да сами себи узмемо што хоћемо, ако нам се не да одмах...”

MARGINALCI U ELITI

MARKO ŠUNJIĆ, IZDAVAČ STRIPOVA

Strip u Hrvatskoj i regiji zadnjih godina doživljava pravu renesansu. Nekadašnji "fanovi" pretvorili su se u izdavače iz čijih manufaktura iziđu dnevno dva naslova. Objavljuje se više stripova nego u Jugoslaviji, ali na žalost veliku produkciju ne prati porast broja čitalaca kojih je iz godine u godinu sve manje, tako da bez pomoći Ministarstva kulture izdavači teško mogu preživjeti

RAZGOVARAO: Goran Borković

FOTO: Barbara Blasin

Marko Šunjić jedan je od najagilnijih izdavača stripova u Hrvatskoj. Duže od desetljeća u nekakvoj vrsti manufakture, najprije preko tvrtke "Libellus", a zadnjih sedam godina u okviru svoje "Fibre", iz čistog hobija izbacuje vrlo vrijedne naslove kojima obogaćuje strip scenu. Nedavno je povodom nastupa na zagrebačkom Interliberu, sajmu knjiga, izjavio da strip u Hrvatskoj doživljava renesansu, pa započnemo razgovor baš na tu temu.

Da li je takva ocjena pretjerana? Kakva je zapravo situacija na domaćoj strip sceni?

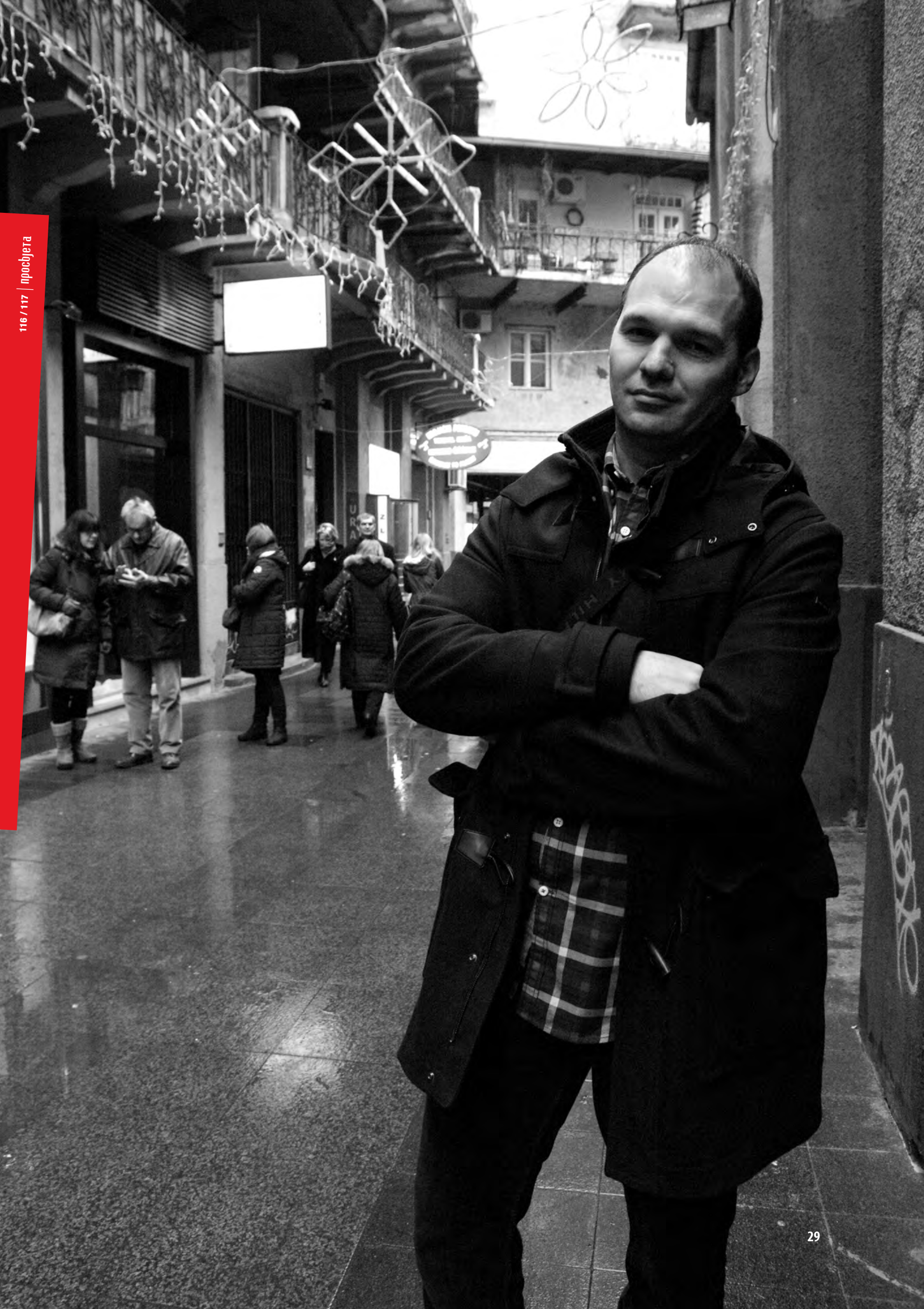
Marko Šunjić: Rekao bih da ocjena nije pretjerana, jer ako uzmete u obzir koliko se naslova objavljuje, koliko se piše i priča o stripu i da je u medijima puno više zastupljen nego prije desetak godina, može se reći da je došlo do svojevrstne renesanse. Strip danas ima puno veći legitimitet, ako mogu tako reći, i ne tretira se kao neželjeno dijete kojeg se svi srame, nego ga kulturna elita sve više prihvaća. Gledano iz tog kuta, svakako možemo govoriti o renesansi. Međutim, s druge strane nedostaje renesansa publike. Rast ponude i produkcije ne prati više čitatelja. Teško je raščlaniti zašto, ali činjenica je da klinci puno manje čitaju nego prije unatoč tome što je strip oduvijek baš njima bio primamljiv medij. U današnje vrijeme kao da je izgubio bitku s Facebookom, Youtubeom, Play Stationima... Zbog toga je ključno dobiti ih da ponovno krenu čitati stripove. Tek onda bismo mogli govoriti o pravoj renesansi.

Kako privući tu novu publiku? Kazali ste da izdanja ima dovoljno.

Marko Šunjić: Prošle godine samo u Hrvatskoj i Srbiji objavljeno je više od šeststo stripova, što albuma, što kiosk izdanja, s tim da je produkcija u Hrvatskoj znatno veća. Kad pogledate toliki broj naslova, nije teško izračunati da se radi o skoro dva izdanja dnevno. Takve količine izdanja nije bilo ni u Jugoslaviji.

Znači, danas je stripova više, a čitalaca manje. Otkud takva razlika?

Marko Šunjić: Odgovor, barem jednim dijelom, krije se u činjenici da su dojučerašnji *fanovi* postali izdavači. Pomalo paradoksalno. Mislim da se dobra paralela može povući s pločama. LP je nekada bio *mainstream*. Svi su ih kupovali i slušali iako su ploče bile lošije kvalitete zvuka, ali su s vremenom potpuno nestali, pregaženi CD-ovima, da bi se nedavno vratile u malim nakladama, ali na vrlo kvalitetnom vinilu i pažljivo dizajniranim i tiskanim omotima. Ploče su zapravo postale određena niša za zaljubljenike i poklonike koji cijene dobru muziku na drugačijem mediju koji ima svoje prednosti, ali više ne koštaju par dolara po ploči, nego par desetaka, pa i stotina dolara. Slično se dogodilo i stripu (bar kad govorimo o bivšoj Jugoslaviji): izgubila se masovnost, ali ostala je jezgra ljubitelja koji tu scenu održavaju na životu. Ti su "fanovi", poput mene, odrasli i odlučili objavljivati naslove koje bi željeli čitati, a nitko im ih nije ponudio. I odatle toliko puno izdanje. Kao dijete sam volio čitati Mister Noa, Texa Willera i Zagora, ali kad odrasteš, shvatiš da trebaš nešto više. Stripove koji će te ganuti,

nasmijati, zamisliti, rasplakati... Čitao sam ih na stranim jezicima, ali na hrvatskom ih nitko nije objavljivao. Zato sam sjeo i počeo raditi kako bih svoje oduševljenje podijelio s drugima. Međutim, da se vratim na prethodno pitanje, stripovi koje objavljujem uglavnom su namijenjeni odrasloj, zahtjevnijoj publici, a ne djeci. Nekad su dječji časopisi bili puni stripova, a danas je tužno vidjeti da jedna "Modra lasta" ima svega par stranica stripa. Možda bi dobar način da ponovo djecu zainteresiramo za strip bio taj da im ga počnemo zabranjivati, kao nekad naši roditelji nama. Zabranjeno voće je uvijek najslađe!

Imam sreću što je Hrvatska i dalje "djevičansko" područje po broju dobrih, a neobjavljenih naslova, pa mogu birati kremu kreme vrhunske svjetske produkcije. Nešto nalik situaciji da ste izdavač u zemlji u kojoj nitko nije objavio Dostojevskog, Tolstoja, Hemingwaya...

Mogu li izdanja vrijednih strip albuma u Hrvatskoj, odnosno regiji, biti profitabilna?

Marko Šunjić: Vjerojatno mogu, ali jako, jako teško. Osnovni problem je što je hrvatsko tržište jako malo i relativno siromašno, pogotovo ako se gleda zadnjih par godina. Ljudima je, zbog opće besparice, kultura postala luksuz. "Fibra", izdavač koji objavljuje veliki dio albumske produkcije

stripova u Hrvatskoj, jednostavno nije postavljena da bude profitabilna, budući da ja od toga ne moram živjeti, nego mi je dovoljno pokriti troškove objavljivanja. Ta komotnija situacija omogućava nam da ne radimo kompromise i podilazimo publici izdavajući komercijalne, a "nekvalitetne" naslove. Imam sreću što je Hrvatska i dalje "djevičansko" područje po broju dobrih, a neobjavljenih naslova, pa mogu birati kremu kreme vrhunske svjetske produkcije. Nešto nalik situaciji da ste izdavač u zemlji u kojoj nitko nije objavio Dostojevskog, Tolstoja, Hemingwaya... Godinama možete objavljivati, a da nećete iscrpiti bogatstvo strip naslova. Zapravo popunjavamo rupe u kulturnoj baštini svoje zemlje objavljivanjem bitnih djela koja nisu bila prevedena na hrvatski. S druge strane, kad bi mi "Fibra" bila jedini izvor prihoda, vjerojatno bih morao bitno smanjiti produkciju (koja trenutno premašuje preko 40 naslova godišnje) i puno, puno pažljivije birati naslove, vjerojatno nauštrb njihove kvalitete. Mislim, dovoljno je uzeti "50 nijansi sive" kao primjer književnog hita koji je, blago rečeno, sumnjive literarne kvalitete. "Fibra" si, kao izdavač koji drži do svog renomea, nikad ne bi dopustila objaviti takvo što. Zato jer joj to okolnosti dopuštaju. U situaciji da moramo zaraditi za plaće i sve ostalo, veliko je pitanje bi li si mogao priuštiti toliku principijelnost. Kao što je i pitanje bi li htio voditi izdavačku kuću koja će krenuti takvim putem. Ako krenemo objavljivati "šund", onda to više nije "Fibra", ali ako se šund prodaje, a računi koje trebaš platiti gomilaju... Iskreno se nadam da na to pitanje jednom neću morati dati odgovor.

Prosječna naklada iznosi petsto primjeraka, s tendencijom pada prema 400, pa čak i niže. Među iznimke spadaju stripovi s junacima poput Ripa Kirbyja i Corto Maltesea koji imaju svoju publiku i kulturni status godinama

Kvantitetu u ovom slučaju prati kvaliteta?

Marko Šunjić: S obzirom da sâm biram naslove, osobno sam zadovoljan, ali mogu reći da je ono što se generalno objavljuje dobro i vrijedno. Postoji široki dijapazon škola, pravaca i autora tako da svatko može naći nešto za sebe. Prije nije bilo tako. Danas se nudi od svega ponešto: od američkih stripova, domaće i europske produkcije, do undergrounda i mange. Ali opet treba napomenuti da veliki dio scene počiva na entuzijizmu i predanosti urednika koji to rade iz osobnih motiva koji nisu primjenjivi u realnom svijetu u kojem izdavači uglavnom rade da bi zaradili.

Deset godina ste u izdavaštvu, i to isključivo stripova. Kako je tekao vaš put?

Marko Šunjić: Krenuo sam kao suradnik izdavačke kuće "Libellus"

СРБОБРАН

523

Дозвола Ћирилице

"Нови Србобран" бр. 7, субота 10. (23.) јануара 1904.

Вијест из Дубрава крај Огулина: "Дне 4. ов. мј. закључило је једногласно заступство управне општине Дубрава на предлог врлог и марног свог заступника госп. Раде Вишњића, да се у уредовању код општинског поглаварства поменуте општине уведе ћирилица. Кр. котарска област у Огулину, примила је с одобрењем на знање горњи закључак, па јој евала на тако брзом рјешењу. Ну, пожалити се морамо, што нам се чини та жељно очекивана, дозвола превише скучена; јер се тамо навађа, да се и надаље имаде употребљавати латиница у свим пословима пренесеног дјелокруга, у извјештајима на претпостављене области... Наша је радост овим ограничењима помућена, и она ће тек онда бити потпуна, кад видимо ћирилицу равноправну с латиницом. Ми ћемо у борби истрајати, све докле док се нашим праведним захтјевима, који извиру из части и права народног, у цијелом опсегу не задовољи."

2004. objavljivanjem Kena Parkera. Godine 2006. sam pokrenuo "Fibru", sa željom da krenem u drugačijem pravcu od "Libellusa", koji je ostao uglavnom usmjeren prema Bonelliju. U ovih sedam godina objavili smo 260 naslova što je – s obzirom da se radi o povremenom poslu s tek jednim zaposlenim – ipak respektabilna brojka. Inače sam zaposlen kao programer u jednoj maloj informatičkoj tvrtki i od toga živim.

Kolika je potpora države u objavljivanju stripova?

Marko Šunjić: Imamo veliku podršku Ministarstva kulture kroz otkup i potpore. Bez potpora i subvencija u ovakvom obimu ne bi bilo moguće objaviti toliki broj naslova. Već nekoliko godina Ministarstvo ima dosta sluha za strip čemu smo, nadam se, pridonijeli i mi objavljivanjem ozbiljnih naslova. Dva puta smo dobili značajna sredstva iz EU fondova, što nam također olakšava opstanak. Da budem jasniji, kad sam rekao da ne radim kompromise zapravo sam želio reći da mi novac nije osnovni motiv rada, ali svakako jest nužno sredstvo. Bez novca, nema ni objavljivanja. Da nema subvencija i pomoći, teško bih mogao objaviti toliki broj naslova koje ću,

realno gledajući, teško prodati, ali koji su mi dragi i bitni i samim tim vrijedni objavljivanja. Međutim, na kraju balade, bez izvora prihoda, dolazio on od prodaje, subvencija ili otkupa, ne možete postojati. Unatoč tome što imamo minimalan hladni pogon i što sâm obavljam ogroman posao, prijevode, autorska prava, tisak, dizajn, poreze, prireze i ostale troškove nekako morate platiti...

Koliko koštaju prava za objavljivanje stripova? Koliko se razlikuju od albuma do albuma?

Marko Šunjić: Prava se izračunavaju standardno po formuli: "osam do deset posto od naklade puta cijena primjerka". Ako si objavio tisuću komada strip-albuma koji u maloprodaji košta sto kuna, prava bi iznosila oko osam tisuća kuna. S tim da za razliku od knjiga u stripu postoji i dodatni trošak, s obzirom da se naplaćuju i materijali. Vlasnik prava ustupa i prava, ali i CD sa skeniranim stripom što dodatno poskupljuje izdanja. Uz to, pripremu i tiskanje poskupljuje kolorno izdanje. Danas su stripovi relativno skupi, u prvom redu zbog malih naklada, ali i ostalih specifičnosti. Primje-

rice, strip-album u boji po formi i karakteristikama u biti je monografija. Tvrdi uvez, veliki format, dobar papir, kolor... Sve su to obilježja monografije. Javnosti je trebalo neko vrijeme da shvati kolika je vrijednost takvih izdanja i da odgovara cijeni.

Spomenuli ste tisuću primjeraka. Možete li prodati toliko primjeraka i koji naslovi idu najbolje?

Marko Šunjić: Tisuću primjeraka je izvrsna naklada. Prosječna naklada iznosi petsto primjeraka, s tendencijom pada prema 400, pa čak i niže. Među iznimke spadaju stripovi s junacima poput Ripa Kirbyja, Corto Maltesea koji imaju svoju publiku i kultni status godinama. Tiskali smo *Maus*, kultni strip, jedini koji je dobio Pulitzerovu nagradu, u tisuću primjeraka i nakon četiri godine je rasprodan što je sjajan uspjeh posebno ako se usporedi s prodajom knjiga. I tu je tisuću prodanih komada solidan uspjeh. Tužno, ali živimo u takvom vremenu...

Vjerojatno i knjige gube čitatelje na isti način kao stripovi. Mlađi jednostavno manje čitaju, kao što ste rekli.

Marko Šunjić: To je samo moj dojam. Možda je potpuno kriv, ali pada mi na pamet lektira koja se mora čitati, ali se dobar dio učenika ipak više pouzdaje u one prepričane s interneta. Naravno da to utječe i na čitanje stripova. Srećom, ima i ovih drugih koji i dalje vole ono što se naziva lijepom književnošću.

Međutim, ima i drugih primjera. Primjerice jedna kompjuterska igrica nedavno je u 24 sata prodana za više od milijardu dolara što je i za filmove nezamislivo. Očito se trendovi mijenjaju?

Marko Šunjić: Ja sam programer i cijeli život igram igrice. Štoviše, po prirodi se lako zakačim... Nije problem u igricama samim po sebi, nego što se događa da djecu osim igrica ne zanima ništa drugo. U tim bi

formativnim godinama trebali gutati i istraživati sve umjetnosti; i film i književnost i glazbu i strip i računalne igre... Problem je kad jedan medij potpuno istisne ostale.

Kako stoji danas strip među ostalim umjetnostima? Prema ovome o čemu smo pričali, ispada da se u vrlo kratkom razdoblju s margine premjestio među elitu?

Marko Šunjić: Definitivno ide tim putem, barem ako se gledaju albumska izdanja. Na kiosku Alan Ford, Zagor, Tex Willer, Dylan Dog, opstaju u svom prirodnom okruženju. Kiosk-strip treba biti masovno dostupan, popularan i jeftin. Strip-revije su nestale, pa je autorski strip skliznuo u elitizam putem tvrdokoričenih strip-albuma, ne iz hira, nego zato što je to jedini način da takva izdanja opstanu. Nema smisla stripove koji po prirodi nisu masovni tiskati u ogromnim tiražama i gurati ih kao kiosk-izdanja kada se neće i ne mogu prodati. Zna se koliko publike postoji za određeno izdanje i tome se moraš prilagoditi. Male naklade, visoka cijena, slaba prodaja – iz tog kruga je teško izaći.

Na kiosku Alan Ford, Zagor, Tex Willer, Dylan Dog, opstaju u svom prirodnom okruženju. Kiosk-strip treba biti masovno dostupan, popularan i jeftin. Autorski strip skliznuo je u elitizam putem tvrdokoričenih strip-albuma, ne iz hira, nego zato što je to jedini način da takva izdanja opstanu

Kakva je situacija u inozemstvu?

Marko Šunjić: Vani je slično, osim na tržištima koja su tradicionalno jaka poput Francuske, Belgije i Italije. Primjerice, jedan strip kojeg sam u Hrvatskoj objavio u petsto primjeraka u Njemačkoj je objavljen u dvije tisuće. Ako usporedite da u Njemačkoj živi 80 milijuna, a u Hrvatskoj tek nešto više od četiri, onda ovih petsto primjeraka i nije tako strašno. Isto je u Španjolskoj. Tamo tiraže iznose između tisuću i tisuću i pol primjeraka, maksimalno dvije. Veliki je utjecaj i piraterije. Skenirani stripovi su dostupni na internetu. Nije da to ne razumijem, ali nam kao izdavačima jako šteti. S jedne strane mi je drago da ljudi čitaju, ali s druge moram i nešto prodati da pokrijem troškove. Trendovi u svijetu su slični kao i kod nas, ali uz napomenu da strip nikada ovako nije bio eksploatiran. Dovoljno je pogledati svu tu silnu količinu filmova koji su snimljeni po stripovima, čovjek bi pomislio da će oni donijeti novu publiku. Ali, ništa od toga. Film se pogleda, svidi ili ne, ali malo tko ima potrebu pročitati strip po kojem je film napravljen. Film i strip imaju puno sličnosti, ali su zapravo različiti mediji. Strip, kao apstrakcija i sinteza stvarnosti, razvija maštu. Daje dva momenta u vremenu a

СРБОБРАН

552

Франковштина на пошти

“Нови Србобран” бр. 31, сриједа 11. (24.) фебруара 1904.

“Јуче око подне примио је један Србин овдје поштом карту дописницу са сликом, која је прекучер за њега предата у Дарувару. Карта је била адресирана и писана ћирилицом. Неки је чиновник на пошти, не можемо знати којој, прецртао име адресата, зато што је писано ћирилицом, и написао га латиницом. То је већ само по себи скрајња дрскост, која показује стеклишку ћуд тога безименог господина. Али и то је још мало према оној беспримјерној дрскости, коју се осим тога усудио безимено починити тај стеклишки јунак на истој карти. Он је обавије стране карте испунио безобразним, увредљивим примједбама не само за онога адресата, него и на све Србе уопће. Ово је импертиненција, којој нема равне... Према оваквој бесрамној чељади, код које је не само изумро људски стид, него је нестало и сваког схватања свете дужности, не треба имати никаква обзира...”

čitatelj sam popunjava radnju između dva kadra, a film daje priču praktički u realnom vremenu i ne traži povezivanje kadrova u slijed. Zapravo, čitajući strip sam u glavi stvaraš film, što je posebno dobro za djecu.

Spomenuli ste da se više stripova objavljuje u Hrvatskoj nego u Srbiji koja je u Jugoslaviji bila izdavački centar?

Marko Šunjić: Srbija je imala izdavačke gigante poput *Dnevnika*, *Dečjih novina* i *Marketprinta*. Hrvatska je praktički imala samo *Vjesnikov* Alan Ford, ne računajući *Plavi vjesnik*, koji se ugasio puno prije nego što sam se ja rodio. Rat je ubio produkciju s tim da su se izdavači u Hrvatskoj puno lakše oporavili. Vjerujem da su srpski izdavači zakasnili zbog dugih sankcija. Također, kupovna moć je znatno niža što je utjecalo na izdavaštvo. Nakon ove hrvatske renesanse stripa, srećom se dio trenda prenio na Srbiju i to po istom modelu. I tamo su "fanovi" pokrenuli svoje izdavačke kuće i počeli objavljivati stripove s tim da – koliko je to moguće – ići na masovnost, kako bi prevladali problem niskog standarda. Rekao bih da je gledano po produkciji omjer u Hrvatskoj dva objavljena prema jednom u Srbiji.

Strip, kao apstrakcija i sinteza stvarnosti, razvija maštu. Daje dva momenta u vremenu a čitatelj sam popunjava radnju između dva kadra, a film daje priču praktički u realnom vremenu i ne traži povezivanje kadrova u slijed

Mogu li domaći strip-autori živjeti od toga? Kakva je hrvatska scena?

Marko Šunjić: Na ovako malom tržištu jako je teško proizvesti domaći strip. Morali bismo imati puno veće tiraže da bismo autora mogli platiti onoliko koliko zaslužuje. Uobičajena cijena nekoga tko radi za strane izdavače je dvjesto eura po tabli što mu domaći izdavač ni u snu ne može dati. A opet, ni uz najbolju volju nema smisla da radi za deset ili dvadeset puta nižu cijenu. Da prodamo dvadeset tisuća primjeraka, mogli bi se pokriti, ali na petsto – nikako. Na toliku prodaju maksimalno se može platiti tisuću eura, a njemu da napravi album treba minimalno pola godine rada. Dese-tak crtača opstaje jer crtaju za strance. Problem je što postoje dobri crtači koji obećavaju, ali još uvijek nisu na vrhunskoj razini. Kako bi u tome uspje-li, moraju raditi, a nemaju gdje jer im nitko ne može ponuditi posao da preko svladavanja zanata postanu profesionalci. Nema domaće scene koja to može izdržati. Ako žele raditi, oni moraju to napraviti na svoj račun. Oni koji su već poznati, poput Igora Kordeja, imaju svoju reputaciju. Problem je, međutim, kako postati tako dobar i možeš li godine rada utrošiti da bez kune prihoda radiš na sebi i svom crtežu.

Izlaze li još uvijek nova izdanja stripova poput Kena Parkera, koji je bio prvi strip koji ste objavili?

Marko Šunjić: Autori su prestali crtati, premda strip nije završen. Ken Parker je završio u zatvoru zbog ubojstva policajca u radničkom štrajku u Chicagu. Policija je napala radnike, Parker je u samoobrani ubio jednog od njih. Publika je ogorčena jer "nije pošteno" da junak kao što je Ken Parker završi tako, autori kažu da znaju kako bi završili strip, ali nikako da se nađe izdavač koji bi priveo seriju kraju.

Kako je prošao Tex Willer?

Marko Šunjić: Kad u Italiji kažeš strip, prosječni Talijan pomisli na Texa, "il ranger nazionale", koji je i danas najprodavanije mjesečno strip-izdanje u Europi. Svaki broj se prodaje u više od 200 tisuća primjeraka, izašlo je preko 640 brojeva. U Hrvatskoj nije tako popularan, iako i dalje izlazi na kioscima, dvomjesečno.

A Zagor?

Marko Šunjić: Zagor također ide dalje, on je dogurao debelo preko broja 500. I u Italiji postoji problem da je publika sve starija. Na neki način čitanje Zagora odraz je nostalgije. Ja takve stripove i dalje kupujem, ali sve slabije čitam.

Jesu li i kako okončani Mister No, Kapetan Miki, Veliki Blek, Alan Ford...

Marko Šunjić: Mister No, Miki, Mark i Blek su završeni. Alan Ford još uvijek izlazi, nažalost, jer to je blijeda slika onog Alana Forda...

Koliko imate stripova u osobnoj kolekciji?

Marko Šunjić: Prestao sam ih brojati, ali preko deset tisuća. Već sam u nezgodnoj fazi da mi kronično nedostaje prostora, iako je jedna soba u stanu rezervirana samo za stripove. Sad treba odlučiti što će otići u podrum.

СРБОБРАН

564

Карловац и Ћирилица

"Нови Србобран" бр. 42, уторак 24. фебруара (8. марта) 1904.

"Могу вам јавити да сам видео како раде чиновници у Карловцу код исписивања и преписивања марвинских путница. Један Србин из Крњака донио је своју марвинску путницу писану српским писмом, да пренесе на онога, који је ону марву од њега купио. Крњак уређује ћирилицом и нико му не смије ускраћивати то право. И онај Србин пружи ову путницу једном господину у писарници, а овај с њом на земљу и љутито рече да он не зна тога читати. Ту се нађе опет један, који је имао путницу за коње, које је купио у Беловару, и та је гласила мађарски. Ту је онај господин одмах примио ништа не говорећи. Онда се нас неколико узесмо правдати с њим, и пало је богме и крупнијех рјечи, док он једва некако не узме и српску путницу, па рјеше и једну и другу. Сад ми питамо каква су то господа у Карловцу, и што они хоће с нама, кад овако мрзе нашу светињу, па им је чак милије и мађарско него ћириловско, српско писмо..."

КАКО ЈЕ УКРАЈИНА ИСКЛИЗНУЛА БРИСЕЛУ ИЗ РУКУ

ПИТАЊЕ ЧАСТИ

Љубинка Милинчић

Одједном је придруживање Украјине постало питање свих питања за Европу, а изгледа и за Америку. Одједном, Украјина, за разлику од свих осталих земаља које су ушле или ће, можда, једном ући у ЕУ, не мора да испуњава никакве услове, чак ни услов свих услова – не мора да ослободи ни Јулију Тимошенко, бившу премијерку, за коју Европа све време истиче да је политички затвореник. Значи ли то да демократска Европа мења правила, па сад њене чланице могу бити и оне које у затвору држе политичке противнике?

Кад у западним новинама прочитате на насловној страни питање: „Како решити проблем као што је“ ... па иде име државе, прво што вам падне на памет је да је реч о Сирији, Ирану, Ираку, Авганистану... Али није, знају они како да решавају те проблеме – некога ће бомбардовати, некога ће обесити, некога киднаповати па убити... Овде је реч о држави на којој не могу да примене своје „рецепте“, а која их иритира ништа мање од тих земаља.

Дакле, питање које лондонски „Гардијан“ поставља, и решава преко целе две стране, гласи овако: „Како решити проблем као што је Русија“. Одговор је потражен од политичких аналитичара водећих европских медија: *Le Monde*, *Guardian*, *Süddeutsche Zeitung*, *Gazeta Wyborcza*, *El País*, *La Stampa*... Истину за вољу, овај текст је објављен још 17. октобра, и сматрали бисмо да је касно за коментарисање... само да није догађаја који на неки начин, много боље од истакнутих политичких аналитичара, одговара на питање из наслова.

Реч је, наравно, о Украјини. Јер, не бори се Европа да прими у своје редове Украјину чија је економија пред колапсом, већ да се што више приближи руским границама. Само зато је Украјини понуђено да започне преговоре са Европском унијом. И, мада се претходних година припремала за тај корак, недељу дана пред коначну одлуку, одлучила

је да одустане од њих. Да су економски интереси у питању, Европа је требало да се обрадује јер је оним богатијим чланицама већ досадило да из прилично истањене кесе, баца новац у буре без дна, тј. да спасава од банкрота земље које су као Грчка, Шпанија или Португалија, на ивици опстанка.

Али, не. Одједном придруживање Украјине постаје питање части за Европу, а изгледа и за Америку. Одједном, Украјина, за разлику од свих осталих земаља које су ушле или ће можда једном ући у ЕУ, не мора да испуњава никакве услове, чак ни услов свих услова – не мора да ослободи ни Јулију Тимошенко, бившу премијерку, за коју Европа све време истиче да је политички затвореник. Значи ли то да демократска Европа мења правила, па сад њене чланице могу бити и оне које у затвору држе политичке противнике?

‘Нежни притисак’

Одлука украјинског председника проглашена је последицом притиска те страшне Русије са почетка текста, са којом Европа не зна шта да ради!

Пошто „Политика грубог притиска (Русије на Украјину), очигледно, функционише“, како је рекао министар иностраних послова Шведске, Европа и Америка су одлучиле да почну са „нежним“ притиском. Брже-боље су послали све расположиве чиновнике директно на кијевски трг Мајдан, што су руски медији дочекали ироничним коментаром – „то је сасвим нормално, јер се САД граниче са једне стране са ЕУ, а са друге са Украјином“.

Опозициони која се окупила на тргу, почиње да стиже подршка, укључујући и разрађену технологију свргавања власти „уличним средствима“ већ испробану у неким европским и арапским земљама. Неки украјински медији тврде да су демонстрантима стигле и огромне количине долара дипломатском поштом из САД. То доказују снимцима амбасадора који прилази авиону на писти, а за њим стиже оклопно возило које преузима некакве џакове. Нешто касније је приликом претреса у једној опозиционој партији, веома активној на Мајдану, нађено 17 милиона долара.

Колико је то истинито тешко је оценити са стране, али је зато сасвим сигурно да је Викторија Ноланд, заменица шефа Стејт Департамента прошетала главним кијевским тргом са кесом пуном сендвича, држећи је отворену са две руке, док су се обрадовани демонстранти у пролазу служили. Која радост на њеном лицу – као што је господ Бог са пет хлебова и две рибе нахранио пет хиљада људи, тако је она са кесом сендвича нахранила гладни украјински народ! Шта се све тих

дана није могло видети и чути на улицама и трговима у Кијеву! Веома је занимљив разговор на трибини са окупљеним студентима: Питање: „Где желите да живите — у Сибиру или у Венецији?“. Студенти, наравно, бирају Венецију, иако им нико не нуди, не само боравак и посао тамо, него чак ни олакшан визни режим да макар оду у посету!

Колико је истинито да су Америкнаци и Европљани доносили новац тешко је оценити са стране, али је зато сасвим сигурно да је Викторија Ноланд, заменица шефа Стејт Департамента прошетала главним кијевским тргом са кесом пуном сендвича, држећи је отворену са две руке, док су се обрадовани демонстранти у пролазу служили. Која радост на њеном лицу — као што је господ Бог са пет хлебова и две рибе нахранио пет хиљада људи, тако је она са кесом сендвича нахранила гладни украјински народ

У исто време, мало даље од трибине, мислећи да је избегао тв камере, боксер и новопечени политичар и лидер опозиције Виталиј Кличко разговара са полицијом, убеђујући их да распале пендрецима по опозицији, јер „тако треба“. Да, то је закон жанра о коме су тако надахнуто својевремено говорили организатори ранијих револуција — „још кад би на беле блузе студенткиња пала која кап црвене крви...“

Немачким сниматељима изгледа, нису стигли да објасне да такве ствари не треба показивати, па је Немачка могла да ужива у ексклузиву... што наравно, није спречило Вестервелеа да допутује у

Кијев и пружи подршку демонстрантима. Мора да им је у четири ока рекао и да буду пажљивији, да демократија не значи да народ мора баш увек да зна на који начин се њиме управља.

Двоструки аршин

Тако се Кијев поново претворио у центар светске политике! За три недеље, готово да нема важнијег светског политичара који није поручио демонстрантима да имају право да траже оставку власти. Осим поменуте Викторије Ноланд, заменице америчког државног секретара, били су ту и бивши пољски премијер Јарослав Качињски као и бивши грузијски председник Саакашвили, с њима и садашњи пољски министар иностраних послова Сикорски који ових дана никако није успео да схвати „шта је Лавров хтео да каже“, кад је чуо од њега да је недопустиво мешање у унутрашње послове једне суверене државе... Америка је, као и увек, авангарда — она обећава санкције, „због прекомерне употребе силе приликом растеривања демонстрација“. Сила је, додуше, релативан појам јер су средства која је употребила украјинска полиција иста она која користи полиција у Европи кад хоће да уклони демонстранте са улица (бар смо се тога нагледали по европским престоницама последњих година), али у Европи се тако чувају ред, мир и закон, а у Украјини се то назива „прекомерном употребом силе“.

На питање постављено једном америчком званичнику, који је ових дана такође посетио Кијев, шта би било да су у Америци демонстранти заузели неку од државних установа, он је одговорио да је то немогуће, а на поновљено питање, а шта, ако, ипак? Одговор је био недвосмислен — ослободили бисмо је.

То, наравно није сметало представници Стејт департамента Џен Паски да припрети санкцијама украјинским бизнисменима, што и није лоше смишљено. Бизнисмени који се баве производњом, раде углавном са Русијом, они који се баве искључиво трговином, послују са Западом и, мада су такоређи до јуче били познати као блиски власти, данас већ дају изјаве о томе да власт мора водити рачуна о мишљењу „улице“.

И све то због бриге за угрожена права украјинског народа (изузев Јулије Тимошенко која је прва жртвована на олтар демократске Европе)?

Пре ће бити да је разлог исти који је навео уредника „Гардијана“ да

се запита „шта да се ради са Русијом“ — читавих 20 година, од распада Совјетског Савеза велике западне силе чине све да онемогуће било какав повратак Русије на светску политичку сцену. Неко време им је то и прилично добро успевало. За време Јељцина, Русија је, углавном, изгледала смешно у очима својих некадашњих супарника, који су им преко ноћи постали „пријатељи“ и који су их за трен ока окружили земљама НАТО-алијансе, примајући државе које ни на који начин нису испуњавале услове, осим једног — да су се налазиле у близини руских граница. Ипак, Русија се постепено подизала са колена, престала је да зависи од западних кредита, и за релативно кратко време, њена реч је поново почела много да значи у светској политици. То се посебно добро видело током ове године када је на иницијативу, и уз велику помоћ Русије донето неколико веома важних одлука које су бар привремено спречили рат у Сирији и смањили напетост у Ирану. И, ма колико је Путиново решење одговарало пре свега Америци која га је оберучке прихватила, то јој није донело симпатије, исто као ни пружање азила Сноудену. Али, и једно и друго показали су моћ и снагу Русије, а таква она није пожељан партнер! Отуда и питање с почетка текста — шта да се ради с таквом Русијом. И отуда нагла жеља да се Украјина по сваку цену, па чак и са Јулијом Тимошенко у затвору, прими у ЕУ.

Америка је, као и увек, авангарда — она обећава санкције, “због прекомерне употребе силе приликом растеривања демонстрација”. Сила је, додуше, релативан појам јер су средства која је употребила украјинска полиција иста она која користи полиција у Европи кад хоће да уклони демонстранте са улица, али у Европи се тако чувају ред, мир и закон, а у Украјини се то назива “прекомерном употребом силе”

На вратима раја

Али, зашто се Украјина предомислила такорећи на вратима “раја”?

Премијер Азаров је то објаснио чињеницом да је робна размена са Заједницом независних држава, посебно са Русијом, значајно смањена, да сваког месеца 15 до 20 хиљада радника остаје без посла, а извоз у Русију се смањио за 2 милијарде. То је за Украјину, која је пред банкротом, веома велики губитак, а Европа не обећава да ће га на било који начин надокнадити — „обећали су нам милијарду долара за 7 година, то је као да дају милостињу просјаку који проси испред

цркве“, — рекао је руској телевизији. Уз то, наставља Азаров, — ММФ је условио даље кредитирање Украјине “неприхватљивим” условима — повећањем цена гаса за домаћинства за око 40 посто, замрзавањем плата, великим смањењем расхода буџета, смањењем бенефиција енергетском сектору, и постепеним увођењем ПДВ-а за пољопривреду и друге области привреде.

Украјински стручњаци су израчунали да би потписивање споразума значило и трошкове од 160 до 200 (а неки кажу чак 500!) милијарди долара за превозиње украјинске пољопривреде и индустрије на европске стандарде, што би за економију државе било равно катастрофи. Украјинско тржиште би било преплављено јевтинијом, европском робом, хиљаде предузећа би пропало...

Рекло би се, какве везе с тим има Русија?

Док су трајали преговори са Европом, и Јанукович и Азаров су више пута посетили Москву. Путин је више пута јавно упозорио Кијев да ће, уколико потпише споразум са ЕУ, све предности које је имао по Уговору о слободној трговини — бити укинуте. Објашњење је следеће — „царина за извоз украјинске робе у Русију и земље Царинске уније (ЦУ) је нула. Са Европом је ситуација другачија, Русија је 17 година преговарала о уласку у Светску трговинску организацију и трудила се да заштити своју привреду. Ако Украјина потпише споразум са ЕУ, европска и турска роба ће улазити у Русију без царине, а то може да уништи читаве гране руске економије. Седамнаестогодишњи труд пашће у воду. То Русија неће дозволити. И то није политичко питање, већ прагматично, и економско“.

Путин је, такође у више наврата објашњавао које користи би Украјина имала од уласка у ЦУ — цена гаса би била нижа, кроз украјинске гасоводе би наставио да тече гас, а Кијев би од тога имао значајне приходе. Украјина ће равноправно моћи да учествује на тендерима за производњу оружја у Русији. Само од тога из Русије би стизало 200 милијарди евра током следећих неколико година. Према рачуници Сергеја Глазјева, помоћника председника Русије, улазак Украјине у ЦУ би јој донео 10 милијарди долара прихода годишње, што би до 2030. значило додатних 7 посто БДП...

Јанукович је, дакле, интензивно преговарао и са представницима ЕУ и са Русијом. Није искључено да је оценио да Москва нуди више.

Показало се да је добро израчунао — после мање од месец дана из посете Москви вратио се са 15 милијарди долара и са ценом гаса за трећину мањом од дотадашње, што је додатних пет милијарди годишње. Не треба заборавити ни политичку компоненту проблема, Јанукович је на овај начин обезбедио себи гласове проруског становништва што уопште није занемарљиво јер ће избори бити одржани 2015.

И ту би могао бити крај... Али, није. Протести на Мајдану се настављају, истини за вољу, са мање учесника, и са нешто другачијим захтевима — за смену власти. Пошто је Европа обећала да ће држати врата отворена, треба сменити власт, па ће сви кренути пут Венеције...

Изманипулисани учесници

Ипак, не треба из овога извући закључак да је неко са стране дошао и „ничим изазван“ покушао да помрси конце Јануковичу или Русији.

Људи који су изашли на Мајдан јесу добили максималну подршку Запада, укључујући и финансијску, али нису изашли на улице зато што су „плаћеници“ Запада, како неки воле да кажу. То су људи који искрено верују да само прихватајући европске вредности Украјина може изаћи из проблема, макар и уз велике муке које би је на том путу чекале. И то мишљење се мора поштовати. А што је велики број учесника протеста изманипулисан — па и то је нормално, живимо у време медијских и свих могућих манипулација, па нема разлога да их не буде и на Мајдану. А ако погледамо уназад и обратимо пажњу на раније „обојене револуције“ видећемо да је слика свуда готово иста — слаба власт и постојање супротних погледа на развој државе, уз обавезно изборе којима нису задовољни грађани. И ма колико била јака велика помоћ из иностранства (која је свуда постојала) покретачка снага свих револуција били су грађани тих држава.

Русија се постепено подизала са колена, престала је да зависи од западних кредита, и за релативно кратко време, њена реч је поново почела много да значи у светској политици

У овом случају су се стекли сви услови — осим избора, који су одавно прошли и проглашени за „поштене“. Украјина има проблем који се драматично заоштрава приликом сваких избора — било да је реч о избору власти или избору пута којим ће држава ићи. Држава је подељена на два готово једнака дела — једни би у савез са Русијом, други би што даље од ње. Председник и парламент, очигледно, не успевају да помире те две стране и главни задатак им је у овом тренутку да не дозволе распад земље, који кад год се заоштри ситуација у земљи, изгледа опасно близу.

И мада представници власти говоре да је одлука о прекиду преговора само привремена, свако даље инсистирање на „европском путу“ донеће нове тензије. А Европи је овог пута улов исклизно из руку можда и зато што је потценила колики је значај Украјине за Русију. Њено приклањање Бриселу завршило би се, према мишљењу руских аналитичара, уласком у НАТО, што би значило да би се ускоро на граници појавиле ракете које „нису усмерене на Русију“, али могу да досегну Москву. То Путин не може да дозволи. За њега није мање важан ни пројекат Царинске уније.

Сачекати да се Русија сама уруши

Исто као што Брисел чини све да се ослободи зависности од руског гаса, тако и Москва жели да се ослободи зависности од Европе као купца за тај гас и за остале руске производе. Бивше совјетске републике су најприроднији и најближи партнери. Кад је Украјина у питању, тај значај

је огроман. Руска и украјинска индустрија су карике истог индустријског ланца направљеног у СССР-у. Харковска фабрика „Турбоатом“ је једина која прави турбине за руске атомске станице, исто као што украјински „Мотор сич“ једини производи моторе за војне хеликоптере „миљ“ и „камов“, а „Јужна фабрика машина“ — балистичке ракете и ракете носаче као што је „протон-М“. Русија гради сличне фабрике и на својој територији, али губитак украјинских партнера пре него што оне буду изграђене, не би јој ни најмање одговарао. Истину за вољу, без сарадње са Русијом, те фабрике би морале потпуно да се затворе што би значило губитак неколико десетина хиљада радних места. Таквих примера је јако много, па ће Украјина, сасвим сигурно још дуго остати у најближим односима са Русијом.

И коначно, да наведемо одговор на питање са почетка текста — анкетирани политички аналитичари су, сви од реда, истакли да им је јасно да би излазак Украјине из руске орбите нанело велику штету Русији, да „Путин није центламен“, (или дипломата), да је јак противник, врло професионалан и врло добро информисан... да се бори за добро своје земље, неким се веома допало што Русија има проблеме, укључујући и демографске, па мисле да је најбоље сачекати да се сама од себе уруши. И упркос свему — признају да морају да сарађују с њим. А управо то је оно што је Русија хтела — да се с њом рачуна, и да се њена реч поштује, па ће *Guardian*, изгледа, морати да јој посвети још својих драгоцених средњих страна!

СРБОБРАН

651

Светозар Прибићевић

Наш немар

„Нови Србобран“, бр. 118, петак 4. (17.) јуна 1904.

Поводом одлуке бана Пејачевића да ескивира питање равноправности ћирилице одлуком да то спада у аутономни круг одлучивања сваке општине и поводом збрке која се око тог питања створила: „Српски народ не може се додуше задовољити с тим, да се ћирилица напросто административним путем скине с дневног реда наше унутрашње политике. Не ће моћи без сумње трпети ни овог хаоса, који је отуда настао, што није прецизно повучена граница, унутар које смије ћирилица неограничено владати. — Али у колико стоји факат, да су многе српске општине у посљедње вријеме добиле право, да уредују ћирилицом у свом аутономном дјелокругу, дужност је српског народа да се тим правом служи до крајњих граница могућности. — Та је дужност тим обавезнија, што ће српски народ, исцрпљујући ово право створити *fait accompli*, свршен чин, пред којим ће се морати да поклони и само законодавно тијело поред све своје националне хрватске искључивости. У политици не дјелује ни једно средство тако сигурно и одлучно као свршен чин. Кад је један млади Југословен анимирао француског министра спољних послова на уједињење Јужних Словена, одговорио му је овај лаконички: „... Сједините се, Европа ће признати свршени чин. И заиста створити свршени чин у политичком животу редовно је готово исто, што и добити партију.“ Оштро критикује оне српске општине које су избориле право употребе ћирилице, па га након тога не примјењују.

U OBILJEŽAVANJE 160. GODINA OD ROĐENJA NIKOLE TESLE UKLJUČIO SE I HOLLYWOOD

DESET FILMOVA O TESLI

Nina Ožegović

Kako je Tesla za Amerikance oličenje čovjeka koji je ostvario američki san, njegov život idealan je predložak za niz holivudskih ekranizacija koje će se premijerno prikazati uoči 160. godišnjice njegovog rođenja. Priprema se više od deset igranih i dokumentarnih filmova o njegovom životu, koji su u različitim fazama realizacije, od pisanja scenarija do postprodukcije, a svakim se nastoji ponuditi neki novi pogled na Teslinu biografiju

U godini kada se obilježava 70. obljetnica smrti Nikole Tesle, velikog znanstvenika, inovatora i genijalnog izumitelja, američki filmski autori sve se više zanimaju za tog vizionara, koji je "osvijetlio naš svijet". Kako je Tesla za njih oličenje čovjeka koji je ostvario svoj američki san, njegov život idealan je predložak za niz holivudskih ekranizacija koje će se premijerno prikazati uoči 160. godišnjice njegovog rođenja. Trenutačno se priprema više od deset igranih i dokumentarnih filmova o njegovom životu, koji su u različitim fazama realizacije, od pisanja scenarija do postprodukcije, a svakim se nastoji ponuditi neki novi pogled na Teslinu biografiju.

Naime, Tesla (1856 - 1943.) nije zanimljiv samo zbog brojnih znanstvenih otkrića na području energije, radija i robotike te bežičnog prijenosa informacija, nego i zbog njegovog osebujnog životopisa i kompleksne ličnosti. Pročitao je svih 100 tomova Voltaireovih djela, patio je od opsesivno-kompulzivnog poremećaja, primjerice, stalno je brojao korake, izračunavao je volumen juhe u tanjuru i inzistirao da se na stolu nalazi uvijek 18 platnenih salveta, a njegov su život pratile kojekakve priče o njegovoj navodnoj nevinosti, fobiji od zaraza i infekcija, kontaktu s vanzemalcima i slično.

Osim filmskih projekata, u Americi su pokrenute i druge inicijative, od izložbenih do spomeničkih i književnih, kojima se želi skrenuti pažnja javnosti na iznimnu važnost otkrića tog tajanstvenog i ekscentričnog znanstvenika, koji je "izumio 21. stoljeće".

U ekraniziranju Teslinog života prednjači SAD, gdje se snima pet filmova – jedan u New Yorku, a četiri u Los Angelesu, slijedi Srbija u kojoj se radi na

tri filmska projekta, a u obilježavanje obljetnica uključili su se i Kanada, te ruski i hrvatski autor. Najviše pozornosti izazvao je srpsko-američki projekt "Tesla, vladar svijeta" producerske kuće VPR Studios Production, koji režira Michael Newell, autor filmskih hitova "Četiri vjenčanja i sprovod", "Donnie Brasco" i "Harry Potter i Plameni pehar". Glavnu ulogu Nikole Tesle igrat će Oskarovac Christian Bale, koji je svjetsku slavu stekao ulogom Batmana, njegovog oca Milutina Rade Šerbedžija, a u ulozi zlobnoga Edisona pojavio bi se Nicolas Cage, koji je opčinjen, kako donose američki mediji, likom i djelom Nikole Tesle. Navodno je doživio i mistično iskustvo u nekadašnjem Teslinom apartmanu 3327 u njujorškom hotelu Astoria, gdje je izumitelj boravio zadnjih deset godina svog života.

Razbijanje mitova

Najavljeno je i snimanje filma "Tesla" po scenariju i u produkciji Danijela D. Vujića, srpskog producenta koji živi u Americi. Najavljeno je da bi film trebao režirati John Milius, koji je svojedobno surađivao s Lucasom i Coppolom, te bio nominiran za Oscara za najbolji scenarij u filmu "Apocalypse Now". U tom se projektu namjeravaju pokazati Teslini odnosi s nekima od najmarkantnijih ljudi 20. stoljeća, od Edisona i Westinghousea preko Marconija i Einsteina do Charlesa "Luckyja" Luciana i J. Edgara Hoovera. Lik znanstvenika Nikole Tesle trebao bi utjeloviti Gary Oldman, dok će mladića iz Smiljana igrati ruski student glume Vladimir di Krupski, a uz njih, u filmu će se pojaviti i Mila Jovovic u ulozi mlade Ruskinje Anje s kojom je Tesla

navodno doživio ljubavnu romansu u Trebinju, te Tamara Dragičević, Sofija Rajović, Dan Van Husen i drugi.

Danijel D. Vujić izjavljuje u srpskim medijima da tim filmom želi razbiti dva mita o Tesli. Prvi mit je da je Tesla bio svetac i drugi da je umro u siromaštvu i bijedi. Vujić tvrdi da Tesla nije bio niti nevin, niti kastriran, jer bi u tom slučaju morala postojati neka medicinska arhiva o takvom zahvatu. Također pretpostavlja da se nije dao kastrirati izvan legalnog bolničkog sustava, jer je bio opsjednut higijenom i stoga vjerojatno ne bi dopustio nekom "mesaru" intervenciju na tako osjetljivom dijelu tijela. Po Vujiću, Tesla je pio, pušio i kockao se, i bio ženskaroš što će i prikazati u filmu. Što se tiče drugog mita, kaže da je Tesla umro u pidžami vrijednoj 100 dolara što je ekvivalent današnjoj cijeni od 1.000 dolara, te se pita da li bi siromah nosio tako skupu pidžamu.

U ekraniziranju Teslinog života prednjači SAD, gdje se snima pet filmova – jedan u New Yorku, a četiri u Los Angelesu, slijedi Srbija u kojoj se radi na tri filmska projekta, a u obilježavanje obljetnica uključili su se i Kanada, te ruski i hrvatski autor

U igri je i američki redatelj Michael Anton koji režira Teslinu biografiju "Ludi znanstvenik" sa srpskim glumcem Brankom Tomovićem, rođenim u Njemačkoj, u glavnoj ulozi. Priča opisuje Teslin dolazak u New York 1884. godine, zatim suparništvo s Edisonom, prijateljstvo s Markom Twainom, Georgeom Westinghouseom i JP Morganom, te njegov rad u laboratoriju u Wardenclyffeu na Long Islandu. Anton je uvjeren da Teslin doprinos nadmašuje dostignuća Isaaca Newtona, Benjamina Franklina i Alberta Einsteina te je u tom duhu napisan scenarij filma. Film je zapravo oda, priznanje Tesli. Projekt će se snimati u Americi i dijelom u Srbiji što je redatelj objasnio

željom da što uvjerljivije dočara Teslin život. U ulozi njegove majke Georgine Đuke Mandić - Tesla, koja je bila nepismena, no znala je napamet cijeli "Gorski vijenac", pojavljuje se Mirjana Karanović, sestru Angelinu Tesla tumači Hristina Popović, Georgea Westinghousea Richard Riehle i drugi.

Dokumenti FBI-a

Osvjetljavanje tajne Teslinih otkrića u zadnjim godinama njegovog života trebao bi pokazati projekt "Fragmenti s Olimpa – Vizija Nikole Tesle" Josefa Sikorskog. Scenarij su napisali Sikorski i Michael Calomino na temelju dokumenata FBI-a s kojih je tek nedavno skinuta oznaka državne tajne. U središtu priče su FBI agenti koji otkrivaju da je Tesla radio na istraživanju smrtonosnih zraka. Prema riječima autora, ovaj filmski projekt motiviran je, pored ljubavi prema Teslinom liku, željom za očuvanjem i rekonstrukcijom Wardenclyffe tornja na Long Islandu, koji je bio njegova najveća vizija. Naime, Tesla je zamišljao kako će preko tog prvog bežičnog tornja osigurati besplatnu električnu energiju svakom čovjeku u Americi, no u ostvarenju tog sna, tvrde autori, spriječili su ga lokalni moćnici i policija. Zanimljivo je da će dio novca od budžeta filma biti uplaćen na račun za rekonstrukciju Wardenclyffea i laboratorija. Film će se snimati na autentičnim lokacijama u New Yorku i kod Wardenclyffea na Long Islandu, a uloge su dodijeljene Leu Rossiju, koji je glumio u "Mafjašu na terapiji", te Sean Young, dok Teslu glumi relativno nepoznati glumac Miro Bešić.

Inicijativi obilježavanja Teslinih obljetnica pridružila se i srpska redateljica Sanja Beštić, koja živi u New Yorku, gdje je na off-Broadwayu postavila prilično uspješnu kazališnu predstavu "Tesla". Nakon toga je najavila ambiciozan projekt u kojem bi željela, kako kaže, odgovoriti na neka pitanja vezana za Teslin život, koja i danas golicaju maštu ljudi širom svijeta. Primjerice, zašto vizionari Teslinog doba nisu mogli sagledati stvari iz njegove perspektive, da li je točno da su čuveni Teslini planovi završili kod FBI-a, te da li je njegov pepeo uistinu završio u muzeju. Svjesna je da je za takav projekt potrebno istražiti brojne teorije zavjere i priče koje prate Teslu i nakon smrti, te će stoga pripreme za njen film, kaže, trajati dugo, jer treba prikupiti što više relevantnih informacija i intervjuirati gomilu ljudi.

Hrvatski režiser i glumac Ivan Pavletić, autor filma "476 A.D.", koji živi u Coloradu, najavio je snimanje svojevrsne biografije o ličkom znanstveniku "Tesla: Iznad mašte". Scenarij je napisao zajedno s američkim piscem Thomasom Leejem Howelom, a film bi prikazao Teslin život od rodnog Smiljana u Lici, sve do Colorado Springsa i New Yorka, ali iz druge vizure. Želio bi snimiti priču o čovjeku koji se bavio evolucijom ljudske svijesti i pokušavao stvoriti nešto što će pridonijeti razvoju i dobrobiti čovječanstva, pritom zanemarujući patentiranje svojih izuma i zarađivanje novca na tim patentima. Tako bi se priča bavila, osim Teslinim otkrićem višefazne izmjenične struje, i njegovim eksperimentima sa savijanjem svjetlosti, odnosno, vremena, teleportacije i kreacije vremeplova. Glavnu ulogu Tesle glumio bi sam Pavletić, a svoje mjesto trebao bi dobiti i Rade Šerbedžija, koji bi igrao svećenika Milutina, Teslinog oca.

Ispraviti nepravdu o Tesli

Također, film o njujorškom životu Nikole Tesle najavio je pisac i režiser James Jagger. Film bi se zvao "Poema elektricitetu", a redateljsku palicu trebao bi preuzeti jedan od najboljih holivudskih producenata Ridley Scott.

Ove jeseni počelo je snimanje svojevrsnog SF filma "Tomorrowland" Brada Birda, redatelja "Nemoguće misije: Protokol Duh", koji se djelomično oslanja na život Nikole Tesle, a u njemu igraju George Clooney, Hugh Laurie i Britt Robertson.

Naveliko se rade i dokumentarci među kojima je najkontroverzniji projekt ruskog redatelja Vitalija Pravdiceva "Tesla i vanzemaljci", bivšeg pukovnika Raketno-svemirske obrane i doktora tehničkih znanosti koji je u sovjetsko vrijeme bio uključen u tajni zadatak stvaranja umjetne inteligencije. Do sada je realizirao već dva dokumentarca o Tesli "Gospodara svijeta" i "Tunguzijske invazije", koji se mogu pogledati na You Tubeu

Osim igranih filmova, naveliko se rade i dokumentarci, a među njima je možda najkontroverzniji projekt ruskog redatelja Vitalija Pravdiceva "Tesla i vanzemaljci". Pravdicev se na filmskom nebu izdvaja po doista neočekivanoj biografiji: on je pukovnik Raketno-svemirske obrane, doktor tehničkih znanosti, a u sovjetsko vrijeme je bio uključen u tajni zadatak stvaranja umjetne inteligencije. Do sada je realizirao već dva dokumentarca o Tesli "Gospodara svijeta" i "Tunguzijske invazije", koji se mogu pogledati na You tubeu, te se od njega može očekivati pravi znanstveni vatromet na filmskom platnu.

Posla su se prihvatili američki filmadžije Wilhelm Cashen i Carole Bourgeois, koji su počeli snimati dokumentarnu dramu "Elektricitet: životna priča Nikole Tesle". Oni Teslu smatraju najznačajnijim američkim znanstvenikom i najvećim pronalazačem svih vremena, kojem su pohlepni biznisme-

ni ukrali zasluženu slavu. Zbog toga bi željeli da svojim filmom pridonese ispravljanju te nepravde i širenju istine o Tesli. Kako bi priču o imigrantu Tesli, koji je po dolasku u SAD došao u sukob s establišmentom ispričali što vjerodostojnije, oni su punih dvanaest godina proučavali na stotine povijesnih dokumenata, knjiga, pisama i novinskih članaka, uloživši u projekt vlastiti novac. U njima su pronašli mnogo podataka o njegovom karakteru, unutrašnjim borbama i demonima koji su ga razapinjali. Zbog toga su odlučili da naglasak u filmu bude na njegovoj ličnosti.

Film "Elektricitet: životna priča Nikole Tesle" obrađuje brojne zanimljive činjenice, primjerice, da Tesla nije u nekim intervalima spavao po dva, tri dana, te da bi vjerojatno bio prvi američki milijarder da nije poderao ugovor sa Westinghouseom. Snimanje filma stajat će najmanje 300.000 dolara, ali će zahvaljujući besplatnoj pomoći prijatelja i poštovalaca Nikole Tesle biti snimljen za desetostruko manju sumu. Osim toga, novac se trenutačno skuplja i preko web stranice kickstarter.com, inače poznate po prikupljanju donacija za razne kreativne projekte, na kojoj je 48 fanova uplatilo više od 45.000 dolara za realizaciju tog projekta.

Na portalu kickstarter.com u toku je još jedna uspješna akcija. Članovi srpsko-američkog studija Ringišpil na čelu s redateljem i animatorom Branimirom Brkićem na njoj upravo prikupljaju novac za finalizaciju svog crtanog filma "Tesla i djevojčica s lampom". Kako piše na njihovoj web stranici, ne radi se o Teslinoj biografiji nego nadrealnoj priči inspiriranoj životom i radom Nikole Tesle. Srušen je Teslin san o svjetskom bežičnom sistemu i on na ivici bankrota mora prihvatiti trivijalan posao – postavljanje osvjetljenja u izlogu muzičke trgovine. Također, duhovito je prikazana razmjena mišljenja između suvremenih znanstvenika i Nikole Tesle, dakako, u korist ličkog znanstvenika.

Spomenik u prirodnoj veličini

Svi članovi studija veliki su Teslini fanovi, a na tom osamminutnom, animiranom filmu za djecu i odrasle rade već dvije godine i trenutačno su u fazi postprodukcije. Kada im je ponestalo novca za obradu zvuka i animacije predstavili su trejler svog animiranog filma na tom web portalu i za samo šest dana internetske kampanje prikupili su 6500 dolara. Zatim su nastavili kampanju i postavili novi cilj – 15 000 dolara što bi im omogućilo realizaciju

filma dužeg od deset minuta. Kako taj internetski portal favorizira skuplje projekte članovi Ringšpila se nadaju da će s tom novom sumom dobiti bolju poziciju na kickstarteru i uz pomoć internetskih sponzora završiti crtić u idućih pet mjeseci.

Na portalu kickstarter.com prikuplja se i novac za gradnju spomenika Nikoli Tesli u Palo Altu u Silicijskoj dolini, u svjetskom središtu IT tehnologija što inicijativi daje posebnu težinu. Naime, u tom dijelu Kalifornije svoja sjedišta imaju najveće informatičke kompanije poput Applea, Googla, Intela i Yahooa, te Tesla Motors, zbog čega je ta regija, kao i Tesla, postala svjetskim simbolom inovatorskog duha. Kampanju je pokrenula tvrtka Northern Imagination informatičkog poduzetnika Doriana Portera iz Kalifornije, koji očekuje da se najviše odazovu vodeće informatičke kompanije. Za podizanje brončanog spomenika u prirodnoj veličini, koji ne bi imao samo memorijsku funkciju, nego i besplatni bežični internet, želi se prikupiti 123 tisuće dolara. Internetski donatori mogu donirati od jednog dolara pa navise, a do sada je prikupljeno više od 90 tisuća dolara, što je veliki uspjeh i pokazatelj Tesline ogromne popularnosti, koja zadnjih godina sve više raste.

Također, Znanstveni centar Nikola Tesla pokrenuo je internetsku inicijativu "Operation: Let's Build Goddamn Tesla Museum", kojoj je bio cilj kupnja zemljišta na Long Islandu gdje je znanstvenik izgradio svoj čuveni Wardenclyffe toranj, te obnova laboratorija i izgradnja Teslinog muzeja. Inicijativu je podržao blogger i web dizajner Matthew Inman, također Teslin fan, te je za samo 48 sati prikupljeno više od 500.000 dolara. Procijenjeno je da je za taj projekt potrebno namaknuti 1.7 milijuna dolara, a u nešto više od mjesec dana, zajedno s donacijom države New York, prikupljeno je više od dva milijuna dolara. Imanje je kupljeno i krenulo se u prvu fazu realizacije projekta.

Svim tim akcijama pridružio se i W. Bernard Carlsona, profesor na Sveučilištu Virginia, koji je nedavno u izdanju Princeton Pressa objavio biografiju "Tesla, pronalazač električnog doba". U toj knjizi od 500 stranica, kako tvrde američki kritičari, demistificirao je Teslu, naglasivši da je lako Teslu uspoređivati s Leonardom da Vincijem što se već uvrijedilo, ali je upozorio da na Tesla ne treba gledati kao na neku vrstu Supermena, jer on to nije, usprkos tome što je njegov doprinos znanosti iznimno velik.

СРБОБРАН

659

Наш котарски управитељ према Ћирилицы

"Нови Србобран", бр. 126, понедељак 14. (27.) јуна 1904.

Допис из Вргинмоста, реалистичан и добро написан, о проблемима с Ћирилицом. Опћинско заступство је пред три године једногласно одлучило да се у опћини уредује Ћирилицом, али потврда никад није стигла. Котарски управитељ, г. Зака, у друштву се приказивао као човек "српске крви и душе", настојао је избјећи тему, али и праксу. Кад су и опћинска вијећа Чемернице и Бовића донијела одлуку о уредовању Ћирилицом, котарска област је писмено одобрила те закључке, али се у пракси ништа није догодило. Извјештач претпоставља да је управитељ отписао једно, а усмено наредио супротно. Пита се на крају зашто он то чини; зато да се препоручи за авансман; по жељи "чивутина Арнолда Хермана", или "то чини по савету младог вјежбеника Кајфеша, који за Ћирилицу каже, да је глупост увађати два језика, да Срби хоће државу у држави, да би исто тако могли Швабе у Славонији тражити швапски језик у опћини, да и ми говоримо хрватски, да српске пјесме опјевају хајдуке и лопове и да он никада не ће ријешити што Ћирилицом..."

VJEŽBAO SAM ZA PJESNIKA

ĐORĐE MATIĆ, PJESNIK

Kod stvaranja sam znao da imam posebnu zbirku, nešto što se razlikuje od svega što se piše kod nas – nemam problem to reći – a zbog bezbroj okolnosti dugo je trebalo čekati na objavljivanje. I onda nakon toliko vremena kad knjiga izađe, pomisliš u strahu, kao i svaki autor valjda – “a što sad?, ako je nitko ne primijeti?”

RAZGOVARAO: Boris Rašeta

FOTO: Jos Witteman

Đorđe Matić, pisac i esejista, rođen u Zagrebu, još od onda, od “godine nulte”, živi u Holandiji. Jedan je od urednika kulturnog Rječnika jugoslavenske mitologije. *Prosvjeta* mu je nedavno objavila zbirku pjesama pod naslovom “Lingua franca”. Đorđe Matić završio je studije talijanske i engleske književnosti u Amsterdamu.

Đorđe, kako si otišao u Nizozemsku?

Đorđe Matić: Otišao sam onako kako su odlazili ljudi moje generacije što su bježali od rata. A način kojim sam stigao u ovu zemlju, primjer je onoga što pisac Paul Auster zove “muzikom slučaja”. Kao u filmu *Sliding Doors*, gdje se dvije potpuno različite priče izvedu samo na osnovu toga je li lik uspio ući u metro na vrijeme, u jednoj varijanti, ili su mu se vrata zatvorila pred nosom, u drugoj verziji narativa. E, meni su vrata ostala otvorena taman dovoljno dugo da uhvatim taj metro. Razmišljam ponekad o alternativnom scenariju, šta bi bilo da su mi se vrata zatvorila – i uvijek mi se čini strahotan, u svakoj mogućoj verziji priče.

Jesi li mislio da će boravak trajati tako dugo? Je li on zauvijek, možeš li uopće zamisliti da je riječ o odlasku „zauvijek“, s obzirom na to da si zapravo intenzivno ovdje...

Đorđe Matić: Nisam mislio ništa. Svoje prave misli – čitaj: strahove – emigrant krije i od samog sebe, i to vrlo dugo. Naročito te o odlasku zauvijek, duboko gurnute i potisnute. Samo neki, evo, imaju sreću da ih, tu golemu anksioznost, jednom eventualno mogu uobličiti, artikulirati u izraz kroz umjetnički postupak. Ali to je uvijek mnogo kasnije, nikad u periodu dok ti se osobno, pored one opće, događa tvoja povijest.

Odlazak je osim toga, sve više uviđam, bio tako traumatičan u svojoj naglosti, nemogućnosti da se uopće promisli odluka, da se tu dogodio (a poslije ću saznati – ne samo meni) – naročit psihološki proces: egzil bi se prvih godina mogao opisati kao neka vrsta *akceleracije*, ubrzanosti, izvanjske a posebno unutarnje. Ona je trajala također dugo – sve dok jednom nije pala, zaustavila se. Taj moment zaustavljanja, smanjenja brzine – on je najopasniji zapravo, kod njega se tek otvaraju vrata – evo, opet ta “vrata” – koja vode u sve proživljeno u međuvremenu. Ne boli brzina na putu, boli zaustavljanje, pogled unazad.

Ponovo, ja sam imao sreću svojega poziva – a ona je u tome da kad radiš u vlastitom jeziku, kad živiš dakle u svojoj kulturi neprestano – tako što ona živi u tebi najprije, pored svih novih, pa onda dalje time što pišeš i objavljuješ nešto – uvijek ostaješ prisutan u matičnoj kulturi. Međutim, u tome se krije drugačija, teža istina: ovakva prisutnost samo podvlači činjenicu da si zapravo stvarno i odavno otišao. Odatle stvari postaju komplicirane.

Još jedna sretna okolnost – ako se može nazvati tako – jest kad odeš jako mlad. Ta je nezrelost, nedovršenost, koliko tegobna – jer je nedostatak balansa, spremne za život – u isto vrijeme zaštita od života, od svega što je čovjeku palo po glavi tih godina. Promišljenost i puno shvaćanje vlastite situacije može biti pogubno, vidio sam kod mnogih što su u egzil došli već kao zreli ljudi. Jednostavnije rečeno – mlad si i glup, i u svom strahu neustrašiv, pa te to čuva od sebe i od drugih.

U međuvremenu, kako kaže Kiš – “vežbao sam za pesnika” i tu se razlika između života i literature, odnosno literarne građe ponekad sasvim zamuti. Srećom, i nekim velikim autorima se to događalo, štoviše, hranili su i njegovali, kao T.S. Eliot što je radio, taj međужivot između dvije stvarnosti.

Južnoslavenske književnosti danas ne izgledaju dojmljivo, zar ne?

Đorđe Matić: Tako je. I to je još blag izraz.

U usporedbi s Andrićem, Krležom, Kišom, Kovačevićem, Mešom, Ćopićem, Ujevićem, Dizdarem, Popom... scena djeluje anemično.

Đorđe Matić: Ali je u toj usporedbi sada i moguća spas za dobra pisca – da se ne mjeri s ovima današnjim nego da se ugleda na najbolje, jedino na njih. Pogotovo je to dobro radi ponovnog čitanja, temeljitog čitanja i mogućnosti da se veliki pisci izdignu u svijesti čitatelja i autora iznad ideoloških i svakih drugih ograničenja koje su na stvari danas – takva egzgeza je test, provjera intelektualnog poštenja. Ovako poredani, u plejadu, ova imena mogu danas samo svijetliti u mraku i pokazati onome tko ih zna slijediti kojim putem treba i kako očistiti sebe od prljavštine današnjeg književno-kulturno-političkog stanja. Zato su naši najveći pisci, koliko god zaboljeli kad se čitaju u ovoj eri uglavnom patuljaka, u isto vrijeme i putokaz. Ono što su napisali i što nam pokazuju, koliko god vremena prošlo, ne treba zbog takve snage biti depimirajuće, nego obrnuto: može biti utočište i put za dalje. Rekontekstualizacija njihova tek će se dogoditi. Ono što je navodno prošlo, zapravo se javlja iz sutrašnjice. Stalno citiram Stravinskog – dakle najakutnijeg modernista – a koji pak citira Verdija: “ako imamo prošlost – već imamo budućnost.”

Ili to – ili nam ostaje druga, najstrašnija mogućnost, naime – da se prestanu čitati sasvim, a time bi nestala i narodna i intelektualna supstanca i njena potreba za vlastitim najboljima. A onda nema ničega više, sve nestaje. U tu mogućnost, humanistički i patriotski nepopularno – ne vjerujem.

Sretna je okolnost – ako se može nazvati tako – kad u drugu državu odeš jako mlad. Ta je nezrelost, nedovršenost, koliko tegobna – jer je nedostatak balansa, spremne za život – u isto vrijeme zaštita od života, od svega što je čovjeku palo po glavi tih godina. Promišljenost i puno shvaćanje vlastite situacije može biti pogubno, vidio sam kod mnogih što su u egzil došli već kao zreli ljudi

Kako Balkan danas izgleda iz Amsterdama?

Đorđe Matić: Kako koji dio, je li. Iz subjektivnog u pokušaj objektivnog mogu reći – slabo se tu šta promijenilo u onoj dubokoj, tvrdokornoj percepciji nas, koja se uostalom i ne izgovara kod pristojnog svijeta. Musavo sve djeluje još uvijek za njih ovdje, doživljeno s predrasudom, s mnogo predrasuda. A kako ih ne bi bilo nakon svega?!

Mada stvari nikad nisu jednoznačne. Kulturna percepcija je komplicirana čak i kad djeluje i kad se izražava banalno i tupo na prvi pogled. Jedna od najvećih misterija koja mi se javlja stalno u razgovoru i s ovdašnjim tako-

zvanim običnim ljudima i s intelektualcima, to sam napisao jednom u formi pitanja: “šta vidite pred očima, šta vam se javi kao slika, prva, kad vam kažem odakle sam?”. To je pitanje dokraja neodgovorivo dakako, ostaje tajna. Valjalo bi razgovarati o tome. Kad bih imao prilike, pričao bih s ljudima o tome naširoko, recimo onako kako je radio Studs Terkel, jednu usmenu povijest. Pogotovo što su u tom pitanju naši ljudi iritirajuće skloni paušalnim procjenama i pseudozaključcima o Zapadu.

Koliko često susrećeš „zemljake“?

Đorđe Matić: Rijetko, pa sve manje. Prejeo sam se tih susreta, a osim toga imam prošlih godina i objektivan problem s njima: vrijeme prolazi, a vidiš da se slabo šta mijenja – odnosno ako se mijenja, ne postoji osim kod rijetkih nikakva svijest o vlastitoj promjeni, a ona je u činjenici egzila bila tako radikalna, ključna. Ne primjećujem ni u razgovorima niti u stvaranju ikakvo ozbiljnije promišljanje našega specifičnog stanja, ovako između dvije zemlje i dvije kulture, ili čak više kultura i zemalja. Ne vidim također nikakvu samorefleksiju – što je dupli grijeh ovdje konkretno, u Nizozemskoj, u kulturi koja je stvorena na takvom pogledu unutra, u sebe, gdje je od Luthera čitanje Svetoga pisma uvijek dijalog sa samim sobom, poniranje u vlastitost. A ovaj dio naš koji se trenira za inteligenciju i za buduće akademske građane – to što su naučili većinom je površno i provincijalno pomodarstvo, kako u znanosti tako i u kulturnim navikama. Što Džoni kaže: “a i to što čitaju – krive stvari čitaju...”

To mi je pogotovo žao i zbog činjenice da solidarnost kakvu sam zapamtio u prvim, najtežim godinama, pomoć međusobna kakvu su bivši Jugoslaveni bili u stanju pružiti jedni drugima kad je najviše trebalo, nešto je što ću osjećati čitavog života kao najplemenitije, upravo transcendentno iskustvo ljudskosti.

Prepoznaješ li se katkad u lijepim Grillparzerovim riječima, među ljudima koji imaju „dvije tuđine a nijednu domovinu“...?

Đorđe Matić: Kod mene je obrnuto, najiskrenije. Ne govorim to, kako naši filistri uvijek pomisle, iz demagogije ili samoobmane, niti iz lažnog optimizma, nego, iako mi cinici neće vjerovati, što je zaista tako.

„I koji su“ – da nastavim citat – „bez utočišta u pozajmljenim jezicima, gonjeni vjetrom bez cilja...“

Đorđe Matić: Ja nisam u “pozajmljenim jezicima”, funkcioniram s punom sviješću o njima, s užitkom i potrebom za više idioma. Oni su dio mene i to sam napisao i u zbirci: to mnoštvo se ne potire samo, ono se nadopunjava. Plurilingvalnost je moj spas: gdje je jedno nedostatno ili zakaže – ima drugo. Moj “svetac zaštitnik” (sekularni doduše), i daleki davni sabrat u tome je Dositej Obradović. On je putovao i nastupao kao, što bi Englezi rekli, “one man-army”, kao vojska od jednog vojnika, i gdje god je došao prvo je učio jezik, bilo albanski ili engleski, čitao literaturu i razgovarao s ljudima, pozicionirajući se uvijek i jedino kao *jednak*, nikad inferiorno i nikad s arogancijom. I svugdje mu je bilo mjesta. Zato umjesto ovih namrštenih, mračnih tipova, ljudi s četiri prsta, svih tih *bušića* i *kavaja* – u Londonu na St. Clement Streetu, ulici Svetog Klimenta, čudom poklapanja – stoji odavno i zauvijek mramorna ploča: “Here lived in 1784 Dositej Obradovich”. Kao intelektualci i stvaraoci iz ovih geografija, možemo mnogo od njega naučiti i nakon dvjesto godina.

Tvoja zbirka pjesama, *Lingua Franca*, objavljena u *Prosvjeti*, dobrim dijelom govori upravo o tom osjećaju ubačenosti –

Đorđe Matić: To mi se dopada – “ubačenost” – zvuči kao da smo komandosi, kao nekad oni “ubačeni elementi”. Možda i je tako: kulturni komandosi – unosi nered i zabunu u autohtone zapadne kulture...

Nemaš više jedno ime, kažeš?

Đorđe Matić: Moje ime je u svim onim verzijama na kojima su me zvali i zovu me na raznim jezicima, kako su ga ispisivali i ispisuju. Ali na kraju te pjesme koju citiraš, zaključujem nešto drugo: da ponekad kad čujem ton i timbar svoga imena kad me dozovu kod kuće, radije se sakrijem u sve te približne i promijenjene varijante koje čujem i čitam ovdje. Emigracija, to je njena druga strana, osim što je trauma, bez sumnje je i potencijalno oslobođenje. A to s imenima je meni draga metafora: nabrojao sam, naprimjer, oko dvadeset verzija kojima se danas transliterira ime Duška Gojkovića, najvećeg jugoslavenskog džezera – kojega i spominjem u jednoj pjesmi. Ništa mu nije odmoglo što ga različito pišu – naprotiv. Taj mi se princip dopada – pišite kako hoćete ali me slušajte ili čitajte.

Moj “svetac zaštitnik” (sekularni doduše), i daleki davni sabrat je Dositej Obradović. On je putovao i nastupao kao, što bi Englezi rekli, “one man-army”, kao vojska od jednog vojnika, i gdje god je došao prvo je učio jezik, bilo albanski ili engleski, čitao literaturu i razgovarao s ljudima, pozicionirajući se uvijek i jedino kao jednak, nikad inferiorno i nikad s arogancijom. I svugdje mu je bilo mjesta. Zato umjesto ovih namrštenih, mračnih tipova, ljudi s četiri prsta, svih tih bušića i kavaja – u Londonu na St. Clement Streetu, ulici Svetog Klimenta, čudom poklapanja – stoji odavno i zauvijek mramorna ploča: “Here lived in 1784 Dositej Obradovich”

Heimweh, domotuže... kakav je to osjećaj?

Đorđe Matić: Divan je izraz na hrvatskom; vidiš, ne bih ga se sjetio sam. Kompleksan je osjećaj, da se tako, namjerno frazom i nedovoljno veli. Ili ironično: koliko prostora imamo za temu? Nema dovoljno, koliko god ga bilo. Može jedino približno, opet analogijom iz poezije naravno: za mene najpotresnije, najbliskije, tako da me protrese svaki put – uobličeno je kod Matoša i S.S. Kranjčevića. *Strážilovo* Crnjanskoga sasvim je blizu također. To je kao srpski *Innisfree*. Samo bolje.

Imaš li ti zavičaj, pripadnost, takozvanu rodnu grudu? Što uopće misliš o tome?

Đorđe Matić: Osjećaj spram pripadnosti i identiteta – uz egzil je, dakako, glavni motiv knjige i tu sam većinu vlastitih ambivalencija i uvjerenja pokušao fiksirati.

Pitanje zavičaja i pripadnosti izuzetno je komplicirano. Ne znam do koje godine mislio sam da su granice Zagreba i granice svijeta – tad je Zagreb doduše i sam bio svijet, pa se nije čuditi što sam, kao i mnogi, ovako osjećao. Šire uzevši pak, a što sam tek kasnije uvidio: ranije, mogao si me uzeti za ogledni primjer, pravi *identikit* Jugoslavena – ovako izmiješanog od nekoliko nacija, četiri čak, i naravno da sam onu zemlju doživljavao kao svoju, kao što su me učili i da mi nemamo rezervnu domovinu. Međutim, kad se pogleda bolje – ovakvo porijeklo i uvjetovanosti mogla je stvoriti jedino Hrvatska, koliko god će od takve tvrdnje neki poludjeti, a neki je odmah ismijati. Nasuprot takvih nervoznih i sarkastičnih refleksa, činjenice su ipak na mojoj strani i o tome kompleksu sam dugo, ozbiljno i odgovorno razmišljao. Ogromna je tema, naravno, ali moj zaključak je – usuprot svemu što bi recentna povijest nametnula – to dvoje, dva pripadništva, međusobno se ne isključuju, na “radost” i Srba i Hrvata. I osobno uostalom: svaki taj dio kod mene izmiješan, i goranski – srpski i hrvatski – i istrijanski – to će reći talijanski i slovenski – odavde je, iz Hrvatske, tu su svi moji korijeni. Dakle, u inat ovima danas, onako je baš kao što Balašević o njegovome mjestu pjeva: “nisam ja došao – di da se vraćam?”

Vjerojatno ipak emocije, pogotovo negativne, najbolje svjedoče o pripadnosti, njihova jačina je valjda neka mjera: ništa me još uvijek ne može tako učiniti mizernim kao domovina, i odavde čak. Jednako tako, izmjenjuje se tu čitav jedan uhodani luk osjećanja koji ide od sreće do apsolutnog gađenja i srama. Sram je uopće za sve nas “od tamo” uglavnom dominantan osjećaj.

A izvan svih subjektivnih, općih, političko-povijesnih, filozofskih i poetičkih razgovora na temu, najdublji osjećaj i stvar zdravorazumska: dom je tamo gdje si zasnovao obitelj, tamo gdje su ti djeca. To je sidro koje ne da nijednoj oluji da te otpuše. Sve ostalo je manje važno.

Naši su ljudi, vani – osim Gorana Bregovića čini se, i Kusturice – na kulturnoj mapi svijeta nepostojeći...

Đorđe Matić: Zaboravio si jednoga što je u anglosaksonskom svijetu – a taj dominira – daleko najveće ime: Žižek naravno. On je nezamislivo popularan. I zaslužno, bez obzira na sve.

Za Zeusa jugoslavenskog roka, središnji lik te mitologije, Johnnyja Štulića, u Nizozemskoj valjda znaju samo stručnjaci...

Đorđe Matić: Isti problem kao s Andrićem i Krležom – treba znati jezik da bi shvatio i doživio, iako su mi neki ovdasnji, potpuno impresionirani govorili o strasti koju su osjetili kod slušanja, bez obzira što ne razumiju riječi.

Ali hoću reći, s druge strane, na jednom manje vidnom ali tako bitnom nivou, koji će ostati vjerojatno, za razliku od spektakla, stvaraju se neki džepovi gdje se ozbiljno razgovara i piše o našoj kulturi i prave se radovi koji su silno važni. Reakcije su ponekad iznenađujuće čak i za mene koji pratim kulturu. Na primjer, prva Kišova biografija na engleskom pojavila se ove godine, apsolutno briljantna, Mark Thompson ju je napisao. O toj su knjizi razgovarali

na BBC-radiju i to ne na nekom sporednom programu, nego u emisiji koja se zove *Bookclub* – to je potpuno mainstream emisija, za obrazovanu publiku naravno, ali gdje se akademske knjige rijetko spominju. Potpuno impresivno je bilo to slušati. I inače Kiš: ako se ičije djelo ugrađuje polako i kontinuirano u kanon svjetske književnosti, njegovo je; neusporedivo više i od Krleža i Andrića, nažalost – velim, za ovu dvojicu treba učiti jezik da bi ih se čitalo dobro. Ne funkcioniraju u prijevodu i to je kao kod većine naših najboljih prokletstvo svoje vrste.

Emocije, pogotovo negativne, najbolje svjedoče o pripadnosti, njihova jačina je valjda neka mjera: ništa me još uvijek ne može tako učiniti mizernim kao domovina, i odavde čak. Jednako tako, izmjenjuje se tu čitav jedan uhodani luk osjećanja koji ide od sreće do apsolutnog gađenja i srama. Sram je uopće za sve nas "od tamo" uglavnom dominantan osjećaj

Kakvi su identiteti bivših republika, sada država, u Nizozemskoj i okolo?

Đorđe Matić: To se mijenja intenzivno u slučaju Hrvatske. Sad kad kažeš da si odavde, asocijacija im je po pravilu turizam i obala. Nije to najgore što te može dopasti, koliko god ograničeno. Jedino što nema smisla početi im onda o kulturi jer ispadneš odmah kao oni egzotični holivudski likovi iz

izmišljenih centralnoevropskih kraljevstva u Lubitshevskim filmovima, ili u von Stroheimovoj *Veseloj udovici*. Bio je prije nekoliko godina neki satirični anglosaksonski internetski popis nacija – za Hrvatsku je netko bolno precizno i bolno duhovito smislio ovako: *"You have a thousand year-old culture. Unfortunately, nobody's ever heard about it."* – 'Imaš hiljadugodišnju kulturu. Nažalost, nitko za nju nije čuo'.

Ostale zemlje bivše Jugoslavije – mrka kapa. Kad čuju, ovdje se još uvijek "s razumijevanjem" i sažaljivo osmijehnu ili pak ukoče zabrinuto, samo što ne potapšaju po ramenu paternalistički, ili upitaju s brigom 'je li sada nešto mirnije kod vas?'

Lingua franca – otkud taj naslov?

Đorđe Matić: To je metafora, višeslojna, koju sam razvio i s kojom sam se zaigrao ovdje. Povijesno, termin označava jezik posredovanja, "radni jezik" za narode i etnije koje se inače međusobno ne bi razumjele. Takav jezik je po definiciji izmiješan, složen od više rječnika i sintaksi. Zbog podjela nekada jednog idioma, nasilnog uvođenja kako novih riječi i pojmova, a pogotovo zbog otrovanog ideologiziranog metajezika i pravopisnog kaosa, ispada da je onaj nekadašnji, "dogovorni" oblik, historijskim apsurdom i uslijed kolektivne katastrofe postao takva "lingua franca" – jezik sporazumijevanja, jedini pravi.

Osim toga, to je ironična, gotovo deridijanska igra nad nepreciznosti pojma – etimološki značilo je "franački jezik", iako je bio pomiješan od talijanskog, starofrancuskog, okcitanskog, arapskog i tako dalje, jedinstvena mediteranska, levantinska smjesa. Pojmovi su dakle po sebi nestalni i to je za čovjeka koji se bavi jezikom kreativno, stvaralački, problem koji fascinira i plaši u odnosu na stvarnost.

Treća pak, možda najvažnija razina metafore jest u tome što u prijevodu doslovnim s talijanskog pojam znači "čist jezik" – neukaljan dakle, slobodan. Jezik kakvim je pisana zbirka, dakle.

Kakva je recepcija zbirke do sad?

Đorđe Matić: Ja sam kod stvaranja znao da imam posebnu zbirku, nešto što se razlikuje od svega što se piše kod nas – nemam problem to reći – a zbog bezbroj okolnosti dugo je trebalo čekati na objavljivanje. I onda nakon toliko vremena kad knjiga izađe, pomisliš u strahu, kao i svaki autor valjda – "a što sad?, ako je nitko ne primijeti?". Prvu recenziju međutim, napisao je kritičar, inače ekspert za poeziju, koji me nikad nije čitao, ne zna me, niti ja njega – pročitao je do te mjere precizno da sam mogao samo sanjati o takvom razumijevanju i tako me riješio prethodnog straha. I dodatno, time je jednim gestom prekinuo i cinično, prihvaćeno mišljenje i opće mjesto o interesima, neznanju struke, protekciji i tako dalje – čime kultura i ne znajući plaši i truje čovjeka, makar sam i ne dijelio takav nihilizam. Recenzija je pokazala da je čista kritička misao još moguća, odnosno da se profesionalni čitatelj i stvaralac mogu "dodirnuti" negdje iznad prljavila i tuposti. Ni ostale kritike dosad nisu daleko po prepoznavanju onoga što je u toj poeziji bitno.

Ono čemu se pak najviše radujem, najvažnijem sudu ujedno, jest da napokon budem u prilici da čitam publici. Iako su pjesme već tumačili vrsni glumci, takav susret je strahovito važna i uzbudljiva perspektiva.

СРБОБРАН

1105
Ћирилица

"Српско Коло", бр. 1-2, 18. (31.) јануара 1907.

О оним ситуацијама где су опћинска вијећа одлучила да се уредује ћирилицом, али чиновници никако да пристану на то. Каже да се сад више с новом владом немамо на кога вадити, да све овиси о нама самима:

"Наши стари радије су умирали на кољу, радије су давали да их разнесе на мачевима и на копљима, него што би пустили, да им газе српске светиње. А од нас се сад не тражи, да се дамо на коље натицати. Ни огрепсти нас не смије нико. Свијет у свему добром иде напријед, па би и ми Срби у Србовању морали бити још жешћи него наши прадедови, а не да још заостајемо иза њих.

А где би било одборника (вијећника) Срба — Нерба, који се не би хтјели заузети за српску ћирилицу, треба сваки претплатник овог листа да то јави, па ћемо их пред цијелим Српством у овом народном листу жигосати..."

HITLEROVA OSVETA MLADOJ BOSNI

POVODOM JEDNE SLIKE

Nebojša Grujičić

Prvi ratni plen koji su Nemci doneli Hitleru iz okupirane Jugoslavije kao rođendanski poklon bila je spomen-ploča Gavrilu Principu koju su uzeli u Sarajevu. Donedavno nepoznata fotografija firera sa spomen-pločom mladobosanskog atentatora, koju je objavio beogradski list *Vreme*, nazvana je „najboljom slikom oba rata“. Za razliku od mnogih danas, Hitler se nije dvoumio kakva je simbolika spomen-ploče na kojoj ćirilicnim slovima piše: „Na ovom istorijskom mjestu Gavrilu Princip navijesti slobodu na Vidovdan 15. (28.) juna 1914“ i bio je u pravu: Gavrilu Princip je bio i ostao simbol antiimperijalističke i antikolonijalne borbe malih naroda za svoju slobodu

1.

Kao što reče jedan pesnik: činjenica je nalik vreći – neće da stoji dogod se u nju nešto ne stavi. Fotografija snimljena 20. aprila 1941., na kojoj Hitler trijumfalno stoji nad spomen-pločom Gavrilu Principu, koju su mu oficiri Vermahta upravo doneli iz okupiranog Sarajeva i uručili mu je kao rođendanski poklon – jedna je takva činjenica. Ovu fotografiju, pronađenu u arhivi Bavorske državne biblioteke u Minhenu (na tragu informacije iz knjige Dušana Glišovića *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939.–1941.*), objavio je beogradski nedeljnik „Vreme“ 31. oktobra 2013., u broju 1191. Kako je slika nastala i šta je zapravo ovekovečila ispričao je u 5.000 reči u istom broju „Vremena“ Muharem Bazdulj. Fascinatna priča. Jeste li pročitali Muharemov tekst? Ako niste, pročitajte. Tamo piše sve što treba. Hofmanova slika, dotad nepoznata široj javnosti, objavljena je uoči obeležavanja stogodišnjice Prvog svetskog rata. Jedan istoričar je ustvrdio da je reč o „najboljoj slici oba rata“. Ali šta u tu vreću staviti? O tome, za sada, uglavnom – muk.

2.

Fotografija je načinjena tri dana po kapitulaciji Jugoslavije, 20. aprila 1941., u vagonu specijalnog voza u kome se nalazio „Firerov glavni štab Jugoistok“ iz koga je Hitler pratio napad na Jugoslaviju i Grčku, a koji je bio stacioniran na slepom koloseku pruge Beč-Grac, na izlazu iz železničkog tunela kod mesta Menihkirhen u Štajerskoj. Hitler je tog dana slavio 52. rođendan. Proslava je počela koncertom održanim ispred voza, zvanog „Amerika“. Među rođendanskim gostima, pored vojnog i partijskog vrha nemačkog Rajha, bili su i italijanski grof Čano, mađarski admiral Horti i bugarski kralj Boris, „kao lešinari okupljeni oko trupla Jugoslavije“, kako ih je opisao Jan Keršou. Tada je Hitleru i svečano uručen, kao prigodan rođendanski poklon, jedini ratni trofej donet iz netom raskomadane Jugoslavije – spomen-ploča Gavrilu Principu koja je prethodnih jedanaest godina stajala na mestu Sarajevskog atentata. Scena skidanja ove ploče u Sarajevu tri dana ranije zabeležena je u nacističkom propagandnom filmskom žurnalu, koji je iskoristio Fadil Hadžić u filmu *Sarajevski atentat* iz 1968. Fotografiju uručjenja poklona načinio je Hajnrih Hofman, od 1920. do 1945. godine Hitlerov službeni fotograf.

„Fotografija je po sebi rečita“, piše Muharem Bazdulj u pomenutom tekstu. „Firer je bio srećan što je njegova vojska iz dela sveta koji nije vredan kostiju ni jednog jedinog pomeranijskog grenadira uspela da mu na dar donese jedinu stvar iz te ubijene zemlje koja mu nešto znači: ploču kojom su u Sarajevu odali počast Gavrilu Principu. Mrtvace treba pokopati, misli Hitler, a ova ploča koju su u Sarajevu podigli da slave svoju slobodu i nemačko poniženje sada je nadgrobna ploča njihovoj zemlji i njihovim snovima.“

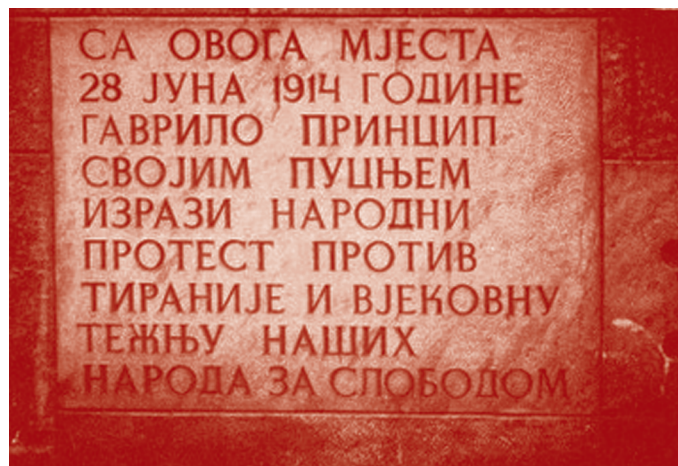
3.

Vreme uoči Prvog svetskog rata često se opisuje kao *belle époque*. Ali ta epoha nije svima bila *belle époque*. To jest, možda jeste u Beču, Berlinu, Londonu ili Parizu, ali ne i u njihovim kolonijama, i – ne na Balkanu. Bosna i Hercegovina se usred *belle époque* gušila pod austrougarskom upravom. Pošto ju je nakon Berlinskog kongresa okupirala, i kasnije po zakonu jačeg anektirala, Austro-Ugarska se prema Bosni ponašala brutalno, napravila je najpre neophodnu infrastrukturu a zatim eksploatisala tamošnje resurse i beskrupulozno izrabljivala stanovništvo, naročito seljaštvo, koje je bilo najbrojnije. Ona ne samo da nije ukinula dotadaš-

nji turski feudalni poredak u Bosni već ga je učvrstila, birokratizovala i pooštrila, što je za većinu stanovništva bilo skoro nepodnošljivo. Uz to, da bi kolonijom lakše vladala, po starom principu *divide et impera*, činila je sve da raspiri međuetničku mržnju, naročito između muslimanskog i pravoslavnog stanovništva, koje je 1878. godine, kada je Austro-Ugarska okupirala Bosnu i Hercegovinu, pružilo najveći otpor ovoj okupaciji. Nakon sloma serije ustanaka protiv okupacije, usledio je talas iseljavanja bosanskih muslimana u Tursku, kojima je Aleksa Šantić napisao pesmu „Ostajte ovdje“. A onda, na prelazu vekova, u Bosni i Hrvatskoj, kao i na celom jugoslovenskom prostoru, stasala je generacija koja je počela da nadilazi potpirivane nacionalne razlike i udružuje se; među njima je s vremenom počela da sazreva svest o otporu sili koju su s razlogom smatrali okupatorskom. Njihove političke ideje bile su mutne ali radikalne i slobodarske, a zajednički ideal bila je južnoslovenska politička zajednica nezavisna od Turske, Austrije i Nemačke. Srbija je za njih bila samo Pijemont ujedinjenja u buduću Jugoslaviju. Oni su i u Srbiji tražili i nalazili svoje istomišljenike i saborce, ali daleko od toga da su bili puki instrument Srbije – njihov bunt je bio autentičan, a sredstva, pored ostalog, i revolucionarna, što je bio tadašnji, danas bismo rekli, evropski trend. Ovaj „mladojugoslovenski“ pokret nije bio samo politički, već i kulturno-emanipatorski; u njemu su učestvovali ravnopravno Srbi, Hrvati i Muslimani koji su verovali da pripadaju istom, troimenom, narodu.

A onda, od početka veka situacija se „intenzivirala“: Majski prevrat, Carinski rat, Srpsko-hrvatska koalicija, Aneksiona kriza, Veleizdajnički proces, Cuvajeva vladavina, Žerajčev atentat, Balkanski ratovi i demonstracije „pobunjene omladine“.

August Cesarec, Luka Jukić, Tin Ujević, Đulaga Bukovac, Gavrilo Princip, Ivo Andrić, Vladimir Gaćinović, Oskar Tartalja, Vladimir Čerina, Danilo Ilić pripadali su krugu onih mladića koji su tražili osvetu za svog druga Saliha Šahinagića koga je okupaciona vojska ubila 18. februara 1912. u Sarajevu brutalno gušeći tamošnje đačke demonstracije organizovane protiv austrougarskih vlasti i u znak podrške zagrebačkim studentima pobunjenim zbog nasilnog raspuštanja Hrvatskog sabora. Usledio je talas demonstracija i štrajkova gimnazijalaca i studenata u Sušaku, Zagrebu, Splitu, Gracu, Beču i Beogradu. Šta su demonstranti hteli? U nacionalnom smislu oni su baštinili svaku južnoslovensku pobunu protiv stranih

СРБОБРАН

1141

Питање ћирилице

„Србобран“, бр. 49, петак 2. (15.) марта 1907.

У опћини Двор живи 88% Срба, па је опћинско заступство донијело закључак да уређује ћирилицом и да се на зграду поглаварства истакне натпис ћирилицом. Тако је и направљено, али је након приговора вијећника католика, виша власт одлучила да се уместо ћириличног натписа ставе ћирилични и латинични. Уводничар коментира: „То одређење више власти изазвало је незадовољство у дворској опћини, јер се такав поступак противи правилном схваћању начела равноправности. Ако опћине у којима су Срби у мањини, имаду натписе само латиницом, онда је, држимо, исправно да су у опћинама у којима су Срби у већини, натписи само ћирилицом. Ако се пак за опћине, где су Срби у већини, одређује натпис утравквистички или боље у обадвије писменице, онда треба с правом очекивати да ће се и у опћинама у којима су Срби у мањини морати истакнути натписи и латиницом и ћирилицом. То је јасно и не треба никаква даљњег образлагања...“

zavojevača i svaki globalni antikolonijalni pokret – oni se u svojoj akciji pozivaju na političku baštinu Vjekoslava Baha, Eugena Kvaternika, Hadži Loja, Miloša Obilića, Njegoša, Garibaldija, Macinija, ruske revolucionare, Rigu od Fere, Simona Bolivara, i traže – slobodu: „Ukinite aneksije, smjesta nestaje Austro-Ugarske. Bosna-Hercegovina je anektirana pred nekoliko godina, a trojedna Hrvatska-Slavonija-Dalmacija nije za apostolskoga kralja drugo nego *partes adnexae* Ugarske. Borba Srbije i Crne Gore nije imperijalističko poduzeće nego revolucionarni rat: jugoslovensko ujedinjenje ne vrši se i ne može da se vrši kao ma kakva aneksija, nego po pravu punoljetnih naroda na samoodređenje“ – tako govori Tin Ujević. „Sva Hrvatska nelijepo hrče. Budni su samo pjesnici i atentatori“, piše Ivo Andrić 1914. povodom Matoševe smrti.

Na prelazu vekova, u Bosni i Hrvatskoj, kao i na celom jugoslovenskom prostoru, stasala je generacija koja je počela da nadilazi potpirivane nacionalne razlike i udružuje se. Među njima je s vremenom počela da sazreva svest o otporu sili koju su s razlogom smatrali okupatorskom. Njihove političke ideje bile su mutne, ali radikalne i slobodarske, a zajednički ideal bila je južnoslovenska politička zajednica

Kada je austrougarski prestolonaslednik Franc Ferdinand juna 1914. došao u Bosnu i Hercegovinu, došao je u funkciji generalnog inspektora oružanih snaga Austro-Ugarske, da zajedno sa šefom austrougarskog generalštaba Konradom fon Hecendorffom nadgleda preteće vojne manevre svoje vojske na granici sa Srbijom. Nakon manevara odlučio je da poseti Sarajevo 28. juna, na srpski nacionalni praznik Vidovdan. Provokacija je bila očigledna. Pripadnici *Mlade Bosne* su organizovali atentat na predstavnika okupacione vojske. Gavrilo Princip ga je ubio.

4.

U vreme nastanka, fotografija Hajnriha Hofmana, o kojoj je reč, ima očiglednu simboliku: Adolf Hitler dobija ratni trofej koji simbolizuje zemlju koja se usudila da mu se suprotstavi i koju je upravo pregazio. Međutim, danas je simbolički sadržaj ove slike promenjen: Adolf Hitler je apsolutni simbol Zla, tu nema nikakvog spora. Ali kakva je simbolika spomen-ploče na kojoj ćirilnim slovima piše: „Na ovom istorijskom mjestu Gavrilo Princip navijesti slobodu na Vidovdan 15. (28.) juna 1914“? Za razliku od mnogih danas, Hitler se oko toga nije dvoumio, i bio je u pravu: Gavrilo Princip je bio i ostao simbol antiimperijalističke i antikolonijalne borbe malih naroda za svoju slobodu.

Istorijski je slučaj *Mlade Bosne* u principu jasan i u istoriografiji odavno raščišćen. Međutim, austrougarska propaganda, kao i nacistička propaganda koja se na nju nastavila (o čemu u pomenutom tekstu temeljno i dokumentovano piše Muharem Bazdulj), na Sarajevski atentat i Gavrila Principa naravno da je druga-

čije gledala. Za nju Gavrilo Princip nije bio jugoslovenski revolucionar-idealista već srpski ubica-terorista, pion u velikosrpskoj zaveri protiv zapadne civilizacije. Svrha ovakve propagande bila je najpre da se opravda ranije planiran austrougarski napad na Srbiju kojim je počeo Prvi svetski rat. U ovom ratu Srbija je imala 1.250.000 žrtava od čega 850.000 civilnih, to jest izgubila je više od četvrtine ukupnog stanovništva. Mada istorijska paralela nije sasvim precizna, donekle bi slična stvar bila kada bi neko danas pokušao da atentat Heršela Grinspana osudi kao teroristički čin da bi se njime opravdalo ono što je za njim usledilo – *Kristallnacht*.

Ali druga, dalekosežnija svrha ovakve propagande jeste da se pokaže da je svaka ideja borbe malih zemalja za nezavisnost i politički subjektivitet unapred osuđena na propast. Tokom kratkog XX veka, koji je počeo na Vidovdan 1914. u Sarajevu (kako je precizno ustvrdio Erik Hobsbawm), Jugoslavija je predstavljala simbol upravo ovakve borbe. Ona je imala još dva slavna datuma – bila je to zemlja koja je 27. marta 1941. odbila Trojni pakt i rekla „NE“ Hitleru, a nakon Drugog svetskog rata, u kome je imala snažan antifašistički pokret, godine 1948. izašla je iz Istočnog bloka i rekla „NE“ Staljinu. Upravo zato je sada već decenijama unazad upadljiv uporan pokušaj relativizovanja značaja i smisla nastanka ove države kako bi se opravdao njen raspad, pokušaj koji danas iz sve snage podržavaju lokalne nacionalističke elite koje su uz podršku Zapada na vlasti u svim postjugoslovenskim državicama. Ali jugoslavenski fantom, da parafraziram Crnjanskog, i danas jasno govori, i s one strane groba.

5.

U tumačenju *Mlade Bosne* i danas su prisutni odjeci austrougarske i nacističke antijugoslovenske propagande, koju na jugoslovenskom prostoru prihvataju i dalje distribuiraju kako lokalne nacionalističke elite, koje vrlo prilježno oponašaju sve ikada stvorene negativne stereotipe o sebi, tako i njihovi nominalno antinacionalistički kulturni privesci, na svim stranama. Za trajanja Jugoslavije, o Sarajevskom atentatu i Gavrilu Principu pisali su njegovi savremenici – Miroslav Krleža („... Sarajevski atentat bio je na hrvatskom i bosanskom terenu po redu šesti, a sve da svjetski požar i nije prividno buknuo zbog sarajevskog krvoprolića, omladina bi bila 'nejunačkom vremenu uprkos' demonstrirala s oružjem u ruci i dalje, jer se nije pucalo iz objesti, nego iz očajja nad zaista kolonijalnim stanjem u kojem su živjeli jugoslavenski narodi.“); Miloš Crnjanski („... čak i kod nas, neki su od Principa bili načinili Srbina – provincijalca, fanatika, šovena, koji je, tobože, bio samo igračka u rukama šefa Obaveštajnog odseka srbijanskog generalštaba, pukovnika Dragutina Dimitrijevića Apisa. Međutim, atentator nam je govorio, jasno, i sa one strane groba.“); Ivo Andrić (koga su austrougarske vlasti nakon Sarajevskog atentata uhapsile i osudile na zatvorsku kaznu, i koji je u *Na Drini ćupriji* najbolje opisao te godine i svoju generaciju); Tin Ujević (koji je u Drnišu 1913, zajedno s Vladimirom Čerinom, neuspješno pokušao da organizuje atentat na Franca Ferdinanda); o Principu su pevali Safet Isović i Abdulah Sidran. Danas se o Principu drugačije govori i piše. S jedne strane kao o uzornom srpskom nacionalisti, a s druge kao o velikosrpskom crnorukaškom teroristi. Danas je nepoželjno izvoditi idejne konsekvence i nedvosmisleno artikulirati kulturno-političku baštinu jugoslovenskog pokreta uoči Prvog svetskog rata. I opet se u tome ističu pisci. Za novi „diskurs“ opštepoznate istorijske činjenice izgleda da nisu bile dovoljne, tako da je odnekud iskrsla propagandna laž da je 46-godišnja Sofija Hotek, koju je Princip nehotice ubio ciljajući na generala Počoreka, u trenutku ubistva bila – trudna. Tako Aleksandar Hemon, da bi potcrtao jadnoću i monstroznost sarajevskog atentatora u svojoj knjizi *Pitanje Bruna* (*The Question*

of Bruno) opisuje upišano Srbinu Principa kako ispaljuje „historijske metke u mozak fetusa“. O tome da je Princip ubio austrijskog princa i njegovu „trudnu ženu“ pisali su i Miljenko Jergović i Andrej Nikolaidis. Ovom drugom nije bila dovoljna samo ubijena „trudna žena“. „Borba Južnih Slovena za slobodu od takozvane tamnice naroda, bila je zapravo borba za slobodu od zakona, civilizacije i kulture“, piše Nikolaidis i tumači Principov čin ne kao pucanj u Franca Ferdinanda kao predstavnika okupacione vojske nego u zapadnu kulturu kao takvu, doslovno „u Frojda, Muzila, Krausa, Trakla, Kokošku, Vitgenštajna“. Na stranu oni koji i danas od Principa prave „Srbina – provincijalca, fanatika, šovena“, i istočno od Drine ima onih koji papagajski ponavljaju laži o trudnoći Sofije Hotek, ali ima i originalnih interpretacija: Svetislav Basara je napisao da je metak koji je ispalio Gavrilo Princip devedeset godina kasnije ubio Zorana Đinđića, što je teza koju će Biljana Srbljanović scenski uobličiti u drami *Princip (Mali mi je ovaj grob)* napisanoj po narudžbini bečkog pozorišta Šaušpilhauz. Ova teza zapravo znači da je Princip, kakvi god bili njegovi motivi, bio samo slepo oruđe velikosrpske ideje koju personalizuje crnorukaški spletkaroš Dragutin Dimitrijević Apis. Drugim rečima: iza svake ideje političkog jugoslovenstva stoji tajni projekat Velike Srbije, koji je Jugoslaviju zloupotrebio i uništio da se više nikada ne povampiri.

6.

Novi nacionalni identiteti u svim postjugoslovenskim zemljama svoje istorijsko utemeljenje traže i pronalaze najpre u raznim antijugoslovenskim pokretima. Naročito su, bar za oficijelnu upotrebu, pogodni oni između dva rata, bilo da je reč o Prosinačkim žrtvama, Božićnoj pobuni, Kačaćkom ustanku ili Atentatu u Marseju, jer su njihove inkarnacije tokom Drugog svetskog rata bile listom kolaboracionističkog karaktera. U Srbiji se u istom ključu Jugoslavija posmatra kao istorijska greška („svaku Jugoslaviju niz mutnu Maricu“), 27. mart 1941. kao delo komunističko-engleske zavere, Milan Nedić se proglašava „narodnom majkom“, a za četnički pokret je važnije što je bio nezaprljan jugoslovenstvom nego što je kompromitovan zločinima i kolaboracijom sa okupatorom, pa se kao takav proglašava autentičnim srpskim nacionalnim antifašističkim pokretom. I naravno, pošto je jedini pravi antifašistički pokret u Jugoslaviji neraskidivo povezan s njegovim jugoslovenskim karakterom, upravo zbog toga je u novim nacionalnim državama on nepodoban, iako se kao razlog njegove proskripcije najčešće navodi njegova komunistička komponenta. Otud se novi nacionalni junaci, lako i logično, traže i nalaze među ustašama, četnicima, balistima, handžarevcima, sa svepripadajućim im estetikama. Ovaj talas reinterpretacije južnoslovenske istorije i kulture (uključujući i optužbe da su Njegoš i Andrić bili inspiratori genocida u Srebrenici...) ima jedan cilj: treba zatrti svaku političku ideju jugoslovenstva, zatrovati je velikosrpsstvom, ili je u najboljem slučaju banalizovati rasprodajom konfekcijske nostalgije.

Govoreći u ovom kontekstu o *Mladjoj Bosni*, Todor Kuljić je nedavno napisao neveliki tekst koji zasluhuje da se ovde ponovi:

„U ‘građanskom ratu sećanja’ ovih dana je na nov način oživljen Sarajevski atentat. Okvir je ostao tanato-politički, ali se više ne eksploatiše samožrtvovanje Principa nego smrt Ferdinanda. Ko je odgovoran za to što su mladobosanci od tiranoubica postali teroristi? Svi oni u regionu koji strepe od jugoslovenstva i svi oni iz okruženja koji žele da rasterete vlastite nacije od imperijalističke odgovornosti za klanicu Prvog svetskog rata.

Da li će oni uveriti javnost da su atentatori bili teroristi? Verovatno hoće zato što Princip danas nema valjanog advokata. Srušene su one strukture koje su Principa iznedrile i koje su ga docnije opravdano heroizovale. Država Jugoslavija

je Principu s razlogom dizala spomenike i po njemu imenovala ulice. Danas ni kakva kohorta blistavih istoričara ne može odbraniti Principa zato što nema južnoslovenske države kao ostvarenja mutnog ideala koji je vodio mladobosance. A što se rečena država danas više shvata kao iluzija ili kao tamnica to su veće šanse da Princip o neslavnom jubileju bude stigmatizovan kao terorista.

Doduše, neki Principa i brane. To danas čine pretežno srpski istoričari. Zašto? Utisak je da to ne čine zbog solidarnosti sa težnjama sunarodnika (uostalom Gavrilo se izjašnjavao kao Jugosloven i to jeste bio njegov istinski identitet), nego više stoga što se time opiru demonizovanju vlastite nacije. Braneći Principa, ne brane njegov čin nego Srbiju. Teško da ovako usmerena odbrana ima šanse. Vladimir Dedijer je 1966. mnogo bolje u svetu branio Principa svojom knjigom *Sarajevo 1914*. Ne zbog uverljivosti materijala niti zbog virtuoznosti sinteze. Nego zato što je njegova knjiga imala kao zaledinu Jugoslaviju kao uglednu svetsku državu. Književnik Muharem Bazdulj je to bolje uočio od mnogih istoričara koji danas brane Principa.

Uspostavljen je trend da se sve, pa i Prvi svetski rat i tuđi nacionalizmi – po pravilu reaktivni te otud „razumljivi“ i „manje loši“ – pravdaju srpskim nacionalizmom devedesetih čija predstava se i danas, u potpuno promenjenom kontekstu, medijski podržava kao roba koja se traži, dobro prodaje i obezbeđuje kako koheziju interesnih grupa tako i pojedinačne regionalne karijere. Odatle nije mali broj „javnih delatnika“ koji na takvom trendu, a u ključu propisane političke korektnosti, godinama unazad parazitiraju

Princip nema danas uverljivog advokata i otuda što je nestalo načelo 'Balkan balkanskim narodima' koje je sam ekstatično branio. Globalizacija je pojela ovo načelo, jer region stremi EU. Džaba svi naučni skupovi o Principu od Gacka do Beograda. Upravo je nestankom Jugoslavije kao poželjne države Princip lišen izabranog advokata. Legitimnost Jugoslavije je bila njegova najautentičnija odbrana. Ne može njemu danas pomoći ni nesporna pravna činjenica da je tadašnja Bosna bila nelegalni deo Austrougarske, pa shodno tome Princip nije ubio nadvojvodu na svom tlu nego je ovaj stradao u tuđoj državi. Koliko god bili legalistički uverljivi, ovi argumenti ne mogu da nadomeste izgubljeni legitimistički stub Principove odbrane – jugoslovensku državu.

Ne može se Princip braniti ni isticanjem njegovog druženja sa svetski čuvenim Ivom Andrićem kao autentičnim Jugoslovenom. Još je naivniji optimizam da će kad-tad pobediti ona istorijska istina da su atentatori bili patriote, a ne teroristi. Istina ne može postati hegemon sve dok je ne osigura snažna struktura. Sarajevski atentat je odveć markantan događaj, pa je već samim tim ostao u ta-

nato-političkom smislu veliki potencijal. Smrt u Sarajevu, koja je neizbrisivo ušla u sve udžbenike istorije, i stotinu godina kasnije je još politički upotrebljiva.

Država Jugoslavija, koju su moćne strukture u svetu uvažavale, bila je najbolja odbrana sarajevskih atentatora koju bi verovatno i oni sami izabrali. Danas, pak, Principa brane advokati postavljeni po službenoj dužnosti. To su srpski istoričari koji štiteći Principa ne brane njegovu viziju društva nego nastoje da obore stereotipe u svetu o Srbima. Protiveći se tužiocima raznih boja koji se trude da pokažu kontinuitet srpskog terorizma, ovi službeni advokati i sami instrumentalizuju Principa.

Šta onda činiti? Treba jasno podvući da atentatori nisu pucali iz nacionalnog, nego iz multietničkog žara za oslobođanjem skupine malih naroda od podjarmljivanja velikih. Jesu pucali iz zasede, ali to nije bio mučki neviteški čin, nego je nepodnošljivi pritisak trpljenja vlastite vojne inferiornosti gonio atentatore na samožrtvovanje u neravnopravnoj borbi s moćnom imperijalnom silom. Iz ovog zaključka nikako ne proističe moralistička uteha da će istina kad-tad pobediti laž. Treba realno i istorično procenjivati šanse odbrane Principa. Ubistvo nadvojvode u Sarajevu jeste bio antiimperijalistički čin i nasilje protiv nasilja, ali je ovaj odbrambeni akt svet daleko ozbiljnije procenjivao dok je opstajala država zarad čijeg ostvarenja su pucnji odjeknuli. Zato onaj ko spori Jugoslaviju treba da čuti o Principu.“

7.

Kakve su, dakle, bile reakcije na objavljivanje Hofmanove slike u beogradskom „Vremenu“? Reakcije su bile dvostruke i na aktuelnom su fonu polemika o uzrocima izbijanja Prvog svetskog rata i tumačenja karaktera Sarajevskog atentata o kojima govori Kuljić. S jedne strane, reakcije u Srbiji su takve da se ova fotografija smatra važnim doprinosom u suprotstavljanju pokušaju istorijske revizije početka Prvog svetskog rata. Jednu takvu reviziju, na primer, promovise istoričarka s Oksforda Margaret Makmilan, autorka knjige *The War That Ended Peace: The Road to 1914.*, koju su, zanimljivo, recenzirali Medlin Olbrajt i Strob Talbot. Ona tvrdi da je Srbija početkom XX. veka bila „izvoznik terorizma“, ono što je Iran po njoj danas, a da je *Mlada Bosna* bila Al Kaida tog vremena, te da je, posledično, austrijski napad na Srbiju bio logičan odgovor. Najvažnije novine u Sarajevu, Zagrebu i Podgorici nisu prenele tekst ili vest o Hofmanovoj fotografiji, ali jesu pomenute tvrdnje Margaret Makmilan, što je žalosna slika regionalne medijske scene, ali i postjugoslovenske političke scene, koja u danas potpuno promenjenom kontekstu nastavlja sa starim matricama etničkih distanci u ključu poželjnog antisrbijugoslovenstva, a za koje se pretpostavlja da su konjunkturalne u Briselu ili Berlinu. A ovako se toj matrici daje ton.

O otkriću Hofmanove slike za evropske medije prvi je članak napisao dopisnik nemačke agencije DPA iz Beograda Tomas Braj. O ovoj slici u kontekstu obeležavanja 100. godišnjice početka Prvog svetskog rata i aktuelnim polemikama koje se ovim povodom u Srbiji vode, govori njegov tekst objavljen na sajtu *Europe Online Magazin*. Tekst je naslovljen austrougarskim pokličem iz 1914 „Serbien muss sterben“ (istina, pod navodnicima), a umesto Hofmanove fotografije o kojoj je reč, ilustrovan je fotografijom iskopavanja masovne grobnice u Srebrenici (http://www.europeonline-magazine.eu/serbien-muss-sterben_305149.html). Ovakav postupak službenika nemačke državne agencije jeste – svinjarija. Čemu to? Čiji interes stoji iza toga? Zar nisu i Prvi i Drugi svetski rat odavno završeni? Ali uspostavljen je trend da se sve, pa i Prvi svetski rat i tuđi nacionalizmi – po pravilu reaktivni te otud „razumljivi“ i „manje loši“ – pravdaju srpskim nacionalizmom devedesetih čija predstava se i danas, u potpuno promenjenom

kontekstu, medijski podržava kao roba koja se traži, dobro prodaje i obezbeđuje kako koheziju interesnih grupa tako i pojedinačne regionalne karijere. Odatle nije mali broj „javnih delatnika“ koji na takvom trendu, a u ključu propisane političke korektnosti, godinama unazad parazitiraju – kojih se pristojan svet gadi a nacionalisti njima hrane.

8.

Vekovi na Balkanu se ne smenjuju, nijedan se nikad ne završi već svi oni nastavljaju da paralelno egzistiraju – kaže Milčo Mančevski u *Prašini*. I korak dalje: kako stvari stoje, izgleda da se nijedan rat na Balkanu nikada zaista nije završio, uključujući i oba svetska, samo su im danas drugačiji intenziteti i forme. Zato bi u onu vreću s početka teksta svakako trebalo staviti i sledeće reči:

„Ne žaleći se i primajući hod događaja i red stvari u ljudskoj sudbini, ne tražeći od novog naraštaja više razumevanja nego što on može da ga ima, mi, iz 1914. godine, upiremo danas jedan drugom pogled u oči i sa žarom, ali i sa tom dubokom melanholijom, tražimo ONO NAŠE IZ 1914. GODINE, što je izgledalo strašno, divno i veliko, kao međa vekova i razdoblja, a što polako nestaje i blede kao pesma koja se više ne peva ili jezik koji se sve manje govori“, kazao je Ivo Andrić. „Ali, između sebe, gledajući jedan drugom u zenice koje su videle čuda, prava čuda, i ostale i dalje žive da gledaju ovo svakodnevno sunce, mi podležemo uvek neodoljivom, za nas večnom čaru tih godina. Tada mi opet dobivamo krila i okrilje patnje i žrtve savladanog straha i prežaljene mladosti. I dok nas traje, mi ćemo u sebi deliti svet po tome na kojoj je ko strani bio i čime se zaklinjao 1914. godine. Jer to leto, leto 1914, žarko i mirno leto, sa ukusom vatre i ledenim dahom tragedije na svakom koraku, to je naša prava sudbina.“

СРБОБРАН

1168

Адам Прибићевић

Тешо Ивковић

„Српско Коло“, бр. 9, 2. (15.) маја 1907.

До сукоба између општине Бовић и котарских власти у Глини дошло је због марвинских путница. Општина их је попуњавала ћирилицом, котар јој је порицао право на то и правио људима свакакве сметње. На то је један стари општински вјећник, „још од старог кољена из Границе“, предложио да се попусти, да народ нема неприлика, „ионако смо ми у овој земљи мањина“, рече, „Хрвати су већина па и њихово писмо мора бити прече...“

На то је устао Тешо Ивковић, млађи сељак из кољена „које зна шта је србовање“, па одговори старом: — Не диваниш право, чикане. Не гледа се на већину, ван на оно што је право. Дакле, зато што су Хрвати у већини, да буде све њихово, а наше српско ништа. Па онда би они могли и моју међу пријећи и моју ливаду косити, и узети ми је. Јер, то ти је сведно. Мени је моје писмо и име мило, као и земља моја. А ја ти велим: Чик ономе, ко би по мојој ливади хтио косом махати без мог питања. —

Дивно си ти то казао Србине мој, брате тежаче. Ни наученији човјек, не би могао то љепше рећи... Да су наши стари мислили као онај старац вјећник, не би Срба сада било... Ко пусти једно право, отеће му брзо и друго. Ко пусти писмо српско, пустиће и име и вјеру, па ће га најзад лишити и груди земље његове... Живио Тешо и хијадили се оваки Срби тежаци.“

СТВОРИЛИ СУ АНТИХРВАТСКУ ХРВАТСКУ

**ДАНКО ПЛЕВНИК, НОВИНАР,
ПУБЛИЦИСТ И ПОЛИТИЧКИ АНАЛИТИЧАР**

Српска заједница која је опет доживјела вал вербалног насиља и интензивираних антисрпства, овај пут није нападнута примарно, него секундарно. У Хрватској се консензус већине постиже углавном на питањима смањивања права мањине. Данас су то били Срби, сутра ће бити хомосексуалци, преко сутра ће то бити жене којима ће се референдумом хтјети забранити побачај што је логично понашање за друштво које нестаје у континуираној политичкој, економској и моралној корупцији

РАЗГОВАРАО: Милан Цимеша

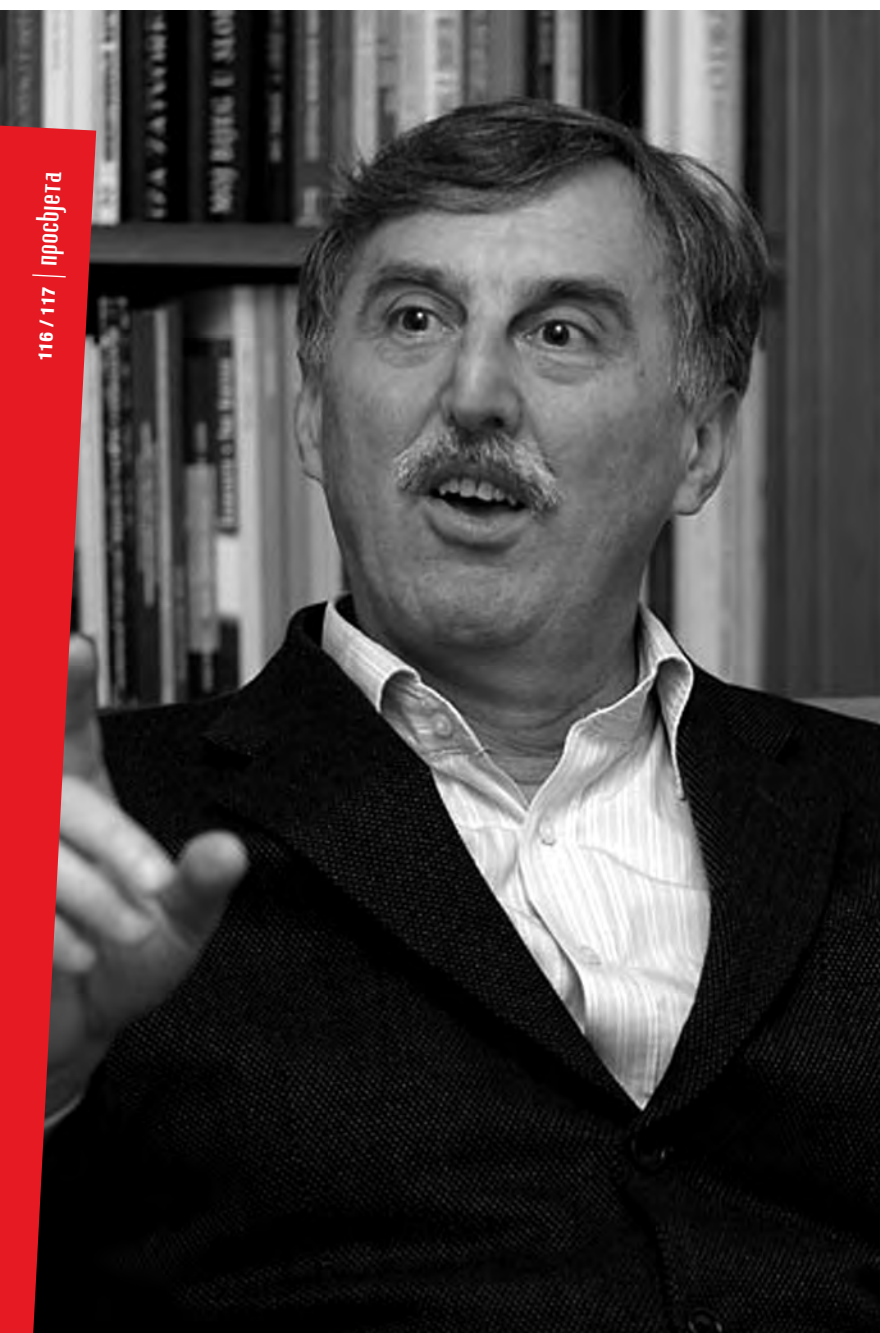
Познати карловачки новинар, публицист и политички аналитичар др сц. Данко Плевник одржао је недавно у Хрватској академији знаности и умјетности, на позив председника академика Звонка Кусића, предавање под насловом "Геополитика смисла живота". То је први пут, након доајена хрватског новинарства Иве Миховиловића, да се један новинар на тај начин обратио академицима. Уводну ријеч о предавачу и теми дао је председник ХАЗУ-а Кусић, истакнувши значај ове и у свјетским размјерима до сада мало познате теме. Плевник је рекао да је познавао Миховиловића који му је казао да је новинарство учио од његовог дједа Ивана Добравеца Плевника, једног од оснивача Хрватског новинарског друштва 1910. године, који је отишао из Загреба у Вировитицу гдје је 1899. покренуо дневник *Вировитичан*. Исто предавање Плевник је одржао и на Свеучилишту у Мостару, а био је и гост на трибини Удружења за развој грађанске и политичке културе Карловац-Полка. Био је то први у низу интервјуа-PolkaViewa с више судионика јавног живота који је дио ширег медијског програма обнављања везе Карловца с градовима пријатељима и регијама сусједима. Све то као и најновији догађаји у Хрватској попут референдума о браку и промјенама Уставног закона о правима националних мањина, скидању двојезичних плоча, спречавању државног врха да судјелује у вуковарској колони и усташком скандирању на стадионима били су повод за опширнији разговор с овим познатим карловачким интелектуалцем.

Што је геополитика смисла живота, откуда та кованица и како сте дошли до ње?

Данко Плевник: Смисао живота је моја есенцијална тема ради које сам и уписао студиј филозофије. Ако нема смисла живјети, чему све те муке, а ако има како га дохватити на вријеме и синкронизирати са својом спознајном и вриједносном еволуцијом. Након пет година артикулирања и писања, 2006. сам објавио књигу *Право на властиту смисао* јер ме је зачудио недостатак таквих књига међу филозофима. Због ње сам позван у Хрватско филозофско друштво. Како послје објављивања нисам изгубио интерес за тему, наставио сам с проучавањем и прикупљањем грађе, определијеливши се за њене геополитичке импликације. Међутим, нисам имао снаге и воље да то претворим у текст. На то ме је наговорио председник ХАЗУ проф. др Звонко Кусић и тако је дошло до рада од готово стотине страница.

Како најкраће дефинирати смисао живота?

Данко Плевник: Смисао живота сваког појединца произлази добрим дијелом и из његовог начина живота. Грчки филозофи су сматрали да се тај начин не треба само преузимати из кољена на кољено, него и промишљати како би се дошло до бољег начина живота — што је за њих била сама филозофија и контемплација — а онда и до прихватајивијег смисла. Тиме се прелазила граница унутарњег живота, будући да се смисао дефинирао као кохерентан поглед на свијет који је укључивао и устројство властитог друштва и козмогонију. Тражени модел живота морао је динамички проналазити и друштвени смисао. Не мање важна била је и вјера у смисао, што је филозофију спајало с

митологијом и религијом. Проблеми су настајали када се је вјера у смисао живота у једној средини покушавала преносити у друге средине насилним путем. У новије вријеме се то ради геополитиком смисла живота, премда неке исламистичке групе то и даље чине ратоборним приморавањем.

Сматрате да религија и идеологија немају, дакле, више улогу коју су некада имале?

Данко Плевник: Немају у том обиму због духа времена, али зато јер су се као важан фактор појавиле технологија и екологија које, међутим, немају такву режимотворну и државотворну моћ нити им је помоћ државе пресудна, ма колико их најразвијеније државе кроз *mega science* (мега знаност) или тотално финансирање знаности покушавају усмјеравати у корист властитог *raison d'Etat* (интереса државе). И екологија и технологија пледирају на заузимање човјековог ума и глобалног простора. Но ни развој мегатехнологије или технологија

будућности које корјенито и у великом обиму замјењују постојеће технологије, ни дубоке екологије, нити примат екологије и технологије над практичним животом, па чак ни покушаји неких технологија да замијене религију и преузму улогу коју игра *deus sive natura* (бог или природа) у стварању свијета, не укидају традиционалне мисаоне и етичке норме ни рефлексивну потребу за смислом cjеловитог живота појединаца, народа и држава.

Желим показати како се из најразвијенијих земаља свијета производе начин, квалитета па онда и смисао живота који прелазе границе других држава и снагом своје пропагиране вриједносне привлачности освајају душе и умове циљаних појединаца и народа. Медијска навијања унутар неке поједине земље спадају у класичну политичку пропаганду која је провидна, а не суптилна попут геополитике смисла

Не влада ли се "пуком" још увијек путем религије, идеологије и медија? С црквених олтара и неких медија попут Дневника Мреже ТВ и даље стижу јасне и недвосмислене политичке поруке у оквиру обрачуна с политичким неистомисљеницима уз свеколику помоћ идеологије блиске ХДЗ-у?

Данко Плевник: То је тачно, али то излази из моје теме. Наиме, моја интенција је била да покажем како се из најразвијенијих земаља свијета производе начин, квалитета па онда и смисао живота који прелазе границе других држава и снагом своје пропагиране вриједносне привлачности освајају душе и умове циљаних појединаца и народа. Медијска навијања унутар неке поједине земље спадају у класичну политичку пропаганду која је провидна, а не суптилна попут геополитике смисла.

Каква је констелација односа између тих старих инструмената за пријенос смисла – филозофије, религије, идеологије и нових попут технологије?

Данко Плевник: Ради се у основи о два супротстављајућа принципа. Смисао је потрага и потреба за константном мисаоном и духовном сигурношћу и нема спора о томе да по својој вокацији филозофија, теологија, религија теже за есхатолошким рјешењима, док је технологија нестална и не трпи коначна рјешења. Технологија се темељи на знаности чији је позив управо пропитивање достигнуте аксиоматске сигурности. Karl Popper је утврдио да су технолошке

иновације фундаментално непредвидљиве, а смисао се тешко детектира помоћу непредвидљивости. Оне толико радикално утјечу на сувремен начин живота, а не могу се планирати и осигурати. Технологија убрзано ствара нова занимања, која стимулирају нове начине живота и утјечу на прихваћање технички управљаног смисла живота.

Како помирити те опречне захтјеве, потребу за стабилним и свакодневним смислом живота?

Данко Плевник: Вјерујем, само складним развојем властитог бића и његове околине. Док етичке поставке библијских десет заповиједи не застаријевају ни након двије тисуће година, електроничке техничке направе губе корак с временом већ унутар године дана. Управо ради тога што државе не стоје иза технологије онако симболично као што су стајале и стоје иза религије, могућност да технологија мијења одређени начин и смисао живота настао под утјецајем неког вјерског облика живота у појединој држави, много је већа неголи када то директно покушавају учинити конкурентске религије. Технологија има потенцијале геополитике смисла јер је, за разлику од екологије, која може обухваћати и конзервативне и модернистичке засаде, идеолошки и етички неутрална.

Што би се у том контексту могло рећи за велике државе као САД, Русија, Кина, Индија, Бразил? Колико се оне разликују од малих држава?

Данко Плевник: У бити нема разлика између великих и малих држава ако оне имају јасни циљ свог развојка и стабилни интегритет свог пучанства. Свака је држава баштиник своје прошлости и конзумент своје високе политике које је усмјеравају у будућност. Нема сумње да ће до свог кохерентног смисла или барем консензуса о смјеру кретања државе прије доћи Исланд него Индија, јер је једноставнији државни ентитет. Међутим, све те различите државе имају етичку одговорност према изградњи заједничког свијета који ће имати смисла за све људе и народе. Но и ту постоји *Хијерархија међуовисности* како гласи једна моја књига о међународним односима. Остаје стога дилема хоће ли, на

примјер, хипердржава попут САД-а напустити кршћанство и јудаизам, односно американизам као вољу за оправданом супремацијом и жељети — као своју кодифицирану платформу — прихватити један експериментални свјетски *ethos*? Тешко је и замислити. То би теоријски могао УН, али он нема свјетотворне циљеве нити полугу државне моћи. Национална политика, која контролира све, па и геополитику, још ће дуго одређивати увјете живота свему и свима па и технологији, што је видљиво из интервенција националних држава ради заустављања одређених профила на интернету или продаје стратешки важних технолошких компоненти. Ипак, када би све државе подржале једну заједнички артикулирану мондоетику, онда би и владајуће и алтернативне геополитике — схваћене као управљање предвиђањем властитих државних географских интереса — могле постати беспредметнима. До тада ће ментално непокорени свијет остати предметом геополитике смисла живота нација “покретача свијета”. Јер, како је то примијетио колега Thomas Friedman из *The New York Times*-а: “Сва је геополитика у полузи: има ли је тко или нема.”

Југоисток Европе, еуфемистички прозван Западни Балкан да се тим фрустрираним земљама да вербална концесија припадности Западу, више није узор ни властитим, а камоли другим народима. Има ли за то бољег доказа од Хрватске која је примањем у тај елитни клуб демократских и тржишних вриједности, како се рекламирају ЕУ и НАТО, демонстрирала бесмислени рецидивизам према ратном озрачу и носталгију за националистичким критеријима

Гдје је у свему томе Хрватска, односно југоисток Европе?

Данко Плевник: Најлакше је одговорити на ово питање о бившој СФРЈ, јер такве државе више нема. Постојао је СФРЈ, а њега више нема. Та држава је својим *soft-powerom* — самоуправљањем, колективним руководством, несврстаношћу антиципирала кретања у Европи и свијету проводила стратегију наде за све обесправљене народе и постколонијалне државе. Геополитички ратови које је водила Србија концем 20. стољећа обезвриједили су то глобално концептуално наслијеђе које је оставила Југославија, па овај југоисток Европе, еуфемистички прозван Западни Балкан, да се тим фрустрираним земљама да вербална концесија припадности Западу, више није узор ни властитим а камоли другим народима. Има ли за то бољег доказа од

СРБОБРАН

1177

Оспоравање ћирилице

“Србобран”, бр. 112, уторак 22. маја (4. јуна) 1907.

Ево како је дошло до проблема: “Како смо већ у више наврата јавили испуњавала је опћина у Бовићу ћирилицом и марвинске путнице већ скоро 2 год. без икаквог говора или приговора. Тек у најновије доба отпочели су ти приговори на сајмишту у Глини, те су систематски настављани, док нису изазвали наредбу жупанијске области у Загребу којом она одређује да се марвинске путнице испуњавају само латиницом...” Опћина Бовић је поднијела влади приговор поводом ове наредбе којег текст доноси у цијелости. Они кажу да то што нема више опћина које би радила као они што су, “даде тумачити само пређашњим инквизиторским режимом.”

Хрватске која је примањем у тај елитни клуб демократских и тржишних вриједности, како се рекламирају ЕУ и НАТО, демонстрирала бесмислени рецидивизам спрам ратном озрачју и носталгију за националистичким критеријима.

Који би био закључак или порука геополитике смисла живота? Како да се тзв. мали човјек у тим околностима понаша и што га чека?

Данко Плевник: Закључио бих да живимо у врло динамичној глобалној економији понуде. Не нуде се само производи, него и начини живота, усклађени с производним асортиманом модернизатора свијета. Данас се много теже оријентирати у томе како пронаћи свој смисао живота, било да се ради о појединцима, народима или државама. Промјене су тако брзе да их је тешко контролирати. Некад је било лакше пронаћи своју нишу идентитета у традиционалним

институцијама као што је Црква, народ, обитељ, али турбокапитализам у њима више не види средства за своје ширење. Он на тржиште избацује нове производе и нове идеје, отвара нове виртуалне просторе попут *cyber spacea* гдје настају нове живе, а нереалне заједнице и вредноте. Све то поспјешује информацијско-комуникацијска револуција која смањује разлике између људи, а повећава протурјечја унутар људи. Због тога би сватко од нас морао имати стабилан ослонац у образовању и етици јер они су богатство у нама које нам не би смјело угрозити стратегије геополитичког подчињавања наметаног смисла живота. Човјек би морао имати увид у различите могућности смисла живота, али и снагу и мудрост да сам изабере свој.

Вратимо се на посљедње догађаје у Хрватској. Како оцијенити недавне догађаје везане уз одржани референдум о браку, захтјев за расписивање другог о употреби мањинског језика и писма, скидање двојезичних плоча, спречавање водства државе да судјелује у колони у Вуковару, скандирања *За дом спремни...*?

Данко Плевник: Ти су догађаји толико синхронизирани и програмирани да је постало очигледно да се вуку из једног средишта, којег је сам председник државе Иво Јосиповић детектирао у лику Томислава Карамарка и оперативне групе унутар ХДЗ-а. Њихов је основни циљ дискредитирати Владу, показати како је неспособна владати за разлику од ХДЗ-а који има снаге и створити побуну на сплитској Риви у циљу заштите хрватских генерала, али их и након доласка на власт изручити Наади. Невјеројатно је то лицемјерје једне скупине грађана која себе назива Стожер за одбрану хрватског Вуковара, а нема потребе да се и службено регистрира као удруга, што значи да је једна *ad hoc* полуга за дестабилизацију власти у Вуковару и Хрватској, па организира подјелу на вуковарску и невуковарску колону, а потом све то демантира. Најновија порука тог стожера је да не жели сукоб са српском заједницом у Вуковару, а учинио је све да се Срби осјећају несигурним грађанима трећег реда. Шимунић је чиста емигрантска сторија, за поздрав *За дом спремни*, бит ће у Аустралији дочекан као херој. Да има карактера признао би то, а не као све кукавице тврдити да му је дом из те синтагме љубав, а добро зна да је то евоцирање павелићизма. Међутим, ако у Загребу и у Сплиту читав стадион скандира тај поздрав или ти нездрав, то постаје питање за ХНС који би морао прекидати утакмице.

Тко иза тога стоји и зашто? Желе ли екстремна десница, ХДЗ или црква направити државни удар и насилно промијенити легално изабрану власт?

Данко Плевник: Стоји један свјетоназор који се не може помирити с 21. стољећем, с папом Фрањом, с губљењем важности идеологије "традиционализма" међу младима који се радије окрећу технологији. Као и сваки колективизам и овај десничарски највише страхује од импозитивне индивидуализма у властитим редовима, који се већ догодио лијевој колективизму. За најбољег кухара Хрватске недавно је проглашен Томислав Карамарко, који се поносио својим јелима на натјецању. Овај други или први Томислав Карамарко по природи своје нарави човјек је сјене или из сјене и нема храбрости извести државни

удар, премда би своју мрежу могао дигнути у том смјеру. Јосићи су само потрошне марионете као некад чондићи. Хрватска војска се очистила националистичког баласта, али нисам сигуран да је то посве тако и у полицији чији се припадник афирмирао у Вуковару скидањем двојезичне плоче. Хрватска је у ЕУ-у и НАТО-у и сваки насилни покушај свргавања демократске власти био би санкциониран.

Је ли ћирилица само “добро” изабрани повод, а циљ нешто сасвим друго?

Данко Плевник: “Ћирилица” у Вуковару је након оптужбе да је Сабо хтио поткупити хадезеовску вијећницу и преласка председника вуковарског СДП-а на десну страну, кренула као политичко оруђе за стварање турбулентне политичке атмосфере и промјене локалне власти. Након заузимања Вијећа града Вуковара кренуло се у измјену Статута којег није признала државна управа. Међутим, када се допусти домино национализма, онда он почиње функционирати по цијелој Хрватској, па су се након тога скидале ћириличне плоче по многим другим мјестима, ваљда по обрнутом кршћанском принципу: “Мрзи ближњег свог, као што мрзиш самога себе!”

Невјеројатно је лицемјерје једне групе грађана која себе назива Стожер за обрану хрватског Вуковара, а нема потребе да се и службено регистрира као удруга

Је ли држава у свему томе требала жустрије реагирати?

Данко Плевник: И Милановићева власт држи до националистичког супер-ега као и Рачанова, премда се Милановић у овом случају показао увјерљивији. У САД-у има тисуће ветеранских удружења, али када је нека од њих била из дана у дан на ЦНН-у као да се ради о легитимној и легалној Обаминој конкуренцији? ХДЗ и његови сателити стварали су озрачје да власт мора прихватити тај измишљени Стожер као себи раван, што су прихватили медији који још увијек мисле у ратној и националистичкој инерцији и Влада је политички разумније реагирала тек након што је неколико пута била јавно осрамоћена.

Како се све то одразило и како ће се одразити на ниво људских права у Хрватској, посебно на српску заједницу која је овдје дијелом била мета, а дијелом и колатерална жртва?

Данко Плевник: Српска је заједница то доживјела као вал вербалног насиља и интензиваног антисрпства, али овога пута она није нападнута примарно, него секундарно. У Хрватској се консензус већине постиже углавном на питањима смањивања права мањине. Данас су то били Срби, сутра ће бити хомосексуалци, прекосутра ће то бити жене којима ће се референдумом хтјети забранити побачај. То је потпуно логично понашање за друштво које нестаје у континуираној

политичкој, економској и моралној корупцији. Међутим, живимо у добу међународних стандарда људских права и власт у рукама има све законске норме да не допусти њихово редуцирање, чијој се деградацији супротставља чак и Владимир Шекс.

Дон Иван Грубишић је изишао с идејом да се уведу црквени порез као и у Њемачкој те да католичка црква у РХ као и сви корисници државног буџета подносе извјештаје о утрошку средстава без обзира на споразум РХ са Ватиканом, а предлаже и да се вјеронаук избаци из школа. Што мислите о томе?

Данко Плевник: С дон Иваном ме веже дугогодишње пријатељство, он ми је представио неколико књига, а заједно смо оснивали и Етички форум Хрватске. Он је локална претеча папе Фрање, међутим, како Црква у Хрвати с обзиром на своја политичка иступања колидира с Фрањом, јасно је да се није у стању сложити с дон Ивановим приједлозима. Њега дио десничарских бискупа настоји приказивати као антикрита и апостату јер се директно бави политиком, за разлику од њих који готово свакодневно индиректно одашиљу своје политичке поруке у којима су чешћи трагови хрватства неголи Еванђеља. Наравно да имају право хрватовати као и сви остали Хрвати, али тешко је то повезивати с Исусовим науком и с његовим напорима за Универзалном црквом и јединственим свијетом. Дон Иван не тражи повратак вјеронаука у цркве из разлога опонирања Цркви, већ јачања духовног живота младих којима се вјеронаук намеће као некад марксизам, што у том још незавршеном идеолошком рату теиста и атеиста, клерикалцима у краткорочном смислу изгледа као коначна пobjеда. Многи повјесничари Цркве више не сумњају у то да је духовни интегритет кршћанства био већи у социјализму него у национализму, када је католицизам постајао синоним за хрватство. Такво национализирање бласфемije не значи да је она постала прихватљивија.

Влада је предложила Закон о партнерству као одговор на референдум о уставној одредби брака, док Жељка Маркић и њени сљедбеници протестирају и против тога?

Данко Плевник: Не мислим да је Закон о регистрираном партнерству одговор на тај референдум, премда би се из изјава Зорана Милановића то могло тако ишчитати, будући да је тај Закон отприје у поступку, а поднијете су и двије представке Уставном суду Хрватске. Реакција Жељке Маркић након референдума недвојбено је показала да је њен прави циљ био како спријечити истосполни брак, а не “спасити” разносполни који никада и није био угрожен. Осим од стране самих брачних другова, што је везано уз савремени начин живота, економску еманципацију жене, јачању људских права, а не уз губљење духовног и националног идентитета како се то жели интерпретирати уз помоћ идеолошког ретровизора. Та жеља за демократским легитимирањем властите хомофобије Хрватску већ извргава руглу у свијету. Хитлер и Стаљин су прогањали хомосексуалце, али нема тих закона и уредби којима би се могла уништити љубав човјека према човјеку. Не могу схватити моралне побуде људи који се плаше да ће их истосполни бракови угрозити. Па да истосполни желе бити у разносполним браковима они би то и остварили. Чему тај страх од истости? Ту бих хистерiju разумио

као оправдану да се доноси закон по којему сви грађани морају улазити искључиво у хомосексуалне бракове.

Је ли било за очекивати да ће се након уласка Хрватске у ЕУ одмах почети с тако агресивним и драстичним тражењем смањивања права мањина? Није ли то израз екстремног лицемјерја, јер док смо били кандидат прихваћали смо све и сва, а када смо ушли кренули се освећивати мањинама и драстично им смањивати права. То су прије Хрватске чиниле Мађарска, Чешка, Словачка, Пољска, Словенија... знајући да ЕУ више нема механизма те контроле "јер је све то унутарња ствар" државе чланице?

Данко Плевник: Свакако да након тако исказаног хармонизацијског ентузијазма није било за очекивати. Мислим да највећу одговорност за то сноси Милановићева влада. И Санадер и Косорова су знали наметнути еуропске критерије. Санадер је сада у Реметинцу, али нитко осим њега, чак ни пословично бескомпромисни Месић, није имао одважности да сруши споменик Јури Францетићу у Слуњу. Наравно и он се у опозицији служио ултрадесницом како то сада чини и Карамарко. Милановићев је проблем што нема државничког искуства, а попут сваког државника вјерује само својим трабантима. Постоје механизми у ЕУ и Вијећу Еуропе да ствари које се тичу људских и мањинских права не буду остављени на милост и немилост већине, али једно је борити се за своја права путем еуропских судова и еурополитичког посредовања, а друго је консензуално остварити мањинске слободе у властитој држави.

Рекли сте да се у РХ не би могао десити државни удар јер се то у држави која је чланица ЕУ и НАТО-а не би дозволило. Што ако се покуша, ако се догоди још једна "кристална ноћ" па страдају невини људи док институције ЕУ и НАТО-а не би реагирале? Међу Србима постоји бојазан од нечега таквога и вјерују да би у унутрашњим политичким обрачунама управо они били највећа колатерална жртва – те да не би било "грешака", јер их је доста преживјело, као почетком деведесетих. Страх је, наиме, континуирано присутан. Можда се ради и о параноји?

Данко Плевник: Сваки страх је емоционално оправдан, ако се темељи на проживљеном искуству, што не значи да је самим тиме и политички оправдан. Како је могућа реакција НАТО-а видљива је у његовом рату са Србијом када су авиони НАТО-а из Авиана у тили час били над Београдом. Без обзира на медијску популарност за-дом-спремних, полиција је и у Вуковару и другдје доста учинковито реагирала. Народ је у Хрватској подржао Домовински рат као обртамбени, али сигурно не би подржао државни удар дешператних коловођа. Па зар није најбољи примјер Други свјетски рат, када је Павелић законски убијао своје противнике, највише Србе, па му се народ супротставио у мјери која је била највећа у Еуропи. Код параноје је проблем хипотеза, ако је она крива, рецимо када муж повјерује да га жена вара, онда му се након тога сваки њен корак чини логичним доказом прељуба.

Камо, дакле, иде Хрватска? Које су јој перспективе и будућност? Када ће постати држава благостања, нова

Швицарска како је Туђман обећавао деведесетих, или треба псовати онога који је "упалио свјетло"?

Данко Плевник: Хрватска се посве законито суочава с посљедицама свог управљања. Хадезеовска власт је присвојила друштвено власништво прогласивши га државним, како би учврстила политички монопол. Приватизирана држава проводила је државну приватизацију. Државно-страначко власништво показало се неефикаснијим не само од приватног него и од социјалистичког власништва. Политички капитализам нас је хтио увјерити да је тобожња кроатизација друштвеног власништва нешто друго од његове пукве етатизације. Резултат је велики парадокс – уместо антијугославенске Хрватске створена је антихрватска Хрватска, у којем већина њених грађана више не добива станове, топли оброк, регрес за годишњи одмор, вишак, па чак ни реторичку илузију да су у начелу у друштву сви једнаки. Није стигао ни цент од оних Ђоданових 145 милијарди долара које су наводно хрватски исељеници били спремни инвестирати у Лијепу Њихову. Некада смо били Швицарска по прихватању мултинационалног окружја, а ови посљедњи трендови већинског игнорирања мањина представља нас као еуроунијске Тутсије и Хутуе. Есдепеовска власт пак покушава установити неку врсту прорачунског власништва па се задужује и распродаје преостало национално богатство и јавне твртке, потичући раст прорачуна, а не нове производње. Хрватска би могла постати држава ако не благостања, а онда барем блажег стања, када би се одрекла партитократије у корист меритократије. Уза сву мајоризацијску и демократску помоћ политички дилетанти не успијевају постати господарски генији.

СРБОБРАН

1461

Закон од 14. сибња 1887.

"Србобран", бр. 7, субота 10. (23.) јануара 1909.

У вријеме опште хајке на српске симболе, а нарочито на јавну употребу ћирилице, лист у уводнику доноси текст закона "о уређењу посала цркве грчко-источне и о упораби ћирилице у краљевини Хрватској и Славонији" који у трећем параграфу налаже: "Код свих земаљских области у краљевинама Хрватској и Славонији слободно је странкама служити се писмом ћирилским као и латинским. Ондаје, гдје Срби у повећем броју живе, имаду се од првих молба и ријешења странкама ћирилским писмом на ћирилицом писане поднеске издавати..."

1487

Окружница конисторије у Плашком против Раухове наредбе о забрани ћирилице

"Србобран", бр. 34, понедељак 16. фебруара (1. марта) 1909.

Поводом одлуке Владе из Загреба којом се православним вјероучитељима и повјереницима православне цркве при испитима за учитељску службу, забрањује употреба ћирилице у свједоџбама и службеним списима, конисторија се поставила одлучно: "Ова Епарх. Конз. стојећи на горњем становишту није усвојила најновију наредбу вис. Владе о забрани ћирилице, него је против исте најодлучније ремонстрирала а дотле задржава status quo..."

U JUGOSLAVIJI RAVNOPRAVNE, DANAS PATERNALIZIRANE

ŽENE, MAJKE, RATNICE

Mirna Jasić

Prepreka intenzivnijem angažmanu žena u društvenom životu jugoslavenske zajednice predstavljala je i pojava masovne potrošačke kulture. Jačanjem socijalističkog konzumerizma i modernizacijskih trendova socijalistička žena se povlači iz društvenog i političkog života u feminizirana područja javnog djelovanja poput obrazovanja, medija i popularne kulture, te se, naposljetku, njezin lik seksualizira ili pretvara u *kućnog anđela* koji svoje samoostvarenje traži u ljubavi, braku i suvremeno opremljenom domu. Prijelaz iz opće neimaštine u doba relativnog blagostanja pratila je degradacija simboličkog prikaza žene pa tako revolucionarka postaje djevojka s reklame za *Perion* prašak za rublje

Žene Jugoslavije svoju borbu za stvaranje boljeg svijeta i pravednijeg društva započele su u Drugom svjetskom ratu. Aktivnim sudjelovanjem u narodnooslobodilačkoj borbi u partizanskim odredima borivši se s muškim suborcima ili ilegalnim radom kao pomoć u pozadini, pokazale su hrabrost, ali i zasluženost pravo na rodnu ravnopravnost. Organizirajući se u Antifašistički front žena uspjele su osvojiti svoj prostor za rad u javnoj sferi, ne samo politički nego i uopće, izašavši iz dotad ograničenih mogućnosti. Revolucionarno iskustvo i društveni ugled partizanki doveli su do ostvarenja i dotad nepostojećeg općeg prava glasa za žene 11. augusta 1945. godine, a godinu kasnije i ustavom zagaranirane ravnopravnosti.

Antifašistički front žena Jugoslavije osnovan je na Prvoj zemaljskoj konferenciji žena 6. decembra 1942. godine u Bosanskom Petrovcu, na kojoj je sudjelovalo 166 delegatkinja iz cijele Jugoslavije. Na naslovnici

lista "Žena u borbi" (9. decembra 1942.), koji je izdavao Okružni antifašistički odbor žena za Liku, objavljen je dio govora druga Tita s Konferencije AFŽ-a: "Žene se bore za slobodu i nezavisnost svojih naroda, one se bore protiv fašističkog sistema, sistema srednjekovnog ropstva. One se bore danas rame uz rame s narodima Jugoslavije protiv zvjerskih okupatorskih osvajača i protiv njihovih izdajničkih domaćih slugu; to je sastavni dio velike borbe za svoju ravnopravnost koju su našim ženama, u granicama Jugoslavije, osporavali."

Inicijativni odbori AFŽ-a formirani su još 1941. godine. Zbog neprijateljskih ofenziva Prva konferencija AFŽ-a Hrvatske održana je tek 11. do 13. juna 1943. godine u Otočcu i Prozoru. Nakon Prvog kongresa AFŽ-a Jugoslavije (od 17. do 19. juna 1945. godine u Beogradu) u Zagrebu je od 21. do 23. jula 1945. održan Prvi kongres AFŽ-a Hrvatske na kojem su, među ostalim, utvrđene smjernice za rad AFŽ-a u poslijeratnom razdoblju.

U zadnjem Saboru SRH četvrtina žena

Nakon rata AFŽ je nastavio raditi na uspostavljanju novog života žene, provodio je socijalnu politiku u Jugoslaviji te nastavio s obrazovnim radom, sve do ukinuća 1953. godine u Beogradu. Službeni razlog ukidanja naveo je Milovan Đilas na zadnjem kongresu AFŽ-a, zaključivši da je jačanjem demokracije i ženske ravnopravnosti u Jugoslaviji sazrio trenutak da zadaće te organizacije preuzme društvo u cjelini, Socijalistički savez radnog naroda i budući savez ženskih društava.

Umjesto AFŽ-a ubrzo je osnovan Savez ženskih društava, koji je djelovao do 1990. godine, a čiji je rad bio usmjeren na okupljanje i sudjelovanje žena u javnom i političkom životu, ali s fokusom na poboljšanje socijalne i zdravstvene zaštite. Kroz godine rada organizacija je promijenila nekoliko naziva, od Konferencije za društvenu aktivnost žena Hrvatske i Savjeta za društvena pitanja žene do Konferencije za društveni položaj žene i porodice. Njegova zadnja predsjednica Jelena Cukrov prisjeća se kako su se bavili političkom aktivnošću žena i borbom za određena prava.

— U vrijeme mog mandata, krajem 80-ih, uspjeli smo izboriti da žene dobiju godinu dana porodiljnog dopusta, koji je dotad trajao samo tri mjeseca. Također, borili smo se za kvote zastupljenosti žena uopće, kako u politici tako i uopće, za njihovo sudjelovanje, prvenstveno na mjestima odlučivanja, kako bi bile na mjestima gdje se odlučuje i o njihovoj sudbini. I uspjeli smo u tome, u zadnjem mandatu tadašnjeg Sabora bilo je 25 posto žena, što je bio velik rezultat. Nažalost, njihov je broj nakon 1990. godine pao na manje od pet posto. Takvo smanjenje pogrešno je tumačeno na način da žene nisu aktivne, a ustvari su bile potisnute iz odlučivanja.

ŽENA U BORBI

GLASILO ANTIFAŠISTIČKE FRONTE ŽENA HRVATSKE

GODINA V.

BROJ 35

116 / 117 | провјета

ŽENA U BORBI
PROSINAC
BROJ 12 GOD. VII.

Traktorista
Danica Kosijer

Ono što smo mi imali 1990. godine po pitanju zastupljenosti žena u Saboru, tek sada, 20 godina kasnije, gotovo je doseglo tu razinu – kaže Jelena Cukrov.

Dodaje kako su žene bile veoma aktivne, udruženim snagama su se borile za promjenu zakona i propisa, za otvaranje, na primjer, dječjih vrtića i javnih kuhinja, želeći time pomoći ženi da se odtereti poslova u kući, kako bi se mogla baviti politikom i drugim poslovima van kuće.

Službeni razlog ukidanja AFŽ-a prije šezdeset godina naveo je Milovan Đilas na zadnjem kongresu zaključivši da je jačanjem demokracije i ženske ravnopravnosti u Jugoslaviji sazrio trenutak da zadaće te organizacije preuzme društvo u cjelini, Socijalistički savez radnog naroda i budući savez ženskih društava

– Borile smo se za veću zastupljenost žena na svim mjestima odlučivanja, od najniže razine do Sabora. No, postigle smo mnogo i po pitanju samog zapošljavanja žena izborivši se za određene beneficije za njihovo uposlenje. Poticali smo i njihovu samostalnost. Na primjer, u to vrijeme bilo je malo žena koje su bila vlasnice poljoprivrednog dobra i pripadajuće imovine, pa nam je bio cilj izboriti se da ga dobiju, kao i da mogu otvarati firme na svoje ime. I uspjeli smo, donijeti su bili razni propisi kojima se akreditiralo žensko poduzetništvo. Borili smo se za sve to, kao i za stimuliranje ženske samostalnosti i otvaranje radnih mjesta – kaže Jelena Cukrov.

СРБОБРАН

1501

Ћирилица у школи

“Србобран”, бр. 64, уторак 24. марта (6. априла) 1909.

Одговор на кампању која се појавила у школама (Сесвете, Нови) да се избаци ћирилица из школске употребе. Аутор подсећа на сва позитивна законска рјешења и закључује како се овом акцијом иде једино за тим да се изазове незадовољство Срба и хрватско-српски сукоби: “Стоје непобитне чињенице, да је учење ћирилице у пучкој школи основано на закону; да је ћирилица у јавном животу наше отаџбине стекла толико законског права, да је морају познавати сви чиновници, службеници и писари; да је и иначе нашој једнокрвној браћи Хрватима потребно мање ћирилице, коју шири слојеви народа могу научити само у пуч. школи...”

Projekt "nove žene"

Kad je riječ o revolucionarnoj promjeni statusa žena u Jugoslaviji žene su se same izborile za to masovnim sudjelovanjem u NOB-u i podržavanjem Komunističke partije na poratnim izborima.

– Jugoslavenski Antifašistički front žena jedinstvena je ženska organizacija u povijesti lijevih pokreta kako zbog masovnosti i kapilarnog heteronomnog ustrojstva tako i razmjera humanitarnog, propagandnog, obrazovnog i političkog djelovanja među ženama u teškim ratnim uvjetima. Sve dok je u teško razrušenoj i osiromašenoj zemlji vladao revolucionarni duh jedinstva, obnove i dobrovoljnog rada, žene su prednjačile svojim volonterskim zalaganjem i izuzetnim naporima oko emancipacije svih društvenih subjekata – kaže Renata Jambrešić Kirin s Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. No, navodi kako je socijalistički projekt stvaranja "nove žene" zapao u krizu sredinom 1950-ih godina.

– Njegova progresivnost je reducirana, a politička volja za samopromjenom i posljedičnom promjenom svijeta pragmatički preusmjerena na stabilizaciju društvenih i rodničkih odnosa. Ovu tendenciju sociolozi primjećuju i u drugim socijalističkim društvima i nazivaju je "redomestifikacijom revolucije". Zaokret ilustrira Titov govor u Bjelovaru iz 1953. godine u kojem, suprotno nastojanju da potakne žene na jaču participaciju u političkom životu, potvrđuje stereotip o požrtvovnoj majci i odgajateljici: "Tačno je da je žena u prvome redu majka, ali baš zato što ona najviše žrtvuje od sebe, odgajajući nove naraštaje, ona ima još veće pravo da kao majka kaže svoju riječ u zajednici kakva je naša – u socijalističkoj zajednici." – navodi Jambrešić Kirin. Dodaje kako je nakon ukidanja AFŽ-a i političke neutralizacije djelovanja ženskih društava okupljenih u Konferenciju za društvenu aktivnost žena, odnos prema ženama bio mahom paternalistički (uobičajena kombinacija zaštite i nadzora).

Međutim, novostečena i zakonom zajamčena rodna jednakopravnost u Jugoslaviji imala je epohalni značaj za generacije žena koje su dobile mogućnost besplatnog obrazovanja i zapošljavanja, pravo nasljeđivanja imovine, pravo na građanski brak i razvod te pravo odlučivanja o svom reproduktivnom i obiteljskom životu. Uz zdravstvenu i socijalnu zaštitu te organiziranu brigu o djeci, ova su prava značajno pridonijela društvenoj vidljivosti i ekonomskom osnaživanju žena.

Žena u borbi

– Prepreka intenzivnijem angažmanu žena u društvenom životu zajednice predstavljala je i pojava masovne potrošačke kulture. Jačanjem soc-konzumerizma i modernizacijskih trendova socijalistička žena se povlači iz društvenog i političkog života u feminizirana područja javnog djelovanja (obrazovanje, mediji, popularna kultura), te se, naposljetku, njezin lik seksualizira ili pretvara u *kućnog anđela* koji svoje samoostvarenje traži u ljubavi, braku i suvremeno opremljenom domu. Prijelaz iz opće neimaštine u doba relativnog blagostanja, iz agitpropovske indoktrinacije u zavodljivi jezik reklama, pratila je degradacija i komodifikacija simboličkog prikaza žene pa tako alegorija revolucije, domaća inačica revolucionarne s Delacroixove slike *La Liberté* i Muhinina proleterka postaje djevojka s reklame za motor *Savica*, *Perion* prašak za rublje ili rafinirano jestivo ulje *Zvijezda*. Pokazatelj konfliktnih komplementarnosti u društvu jest i paralelna uporaba naziva drugarica i gospođa u svakodnevnoj komunikaciji, što ovjerava i prvi hrvatski poratni bonton iz 1953. godine. Unatoč deklariranoj egalitarnosti vremenom su jačale i socijalne razlike. Kao što nam pokazuje vrlo patrijarhalan i bipolarn prikaz lika žene u jugoslavenskom filmu, ali i intervjui sa ženama iz različitih društvenih slojeva, profesija i ži-

СРБОБРАН

1534

Ћирилске књиге избацују се из школа

"Србобран", бр. 165, петак 31. јула (13. августа) 1909.

"Једном од тајних одредаба докидају се ћирилицом писане књиге у осн. школама, а за њу дознасмо поводом једне наруџбе. На ту наруџбу на име, одговара управа кр. хрв. слав. земаљске накладе школских књига овако: "Пучко-школске књиге 'Буквар' и 'Српска рачуница' за I годиште стављени су изван порабе зато их нема у овогодишњем попису и наруџбеници." Том је одредбом почињен не само нови атентат на српски народ, него се њоме очито крши и гази школски закон..."

votnog iskustva, objavljeni u knjizi *Ženski biografski leksikon: sjećanje žena na život u socijalizmu*, nemoguće je ocrtati monolitnu ili jednoznačnu sliku života žena u socijalističkoj Jugoslaviji. Možemo tek naznačiti da su postojale ogromne diskrepancije između ideala nove, progresivne žene i življene svakodnevice, između iskustva urbanih i ruralnih, zaposlenih i žena domaćica, kao i između različitih ženskih stremljenja – smatra Jambrešić-Kirin. Iznosi i podatak kako se broj žena u tijelima političkog odlučivanja nije bitnije mijenjao kroz cijelo razdoblje; u centralnim komitetima nije bio veći od 10 posto, a u Saboru je najveći broj zastupnica bio 25 posto.

Novostečena i zakonom zajamčena rodna jednakopravnost u Jugoslaviji imala je epohalni značaj za generacije žena koje su dobile mogućnost besplatnog obrazovanja i zapošljavanja, pravo nasljeđivanja imovine, pravo na građanski brak i razvod te pravo odlučivanja o svom reproduktivnom i obiteljskom životu. Uz zdravstvenu i socijalnu zaštitu te organiziranu brigu o djeci, ova su prava značajno pridonijela društvenoj vidljivosti i ekonomskom osnaživanju žena

Pseudoemancipatorske prakse

Renata Jambrešić-Kirin navodi kako bez vlastite platforme političkog djelovanja i s marginalnim udjelom u tijelima odlučivanja, žene nisu bitno utjecale na daljnji razvoj socijalističkih društvenih i rodni odnosa. Tek krajem 1970-ih, pojavom intelektualki i društvenih radnica koje su otkrivale zapadne feminističke pokrete i tradiciju predratnog ženskog pokreta, počele su se ponovno okupljati i intelektualno osnaživati. Do stvaranja prvih ženskih aktivističkih grupa i feministkinja, koje stvaraju pluralnu civilnu scenu djelovanja, dolazi 1980-ih. Specifično feminističke teme koje su se tad otvorile (nasilje nad ženama, seksizam u medijima i udžbenicima, androcentričnost znanosti i lezbijско organiziranje) okosnica su današnjeg ženskog organiziranja u Hrvatskoj.

Postoji niz rasprava, od tipično liberalnih preko trockističkih pa do različitih feminističkih analiza, koje su pokušavale naglasiti neuspješnost socijalističkog projekta koji nije urodio punom emancipacijom radničke klase, ali i žena. Ankica Čakardić iz Feminističkog fronta i s Filozofskog fakulteta u Zagrebu ističe da se u tim analizama ispušta iz vida činjenica da su žene u Jugoslaviji izborile materijalna i socijalna prava koja u toj mjeri više nikada neće postići, slično položaju radnika u samoupravljačkoj Jugoslaviji. Bilo da je riječ o lišavanju razlika u nadnicama između žena

ZAVRŠILE SMO UČITELJSKU ŠKOLU.....

СРБОБРАН

1550
За Ћирилицу

“Србобран”, бр. 193, субота 5. (18.) септембра 1909.

Почели су се јављати поједини школски одбори и слати представке у Беч против законских одредби о Ћирилици. Ово је текст са Кордуна: “Школски одбор у Кнежевић-коси, једногласним закључком данашње седнице, прикључује се препонизној молби школског одбора у Моравићу, Вашему Величанству смјерно подастртој, у погледу неоправдане наредбе кр. зем. владе у Загребу, којом се избацује Ћирилица из читанака I и II разреда основних школа, па и оних, у којима су чисто српска дјеца, те и ми као потомци храбрих и од увијек вјерних Срба Граничара, истичући и сада на првом мјесту нашу непоколебivu вјерност и оданост Вашему Посвећеном Лицу и Прејасном дому, утичемо се заштити Вашег Величанства с поузданом надом, да нам наш Премилоствиви краљ Фрањо Јосип I у својој вазда доказаној очинској правичности неће замољену заштиту ускратити, те неће дозволити, да нам се наше узаконјено право на Ћирилицу одузимање.”

i muškaraca, roditeljskim pravima, podruživanju kućanskog i obiteljskog rada te organiziranju udruženog rada, sustavnoj socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti žena, prekidu trudnoće koji je bio zagarantiran Ustavom, uz velike zahtjeve za juridičko-administrativnim pritiscima koji su išli u korist "ženske ravnopravnosti".

Do stvaranja prvih ženskih aktivističkih grupa i feministkinja, koje stvaraju pluralnu civilnu scenu djelovanja, dolazi 1980-ih. Specifično feminističke teme koje su se tad otvorile poput nasilja nad ženama, seksizma u medijima i udžbenicima, androcentričnosti znanosti i lezbijskog organiziranja okosnica su današnjeg ženskog organiziranja u Hrvatskoj

– Strategije razvoja socijalističke ekonomije i Savez komunista su upućivali na važnost znanstvenih istraživanja o položaju žena, idejno raščišćavanje teorijskih pitanja o položaju žena u društvu i obitelji te poticali na praćenje svjetskih procesa u koje je ugrađena borba za ravnopravne životne i radne uvjete žena. Isticalo se da komunisti "trebaju odlučnije i efikasnije voditi borbu protiv raznih devijacija i otpora i svojim djelovanjem doprinosti da se uspješnije prevazilaze nazadna shvaćanja o ženi,

naročito razna konzervativna i patrijarhalna shvaćanja, feministički i ekonomistički pristup i slično". (Časopis "Žena", Zagreb, 1980.) – kaže Ankica Čakardić. Navodi kako taj tip proizvodnje znanja i socijalističkog razumijevanja materijalnih i socijalnih fundamenata ženskog položaja u društvu i obitelji nakon sloma socijalizma polako u feminističkim analizama gubi pretpostavljeni historijsko-materijalistički metodološki okvir, regresivno se usmjeravajući prema pseudoemancipatorskim teorijama koje se baziraju na juridičkim i identitetskim koncepcijama egalitarnosti.

Spolna podjela rada

– Moramo istovremeno prepoznavati važnost feminističkih nastojanja nakon sloma Jugoslavije, te specifičnost rada ženskih grupa u uvjetima ekstremnosti ratne situacije, ali i ozbiljno analizirati određeni tip reduktivizma feminističkih teorija od 90-ih naovamo koje nisu uspjele nastaviti historijsku lijevu tradiciju teorijsko-praktičkog rada grupa poput AFŽ-a – smatra Ankica Čakardić.

Samoupravljanje je u ideal-tipskom smislu, kad je riječ o emancipaciji žena, zagovaralo restrukturiranje privatne sfere života tako da ona postane sastavnim dijelom jedinstvene društvene organizacije.

– Na taj su način mnoga "ženska pitanja", u prvom redu kućanski rad, trebala u praksi postati opće-društvena, socijalizirana. No, ono što se u Jugoslaviji počelo događati uslijed prvih tehnokratskih upliva u samoupravljački model političke ekonomije dva su problema: prvi i najvidljiviji se ogledao u nedovoljnoj afirmaciji radničke klase u upravljanju i "zaostajanje" u progresivnom ostvarivanju pretpostavljenog društvenog položaja žena. Razlog tomu zasigurno treba tražiti u reprodukciji spolne podjele rada koja je uz paralelizam patrijarhalnih i rano-kapitalističkih proizvodnih odnosa kako tada, tako i danas tvrdokorno najvažniji regresivni element opresije žena – zaključuje Ankica Čakardić.

PARTIZANKE O EMANCIPACIJI

"Antifašistička organizacija žena potvrdila se kao izvanredno značajan oblik masovne mobilizacije obespravljenih žena za postizanje neposrednih ciljeva NOB-a. Štoviše, KPJ je izgrađujući političku funkciju, ulogu i zadatke AFŽ Jugoslavije, osiguravala i ostvarivanje ciljeva političke borbe za društvenu emancipaciju žena kao sastavni dio ukupne klasne strategije i pokreta kod nas" – stoji u knjizi "Kata Pejnović", Zagreb 1977. Također je navedeno kako je "izborom predsjednice Glavnog odbora AFŽ-a Jugoslavije, Kate Pejnović u Predsjedništvo AVNOJ-a, ženama dano puno priznanje i otvoren najširi prostor za njihovo aktivno sudjelovanje u procesu preobrazbe društvenih odnosa. Otvorene su im sve mogućnosti da biraju i budu birane u organe nove narodne vlasti".

Desanka Stojić, u svojoj knjizi "Prva ženska partizanska četa", ističe značenje žene u NOB-u i njihovu želju za emancipacijom: "Omladinke Like odazvale su se pozivu Partije i SKOJ-a, spremne da pođu teškim, ali slavnim putevima borbe za slobodu i bolje sutra. Bile su svjesne da će svojim učešćem u prvim borbenim redovima najviše pridonijeti i borbi za emancipaciju žena, za njihov bolji i pravedniji život."

U HRVATSKOJ 18 ŽENA NARODNIH HEROJA

U NOR-u Hrvatske sudjelovalo je 43 hiljade žena, od toga je poginulo 4579, ratnih invalida postalo je njih 1898, a 772 žene su nositeljice partizanske "Spomenice 1941.". U Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije sudjelovalo je oko 2 miliona žena. Od 305 hiljada poginulih partizanskih boraca u Jugoslaviji 25 hiljada bile su žene, a od 405 hiljada ranjenih, 40 hiljada bilo je žena.

Narodnim herojima proglašeno je 18 žena iz Hrvatske: Rajka Baković, Olga Ban, Anka Berus, Persa Bosanac, Anka Butorac, Nada Dimić, Kata Dumbović – Kovačić Mati, Ljubica Gerovac, Milanka Kljajić, Dragica Končar, Milka Kufrin, Anka Pađen, Kata Pejnović, Smilja Radošević – Pokrajac, Ivanka Trohar, Savka Javorina Saša, Sofija Marinković Sonja i Marija Vidović Abesinka.

‘ВИЦ О ПЛАВУШИ: СТЕРЕОТИПИ У КОЈИМА ЖИВИМО’, ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У ЗАГРЕБУ

СВИ НАШИ СТЕРЕОТИПИ

Љиљана Вукашиновић

Некидан, ламентирајући с колегицом над актуалном друштвеном ситуацијом, полушаљиво смо закључиле да је једина поразнија животна комбинација од оне да си припадник националне мањине и жена у домовини Хрватској, позиција да си припадник мањине и усто *gej*. Нетом прије тога, пожалила ми се како има велики проблем с властитим клинцима, тренутно у нижим разредима основне школе, с којима је на дневној бази приморана разговарати и разјашњавати разна мањинска питања, јер ултимативне псовке и увреде међу основношколцима (школе у самом центру Загреба, ако је то уопће битно) су *педеру*, *србине* и *нацисту*, не нужно тим редом и у разним могућим комбинацијама.

Срозавање моралних и етичких принципа постало је једном од темељних ознака посттранзицијских земаља које се манифестира првенствено кроз дискриминирајући однос према другој/ом и другачијем. У новонасталом поретку лакше се прихватају шовинисти, фашисти, ратни злочинци и криминалци него било која група која не одговара већинском националном стереотипу. И премда су ти проблеми одавно детектирани и препознати, поразна је чињеница да је друштво/држава немоћна или незаинтересирана да се избори за права нових генерација

Ако знамо да се главни процеси учења код дјеце одвијају углавном по моделу и опонашањем, она представљају неку врст лакмус папир за детектирање превладавајућих социјалних трендова и вриједносних система родитеља и друштва које их окружује. На ум ми падају и бројна истраживања проведена унутраг неколико година међу старијим средњошколцима о различитим свјетоназорским питањима, али и темељним људским вриједностима, правима, међуодносима, гдје њихови одговори у вези мањина, брака, вјере, традиције, као и мишљење

о сусједним земљама и њиховим грађанима, регији у којој живе... откривају крајње нетолерантне, ретроградне и задрте ставове, који временом, нажалост, постају све негативнији. Сада су већ опћепознати резултати истраживања ГОНГ и Факултета политичких знаности у Загребу из 2010. године у *Студији о политичкој социјализацији хрватских средњошколаца*, према којој преко четрдесет посто младих сматра да би у Хрватској Хрвати требали имати већа права од припадника других народа, да у Хрватској не би требало допустити кориштење језика националних мањина у службеним просторијама државних институција и наравно да је хомосексуалност нека врста болести. То су млади људи с правом гласа на посљедњем референдумском “фестивалу демократије”.

Очито срозавање моралних и етичких принципа постало је једном од темељних ознака друштва, не само хрватског, већ и свих постјугословенских, посттранзицијских земаља, а манифестира се првенствено кроз дискриминирајући однос према другој/ом и другачијем. Чини се да у новонасталом поретку лакше прихватамо шовинисте, фашисте, ратне злочинце и криминалце свих врста него било коју групу која не одговара већинском националном стереотипу. И премда су ти проблеми поодавно детектирани и препознати, поразна је чињеница да је друштво/држава потпуно немоћна или незаинтересирана да се избори за права нових генерација, првенствено права на квалитетно образовање у секуларној држави које води разбијању негативних стереотипа, нагомиланих предрасуда и дискриминаторног понашања.

Поједностављене слике

Због чињенице да је врло склизак пут од стереотипа, које често сматрамо само оријентирима за лакше властито позиционирање у свијету, до предрасуда и дискриминација као изразито негативних друштвених појава, изненадила ме актуалност изложбе у Етнографском

музеју у Загребу посвећена управо стереотипима. Генерализације које најчешће дефинирамо као поједностављене слике у нашим главама о различитим скупинама (Walter Lippmann, 1922), стереотипи су друштвени феномени који постоје од када постоји људско друштво и свијест о оном "другом". Као дио нематеријалне културне баштине којом се у задње вријеме бави све више знанствених дисциплина, ауторица пројекта Ирена Колбас, виша књижничарка и виша кустосица Етнографског музеја, дала је занимљив преглед стереотипа. Од самог израза стереотип, који је преузет из тискарства, првих стереотипних приказа "других" на средњовјековним картама па до оних савремених, различитих расних, етничких и друштвених стереотипа и стереотипа актуализираних у дјелима савремених уметника, као посебном дијелу постава. Како се стереотипи временом мијењају тако је предвиђено да се мијења и сам постав изложбе, па ће у пола године колико траје, бити занимљиво и више пута посјетити Етнографски музеј.

Оно што постаје очито већ након првих неколико "изложених" стереотипа јест да смо њима окружени на сваком кораку, да се и сами више или мање свјесно свакодневно служимо њима, без обзира колико нам то било мрско признати, увјерени у властиту супериорност и оперираност од таквих приземних генерализација. До краја изложбе сигурна сам да ће сватко тко дође у Етнографски музеј преиспитати своја чврста увјерења. За нешто старије посјетитеље смијешак ће засигурно изазвати кухињски зидњаки (тзв. *кухарице*), као симпатичан примјер родних стереотипа с типизираним шаљивим натписима попут *Пуна кућа воћа слада, најслађа је жена млада* или *Кухарице скухај ручак фино, па ћеш добит новаца за кино...* или *Књига за сваку жену* из осамдесетих година, када су се жене у Југославији могле похвалити с већим правима од доброг дијела западњакиња, у поднаслову даје главне смјернице за сваку праву и успјешну жену — *домаћицу, кухарицу, кројачицу, везиљу, мајку, одгојитељицу, чуvariцу здравља, његоватељицу*. Као врло раширена и актуална тема, родни стереотипи данас, у поприлично репатријархализираном друштву деведесетих година засигурно би заслужили и засебну изложбу, па је и наслов ове посвећен управо једном од најраширенијих и најпознатијих — Виц о плавуши као лијепој, али и глупој жени (притом су наравно све ружне жене паметне).

Млади плешу коло у реклами за *Yugo tours*

Мало даље у стакленој витрини изложени су предмети које готово идентичне чувам негде у лавицама, мале холандске клопке и Eiffelov торањ, а ту је и венецијанска гондола која је красила већину првих телевизора у бившој земљи, наравно постављена на прикладан миљеић. Сувенири, често на граници кича, стереотипне су, понекад готово банализиране слике које представљају неку земљу или град, али без којих се редовито не враћамо са путовања. Далеко "опаснији" стереотипи су они етнички и социјални према одређеним скупинама људи, који најлакше прерастају у предрасуде и дискриминацију. Плакати с приказом Афроамериканаца из педесетих и шездесетих година прошлог стољећа нацерени и простодушни, најчешће рекламирају неки амерички производ као да су управо изашли из књиге *Чича Томина колиба* или пак плакат изложбе о "злим" Жидовима из 1937. године који приказује старог Жидова с новцем у једној, а макетом Русије са српом и чекићем у другој руци. Ту је и промотивни плакат за *Yugo tours* из 1958. године намијењен за британско тржиште, на којем

млади пар обучен у народну ношњу, руку весело подигнутих у зрак плеше коло. Типична стереотипна предоцба Еуропаљана о Балкану као музеју на отвореном, сачуване руралне традиције, помало заосталих, дивљих племена, при чему се мало тога промијенило до данас, углавном властитим напорима.

Наравно, са стереотипима о имагинарном Балкану, Балканцима, балканизму и предрасудама везаним за тај толико оспораван и недефиниран простор којем нитко не жели припадати, могла би се напунити читава зграда Етнографског музеја. Морам споменути још и један пар црних мушких ципела, црне *шпичоке пачотице*, ципеле које репрезентирају данас опће успјешне Херцеговце, пристигле деведесетих година у Загреб у бијелим чарапама, клопама и с мобителима — циглама.

Стереотип по стереотип води нас у други дио изложбе посвећен стереотипима у уметности "Stereoartypes". Уметничка директорица пројекта је Маја Бришки, ликовна критичарка, кустосица те графичка дизајнерица. У реализацији овог дијела изложбе, који ће се такођер мијењати и надопуњавати, уз међународне уметнике, најзначајнију улогу имају уметници из Истре. Изузетно успјеле тематске радове презентирају између осталих Фулвио Јуричић (сликар и педагог, Пула), Бранко Коларић (мултимедијални уметник, Ровињ), Roberta Weissman Nagy (кипарица, Пула), Невен Ушумовић (књижевник, Умаг), Давор Рапајић (сликар, Ровињ), Марина Штемберггар (костимограф и модни *designer*, Пула).

Македонска уметничка група ОПА представила се са занимљивим пројектом бомбонијера с чоколадним ратницима и лавовима који симболизирају мегаломанске пројекте *Скопље 2014* инспирисане митоманијом властите величине у прошлости, с паролем на кутији — *Keep calm and eat chocolate* (Останите мирни и једите чоколаду). Владо Мартек, чије уметничко стваралаштво у целини можемо рећи да је посвећено разбијању стереотипа, различитим писаним порукама, колажима, инсталацијама и интервенцијама, изложио је програмски *Текстић*, како га сам назива, о стереотипима. Невен Ушумовић оформио је своју полицу тзв. *регалске књижевности*, гдје проговара о наметнутом императиву читања и куповања јефтиних киоск-издања за попуњавање полица. Талијански уметник Adriano Gon осмислио је читав властити знаковни систем под називом *Sugno*, којим пропитује устаљене системе урбане сигнализације, при чему је предвидио и ознаке за професионалне читаче дланова.

Стереотипи као друштвени феномени очито су свеprisутни, дио су људске имагинације, комуникације и мишљења, дугог су трајања и нестанак једног надомјестит ће тренутачно гомила нових. Нисам споменула низ подврста само назначених на изложби, стереотипи у књижевности, фразеологији, имагинативној географији. А да споменем и што би било занимљиво видјети, можда у неком од измијењених постава попут аутостереотипа о нама самима, стању у друштву које врви не само стереотипима већ и врло забрињавајућим предрасудама и дискриминаторним понашањима према свима који се не уклапају у ту фамозну слику хрватског, католичког, хетеросексуалног идентитета. Дубравка Угрешић је то врло лијепо срочила у својој књизи *Никог нема дома*, идентитети су лако замјењиви, треба увести у оптицај нову ријеч — интегритет...

NAŠA PREZIMENA (3)

PREZIMENA
JAPUNDŽIĆ I TRAŽIVUK

Živko Bjelanović

Veliki broj imena i prezimena koja dolaze od imenice vuk u antroponimiji Bukovice treba dovesti u vezu s prastarim uvjerenjem da je ime ljudske jedinke isto što i ona sama te da će joj uspjeh u životu, a to znači i sposobnost da opstane u biološkoj zajednici, podosta zavisiti od toga kakvo će ime ponijeti od svoga rođenja

Prezime *Japundžić* jedno je od onih prezimena koja nije lako opisati na jednostavan način, dakle opisati ga tako da mu smisao razumiju i oni koji nisu upućeni u tumačenje jezičnih pojava jezičnom argumentacijom.

Tumačenje njegove naravi ne može biti samo prema obliku kakav mu je u pismu nego i prema obliku kakav mu se javlja u govoru. U procijepu razlike između načina kako se prezime piše i načina kako se prezime izgovara krije se i kod ovog prezimena razlika između njegova nekadašnjeg značenja i onog značenja koje ima danas u jezičnom sistemu. Prezimenima se u načinu kako su prezentirani pismom ne vide svi signali značajni za sud o njima kakvi su bili nekad i kakvi su sada. Prezimenima se u pismu ne vide npr. akcenatsko-kvantitativne vrijednosti. Da su one bitne, pokazat ću na primjerima nekih prezimena iz Bukovice i Banije. Tumačenjem signala u njihovim postavama približit ću se tumačenju signala u postavi prezimena *Japundžić*. Zato i započinjem ovu raspravu o jednom prezimenu raspravom o prezimenima koja su mu slična, a čitaocima obećavam da ću do kraja ovoga napisa objasniti ono glavno što ih posebno zanima, tj. kakvo bi moglo biti izvorno značenje prezimena *Japundžić*.

Prvi primjer kojim ću se približiti glavnoj temi neka bude prezime *Kutića*. Ono se u Bukovici javlja i s varijacijom *Kutić*, posebno često kad označava više nosilaca ovoga prezimena, tj. kad se javlja u obliku *Kutići*. Preinaku oblika koji nema tipično obilježje prezimena, kao što ga nema prezime *Kutića*, u oblik prepoznatljivih osobina po završetku, tj. u *Kutić*, lako je objasniti.

Manje je shvatljiva druga promjena u preinačavanju, tj. promjena slijeda i+j+i u /i/. Vokal koji nastaje stezanjem triju glasova sličnih po artikulacionim svojstvima u samo jedan glas prepoznatljiv je po dužini izgovora. Takav izgovor, kao nefunkcionalan, s vremenom iščezne u povećem broju prezimena, zajedno s iščezavanjem svijesti o njihovom prvotnom značenju, pa se mnoga od njih zadugo javljaju s vrijednostima među kojima nema jasne granice po dužini izgovora vokala u posljednjem slogu (dug, poludug, kratak). Za potvrdu ću navesti samo dva prezimena iz dvorskoga kraja na Baniji, prezime *Tadić* i prezime *Milić*. Prvo od njih jedna majka iz *Grmušana* izgovara kao svoje prezime sa stegnutim segmentom i s izrazito dugim vokalom u zadnjem slogu (tj. *Tadić*), a prezime svoga sina u Kotaranima izgovara s potpunim slijedom glasova iz ličnog imena *Tadija* (tj. *Tadijić*). Drugo se prezime u nekim selima izgovara s produljenim vokalom na kraju postave, a u nekima, npr. u Volinji, s kratkim vokalom u istoj poziciji.

Ogrtač ili zanatlija

Izvorno značenje prezimena *Japundžić* nalazi se u osnovi prezimena, u segmentu ispred završetka tipičnog za tvorbu naših prezimena, tj. ispred -ić. Taj je segment zapravo nadimak motiviran imenicom *japundže* iz turskog jezika, a ta turska imenica znači "ogrtač". Smisao odjevnog predmeta o kojem je ovdje riječ treba shvatiti samo podudarno s vremenom u kojem je nastalo prezime. To je mogao biti predmet ručne izrade od sukna, poznat u narodu kao (h)aljak, (h)aljina, kaban, kabanica ili najopćenitije zagrjač.¹ U vremenskoj se magli izgubio razlog zbog kojeg je neki daleki predak današnjih *Japundžića* dobio nadimak motiviran spomenutom imenicom.

Neutralizacija nekih signala u postavi znaka razlog je što tvorbenu strukturu osnove u prezimena *Japundžić* možemo protumačiti na dva načina. Prvi je da je prezime izvedeno izravno od imenice *japundže*, da je ta imenica postala nadimak bez promjene oblika, i da je s takvim odlikama poslužila za osnovu prezimenu *Japundžić*. Ovakvoj se interpretaciji protivi usporedba s primjerima nadimaka i prezimena tvorenih sufiksom -džija,² posebno brojnim među prezimenima motiviranim vrstom zanata (usp. prezime *Mutavdžija*). U Bukovici je takvo prezime *Samardžija*.

Po drugom bi se načinu tumačenja tvorbene strukture, a to znači i značenja prezimena iz vremena njegova nastanka, trebao u osnovi prezimena naći oblik *Japundžija*, nadimak približnog značenja "onaj koji se bavi ogrtačima kao zanatom". Ovakvom se opisu protivi sadašnji oblik prezimena jer u njemu nema pouzdane naznake da je vokal iz završnog sloga nastao stezanjem slijeda *iji*. Nema ni posve sigurne osnove za tvrdnju da se upotrebom prezimena izgubila dužina vokala na kraju prezimenske postave, dakle onako kako se izgubila u primjera kojima sam neke od tvorbenih zakonitosti prikazao u prethodnom dijelu ovoga napisa.

¹ Ovakav je odjevni predmet imao višestruku namjenu. O tome svjedoči opis života i običaja u Bukovici, vidi V. Arđalić, *Bukovica – narodni život i običaji* (izd. SKD Prosvjeta, Zagreb 2010, str. 246, bilj. 127).

² Spomenut ću nekoliko primjera samo iz Bukovice: lični nadimak *Rabadžija* (usp. imenicu *rabat*), porodični nadimak *Baradžije* (usp. imenicu *barat* značenja „trgovina“) ili prezime *Biladžija*.

Prostiranje

U Bukovici takve jezične osobine imaju i prezimena *Samardžić* i *Kolundžić*.³ Osim u Bukovici (Mokro Polje), prezime *Japundžić* javlja se još u Lici, Baniji i Slavoniji. Uz primjere koje sam već spomenuo i uz one koje ću spomenuti nešto kasnije, ističem ovu pojedinost prije svega zbog činjenice što su antroponimi, među njima i prezimena, u naroda sa širokog prostora uz nekadašnju Tromeđu podudarni u vrlo velikom broju jezičnih pojava. Posljedica je to zajedničkog historijskog nasljeđa naroda uz nekadašnju granicu između Venecije, Austrije i Otomanskog Carstva. Nije slučajno što antroponimi s nekom od orijentalnih jezičnih osobina označavaju u većoj mjeri stanovnike srpske nego stanovnike hrvatske nacionalne pripadnosti. Uz već spomenute primjere tipa *Samardžija* u Bukovici takva su npr. prezimena na Baniji: *Burmudžija*, *Grabundžija*, *Meandžija*, *Samardžija* ili *Šerbedžija*.

Tumačenje naravi prezimena ne može biti samo prema obliku kakav mu je u pismu, nego i u govoru. U procijepu razlike između načina kako se prezime piše i načina kako se prezime izgovara krije se razlika između nekadašnjeg značenja i onog značenja koje ima danas u jezičnom sistemu

Zaključno o prezimenu

Prezime *Japundžić* funkcionira danas samo kao znak za identifikaciju stanovnog broja ljudi, pretežno u Bukovici i u Lici. U toj se ulozi javlja potpuno nezavisno od značenja kakvo je prezime imalo u trenutku nastanka. Izvorno značenje nadimka što se krije u osnovi prezimena, u segmentu ispred završetka -ić, odnosi se samo na nekog dalekog pretka, starijeg i od onoga od kojega su *Japundžići* naslijedili znak po kojem su prepoznatljivi u svojoj društvenoj sredini. Zašto je nadimak iz osnove prezimena motiviran imenicom *japundže* iz turskoga jezika? Danas na to pitanje možemo odgovoriti samo pretpostavkama jer je razlog iščeznuo iz svijesti onih koji su se ovim prezimenom služili u komunikaciji posljednjih nekoliko vjekova. Zato se izvorno značenje glavnog motiva, tj. značenje "ogrtač", ni na koji način ne može povezati s onima koji se danas prezivaju ovim znakom u imenskoj formuli. Samo jezičnim stručnjacima može biti interesantna rasprava o tome je li prezime tvoreno izravno od imenice turskoga porijekla, tj. od *japundže* značenja "ogrtač", ili od izvedenice *japundžija* za oznaku onoga koji se bavi ogrtačima kao zanatom. S tim bi u vezi bilo ne samo pitanje kakav bi trebao biti po dužini zadnji slog nego još pitanje mjesta i vrste akcenta u cjelini postave.

Od svega ostaloga što bi se u opisu ovoga prezimena moglo s njim povezati spomenut ću još samo pojedinost da se u signalima iz turskoga jezika kakvi se naziru u prezimena *Japundžić* i u prezimena koja su mu slična po ovom ili onom jezičnom detalju na širokom pojasu sjeverne Dalmacije, Like, Korduna, Banije, dakako i zapadne Bosne, očituje nekadašnja zbilja da je narod iz ovih regija vjekovima bio na razmeđu utjecaja orijentalnih i zapadnoevropskih kultura.

Prezime *Traživuk* – vuk i lično ime

Uvodna napomena

U članku će uz prezime *Traživuk* biti riječi i o prezimenima u Bukovici kojima je motivacija zajednička osobina s naslovnim prezimenom. U svih se kao motiv nastanka javlja uz opću imenicu vuk još ili lično ime Vuk ili neka varijanta nastala preinakom njegove forme. Mnoštvo prezimena i ličnih imena ovakve motiviranosti u vezi je s činjenicom da je u vremenima u kojima su nastajala prezimena u Bukovici vuk imao značajnu ulogu u životu ljudi ovoga kraja⁴ ponajviše zbog toga što je ovaj grabežljivac bio uz šumovite predjele Like, Bosne i sjeverne Dalmacije, gdje su mu bila staništa, stalna napast i za ljude i za njihovu stoku.⁵

Prezime *Traživuk*

Prezime je porijeklom muški lični nadimak. To znači da je postalo prijelazom iz jedne vrste u drugu vrstu antroponima bez promjene oblika. Dvočlano je po načinu tvorbe. U jezičnoj su literaturi ličnim nadimcima, a to znači i prezimenima, koja su forme kakva je i u ovoga prezimena na dva načina protumačen prvi dio strukture, ali umjesto nedoumice kakvog je karaktera glagol u postavi *Traživuk*, ovdje bi bilo važnije kazati ponešto o nekadašnjem značenjskom sadržaju toga prezimena.

Budući da su motivi po kojima se oblikuju nadimci vrlo raznoliki, da svijest o razlozima zbog kojih je neki nadimak oblikovan onako kako je oblikovan traje manje-više onoliko dugo koliko traje životni vijek njegova nosioca i da je u povelikog broja nadimaka sabijen u samo jednom njegovu članu vrlo bogat smisao npr. kakve zgode, o prvotnom značenjskom sadržaju prezimena *Traživuk* možemo samo nagađati: "onaj koji je tražio vuka", tj. brlog u kojem se krije da mu se osveti za štetu nanесenu njegovoj stoci itd.⁶ Ovakva su domišljanja samo prvi koraci na putu do istine. Zato nekim prezimenima značenje glagola u strukturi znaka možemo protumačiti s ovakvom i s onakvom vrijednošću.

Tako npr. u prezimena *Plašivuk* glagol iz prvog dijela postave mogao je značiti u strukturi nadimka od kojeg je prezime postalo ili da je nosilac nadimka "plašio vuka", tj. tjerao ga od svog stada da mu ne napravi štetu, ili da se nosilac nadimka "plašio vuka", tj. strepio je od susreta s njim. Slično bismo mogli na dva načina opisati sadržaj obiteljskog nadimka *Bojivuci* jer je glagol u nadimka nekadašnjeg pretka današnjih Marinovića u Bruškoj mogao znači-

³ *Kolundžić* je samo jedna od varijacija prezimena kojem bismo etalonskom vrijednošću mogli smatrati formu s nadimkom *Kujundžija* (značenja *zlatar*) u osnovi znaka. U leksikonu temeljenom na popisu stanovništva u SR Hrvatskoj 1948. navedene su i ove varijacije: *Kolundić*, *Kojundić*, *Kolunčić*, *Kujunčić*, *Kolundžijić*, *Kojundžijić* itd.

⁴ Ljudske riječi i ljudski strahovi dolaze i izlaze iz mode. Kolik je udio u mislima i osjećanjima negdašnjeg

čovjeka imala riječ vuk! Gotovo čitav život bio je u znaku vuka! A tko još danas misli na vuka, danas se čovjek boji raka", V. Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*, Sabrana djela, knj. II. izd. Prosvjeta, Zagreb, 1975, str. 238.

⁵ O tome vidi u: V. Ardalić, *Bukovica – narodni život i običaji*, izd. SKD Prosvjeta, Zagreb, 2010, str. 401-410.

⁶ Usp. prezime *Vatavuk* iz drniškog dijela Dalmatinske zagore.

ti “bojati se” vuka, ali i “ubiti, ubijati” ga nakon što bi varkom bio namamljen na brisan prostor. I ovaj primjer kazuje kako nije lako otkriti pogrešku kad se pojavi u interpretaciji motiva nastanka kakvog nadimka (i prezimena) niti dokazati valjanost opisa.

Prezimana s ličnim imenom u osnovi

Mnoštvo prezimena u Bukovici s ličnim imenom u osnovi, i to ili s ličnim imenom *Vuk* ili s nekom od mnogobrojnih varijanti nastalih od njega raznim načinima tvorbe, mogao bi biti odraz nedavne stvarnosti da su čovjek i vuk živjeli u ovom kraju u nekom odnosu biološke ravnoteže. U takvoj je zajednici čovjek kao gospodar u prirodi morao podnositi vuka kao elementarnu nepogodu i udobrovoljavati ga ne bi li živio uza nj što mirnijim životom.⁷

Najviše je takvih prezimena na -ić. Uz one pokraćeničkog tvorbenog načina *Vukić* i *Vulić*⁸ tu su mnoga prezimena s osnovom u kojoj su lična imena vrlo raznolikih tvorbenih osobina, npr. *Vučendić*, *Vučković*, *Vujaković*, *Vujanić*, *Vujasinović*, *Vujnović*, *Vukadinović*, *Vukčević*, *Vukojević*, *Vuletić*, *Vulinović*, a ima i onih sa završecima iz istog značenjskog polja iz kojeg je i završetak -ić: npr. *Vukanac*, *Vukmirica*, pa i *Vulelija*. Da popis bude iscrpan, spomenut ću i tri prezimena bez karakterističnog tvorbenog obilježja ove vrste antroponima, tj. prezimena *Vujko*, *Vukas* i *Vukša*.

Okako velik broj prezimena s osnovom istih značenjskih i sličnih formalnih vrijednosti posljedica je velikog broja ličnih imena iste motivacije. I jednu i drugu osobinu u antroponimiji Bukovice treba dovesti u vezu s prastarim uvjerenjem da je ime ljudske jedinice isto što i ona sama te da će joj uspjeh u životu, a to znači i sposobnost da opstane u biološkoj zajednici, podosta zavisiti od toga kakvo će ime ponijeti od svoga rođenja. Među imenima koja su roditelji s ovakvim pobudama nadijevali svojem potomstvu jest i ime *Vuk*.⁹ Izborom ovakvog imena roditelji su iskazivali želju da im dijete u nadmetanju sa životnim teškoćama ima vučiju snagu, da bude zaštićeno i od vještica (jer vještice bježe od vuka kao od svog opasnog neprijatelja) i od samoga vuka (ako ga imenom udobrovolje).¹⁰

Značenje prezimena

Pod nekadašnjim značenjem treba shvatiti značenjske sadržaje koje su imala ova prezimena u vremenu kad su kao posebna vrsta antroponima postala uz lična imena znakovima za identifikaciju pojedinaca u društvu. Njihovo najčešće formalno obilježje, završetak -ić ili -ović/ević, značilo je samo “potomstvo, pripadnost, porijeklo, nasljeđe”, a osnova ispred tog formalnog obilježja, lično ime ili nadimak, bila je oznaka za onoga po kome je potomstvo nazvano. To znači da je prezime *Vuletić* u vremenu kad je postalo znakom za ovu vrstu identifikacije značilo jedino “*Vuletin potomak*”. Pri ovakvoj tvorbi nestaju značenjske vrijednosti znaka iz osnove prezimena bez obzira na to kakvih je tvorbenih osobina.

Po ulozi koju imaju u sadašnjoj komunikaciji ova su prezimena znakovi sa značenjem bez značenja jer su u njihovoj postavi pogašeni nekadašnji značenjski signali pa se umjesto svih javlja samo značenje “prezime”. Ovakvih su značenjskih osobina i prezimena bez tipičnog formalnog obilježja (tj. *Vukmirica*, *Vukanac*, *Vulelija*) i prezimena s formalnim obilježjima tipičnima za lična imena (tj. *Vujko*, *Vukas*, *Vukša*). U današnjim je prezimenima tipa *Traživuk*, odnosno *Vukmirica*, očuvan trag nekadašnjeg vremena i u načinu oblikovanja prezimena i u običajima pri izboru imena novorođenčadi.

СРБОБРАН

1598

Ћирилица

“Србобран”, бр. 274—275, 16.—17. (29.—30.) децембра 1909.

Опширан текст против одлуке и образложења одлуке скупштине жупаније загребачке да се из основних школа потпуно избаци ћирилица. Образложење је “сложио” Ципшић жупанијски школски надзорник. Жупанија се овим поводом обратила мјесним школским одборима за мишљење и добила слиједеће одговоре: 57 школских одбора, на Бановини, гдје су одборници у већини “грчко-источне вјероисповијести”, одговорили су да ћирилица треба остати у школи по старом моделу; 170 одбора тражило је да се ћирилица сасвим докине у нижој пучкој школи; 9 одбора било је за то да се учење ћирилице пренесе у 4 и 5 разред тих школа... Аутор је против мајоризације у оваквим питањима.

1641

Наредба кр. хрв.-слав.-далматинске земаљске владе

“Србобран”, бр. 36, четвртак 18. фебруара (3. марта) 1910.

Наредба од 22. II, са потписом бана Томашића којом се мијења Раухова политика према ћирилици: “1. У пучким школама с католичком већином употребљаваће се: у I годишту ‘Почетница’; у II годишту по садашњој пракси ‘Читанка’, која ће бити штампана само латиницом; у III—V годишту опет по садашњој пракси читанке, које ће бити штампане латиницом и ћирилицом, па ће се ‘Читанци’ за III годиште додати на челу упута за читање ћирилице. 2. У пучким школама у којима је младеж грчк.-ист. вјере у већини, употребљаваће се: у I годишту ‘Буквар’; у II—V годишту ‘Читанке’, које ће бити штампане ћирилицом и латиницом тако, да ће се ‘Читанци’ за II годиште додати на челу упута за читање латинице.”

1916

Наредба о ћирилици

“Србобран”, бр. 166, понедељак 8. (21.) августа 1911.

Наредба бана којом се још једном регулишу могућности и права кориштења ћирилице у јавном саобраћању. “Србобран” је одмах примијетио промјену, раније је стајало да се рјешења странкама на прве молбе и поднеске писане ћирилицом издају на ћирилици у крајевима “гдје Срби у повећем броју живе”, а сад се то односи само на крајеве у којима Срби “бројевно сачињавају натполовичну већину укупнога становништва”. У наредби стоји и ова одредба: “Написи на опћинама и школским зградама — изузев написе на српским конфесионалним школама — затим написи на путоказима опћинских цеста имаду бити испостављени латинским словима, а иза тих написа могу се на темељу закључака опћ. одбора, ставити и написи ћирилицом”. Лист наредбу напада и уједно позива опћинска заступства са српском већином да је искористи.

⁷ Usp. prezime *Stanivuk(ović)* sa šireg prostora.

⁸ Po vrsti osnove skupini pripada i porodični nadimak *Vujići*.

⁹ U popisu stanovništva Like i Krbave 1712. godine od oko tri stotine i pedeset ličnih imena čak je pedeset onih tvorenihi od imena *Vuk* i većini od njih u koloni za etničku pripadnost stoji oznaka *Vlah* (tj. *Srbin*).

¹⁰ Takvo je ime u osnovi prezimena *Vukmirica* i porodičnog nadimka *Vukobrat* i u Bukovici te u prezimena *Milivuk*, *Vučemilović*, *Vu(k)drag(ović)*, *Sitvuk* itd. sa šireg područja.

АЛЕКСАНДАР СОЛЖЕЊИЦИН – РУКОПИСИ, ДОКУМЕНТИ, ФОТОГРАФИЈЕ

ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ ЕПОХЕ

Љубинка Милинчић

Све што је написао велики руски писац, од песама из логора до прича деведесетих година, било је сведочење о Русији с тежњом да се ослободи душа читаоца, да подсети на највише људске вредности, на улогу и обавезу слободног човека. И свака његова књига је одјекивала као експлозија и у његовој земљи и у целом свету

Пушкинов музеј у Москви. Гравире Рембранта, њих 24 из библијског и јеванђејског циклуса... али посетиоци пролазе мимо њих, као да их не виде. Великог Рембранта засенио је други великан – Александар Солжењичин.

На 95. годишњицу рођења, његова архива први пут је изложена у Русији – претходно је показана само у Музеју Мартина Бодмера у Швајцарској 2011. године. Назив изложбе је „Александар Солжењичин. Испод громаде. Рукописи, документи, фотографије“.

„Испод громаде“ је назив зборника руских аутора, укључујући и Солжењичина, објављен 1974. године у Паризу. Под громадом се подразумевала огромна количина историјских догађаја о којима се није смело говорити у СССР-у.

Организатор изложбе Наталија Солжењичина изложила је 5757 руком писаних табака, 593 куцаних машином са ауторовим белешкама (зато имају статус рукописа), шест књига „самиздата“, као и документа, књиге, меморијалне ствари, његове портрете које су насликали Анатолиј Зверев и Резо Габриадзе.

Цела сала дизајнирана је као библиотека, штандови су полице, има и неколико правих полица препуних Солжењичинових књига на свим могућим језицима. Занимљиво је да већина њих на корицама има фотографију аутора, док француско издање романа „Један дан Ивана Денисовича“ има фотографију сељака, како рече један од посетилаца, „невероватно сличног Солжењичину, као да га је Маљевич насликао далеко боље и од Зверева и од Габриадзе“.

Меморијалних ствари нема много – иначе је у његовом животу било мало важних ствари, и оне се деле на две групе – предмети за писање, од мастионице и огризак оловака (писао је увек малим оловкама) до писаће машине; и предмети за читање: наочари, лупа – а без лупе ни сам није могао да чита невероватно ситан рукопис који је штеео сваки милиметар хартије. Ту је и ватирана јакна и нашивци („закрпе“) са логорашким бројем Ш 262. Јакну је легално, а нашивке тајно изнео из логора... посетиоци могу да виде и налог за хапшење Солжењичина 1945. године – то је на изложби једина копија, оригинал се и данас чува као у архивима КГБ-а као државна

тајна... Ту су и бројанице које је писац сам направио у логору, оне су имале потпуно практичну примену. Пошто у логору ништа није смело да се пише, он је углавном „састављао“ текстове и учио их напамет. А напамет се најлакше уче стихови. Зато је стварао песме. Своју песничку вештину проверавао је на бројаницама – сваки десети стих требало је да „падне“ на куглицу другачијег облика од осталих. Ако би се то десило, значи, добро је урадио.

Ту је и фрак који је носио примајући Нобелову награду – обукао га је само једном у животу. Утисак је веома чудан, стоје фрак и ватирана јакна, као супростављени једно другом, две крајности једног богатог живота, и уместо да неприродно делује јакна – незграпан је елегантни фрак. Човеку се коса диже на глави. А један познати писац кога смо срели на изложби, са горчином коментарише како није то ништа чудно што му логорска јакна сасвим природно пристаје „као и сваком руском човеку“, а фрак – не! Уосталом, зар сеоски учитељи и сељаци какав је онај на француском „Ивану Денисовичу“ носе фрак?

Блокчићи које је сам правио... Случајно сачувани комадић сувог логорског хлеба. Наталија Солжењичина прича да је, 1974. године, док је био у московском затвору Лефортово, и док је с осталим „колегама“ ручао, ушао стражар и позвао га да изађе. Хтели су да му прочитају указ да је протеран из земље. Али, писац је мислио да га шаљу даље, у логор, и пошто шћи није могао да понесе, комад хлеба је ставио у џеп. Имао је већ богато логорско искуство и знао је да ће проћи ко зна колико времена док следећи пут једе. Комадић је пронашао много касније, приликом једног од многих паковања за селидбу. „Чудно је како се није распао, тај наш обични, руски, овсени хлеб“, каже пишева супруга, са огромним поштовањем и захвалношћу том црном хлебу који је спасавао живот милионима обичних људи, и који је често био једина храна милионима логораша.

Али, ни штрафаста затвореничка одећа, ни комад сувог хлеба, ни ормани са књигама на разним језицима, не дају тако јасну представу о писцу, као гомиле страница исписане његовим ситним, уредним рукописом... Колико је рада уложено да би се написале све те странице... И у каквим све условима... Текст, текст, опет текст! Има га толико да се папир просто не види... ситна, згуснута слова руком писана, или куцана на машини без прореда. Као мрави, море мрави... И фотографије, документа... укупно 98 експоната.

Ево га, „Архипелаг Гулаг“, који је просто „експлодирао“ у Европи и постао разлог за коначно изгнанство из СССР-а – поприлична гомила хартије, помало пожутела, двадесет година чувана испод земље... Сви ти рукописи имају своју чудну историју, они су учени напамет, преписивани, чувани, закопавани, пренешени тајно преко границе, неки су спаљивани други „преживели“ претресе, издаје, самоубиства, али и примере части и хероизма. Историја тих рукописа је историја земље и епохе. И све то је једна огромна, богата аутобиографија. Детињство без оца, младост, рат, фронт, са 26 година одлазак у затвор, логор, прогонство у провинцију: тешка болест, живот провинцијског учитеља који тајно пише и нагло постаје познат после објављивања романа „Један дан Ивана Денисовича“, и скоро истовремено, забрана издавања следећих књига, сукоби с властима, лов КГБ-а на његове рукописе, „Архипелаг“, изгнање из СССР-а, кратак период у Европи и дуги у Вермонту... повратак у домовину 1990.

То је прича о рађању великог писца и рађању његовог посебног језика, помало архаичног, помало неразумљивог, толико да је сам направио и речник за његово разумевање. И прича о његовом вечном учитељевању – сачувани

су задаци из физике које је састављао за ученике провинцијске средње школе у којој је предавао, па из математике које је спремао за синове у Вермонту... и све оно што је говорио кад се вратио у домовину. „Како да уредимо Русију“, биле су такође лекције, предавања професора који је маестрално изучио живот. То је прича о реду, раду и самодисциплини... о томе како десетогодишњак (1929. године) почне да издаје рукописни часопис „XX век“ са поднасловом „О значењу XX века“, да би целог живота одговарао на питање из подналова идући упорно ка своме циљу, и да би 2006. године, две године пре смрти, направио план о издању сабраних дела у 30 томова, у којима се налазио одговор.

Готово осамдесет година тражио је тај одговор у условима и у ситуацијама када му је живот више пута висио о концу, па није чудно што су неки рукописи, документа, дневници... изгубљени. Чудно је што се тако много уопште сачувало.

Изложба почиње од Солжењицинових првих, дечијих прича, писмених задатака из историје. И постаје јасно да ситан рукопис није настао у логору тамо где ни папира ни времена нема, јер не постоји сутра, све што урадиш, мораш да урадиш данас, а да сачуваш можеш само у свом сећању. Кад тебе нестане, несташће и твог дела, ма како оно било богато. У својим каснијим књигама Солжењин је поменуо своје бројне пријатеље из логора који су се спасавали од логорских ужаса „састављајући“ песме, које су учили напамет, или су олакшавали живот својим логорским сапатницима говорећи напамет читаве песничке антологије... Мали Сања Солжењин писао је, такође, ситно, као да се спремао за оно што ће га чекати у животу.

Ту је Нобелова медаља и цитат из говора на додели Нобелове награде: „Обичан корак, обичног храброг човека — не учествовати у лажима, не подржавати лажне поступке! Нека лаж постоји у свету, нека чак и влада светом, али ја нећу да учествујем“.

Истини за вољу, тада још увек млади Солжењин даље наставља објашњавајући да писци и књиге могу да победе лаж, „јер је у борби с лажу уметност увек побеђивала, и увек побеђује! То је, очигледно и нико не може да оповргне! Лаж може да буде јача од много чега у свету, али не и од уметности!“. Живот ће га касније демантовати, али он ће увек ићи својим путем, путем истине и правде.

У живот који је проживео Александар Солжењин стала би три живота. И данас када га више нема, сви говоре да је он био рођен да победи судбину. А он је побеђивао да би остварио своју мисију, мисију просвећења и освешћења свог народа. Зато је и излечење од неизлечиве болести 1952. године доживео као божју промисао за коју се одужио служећи својој домовини и свом народу. Али не као политичар, као што је често од њега очекивано и тражено, већ писаном речи.

Све што је написао, од песама из логора до прича деведесетих година, било је сведочење о Русији с тежњом да се ослободи душа читаоца, да подсети на највише људске вредности, на улогу и обавезу слободног човека. И свака његова књига је одјекивала као експлозија и у његовој земљи и у целом свету. И као свака експлозија узимала своје жртве, било да је то био он, његова породица или пријатељи. Али, те експлозије су и мењале свет, и зато писца нису заустављале. У време кад руски народ није веровао у себе, Солжењин је из Вермонта видео оно што су други одавно престали да виде — лица руских људи, топла, храбра, способна да воле, да бране част и да верују. Он је био један од ретких који ће рећи касније да је знао да „не постоји село без праведника“. Низ Солжењицинових праведника почиње Иваном Денисовичем и Матрјоном Васиљевном. У њему су обични, добри и достојанствени руски људи, неидеализовани, са свим манама. На челу им је Глеб Њержин, јунак романа „У

првом кругу“, заправо он сам, Александар Солжењин, Толстој злочиначког XX века. Његово књижевно и публицистичко дело је галерија ликова који припадају сасвим различитим друштвеним слојевима — војника и трговаца, инжењера и сељака, књижевника и политичара. Посебно политичара који су, због својих заблуда, честољубиви и неспособни да виде историјску перспективу, уништили Русију. Сви они носе историјску кривицу пред потомцима, али су за Солжењина они грешници, које на свој начин жали. И види даље и дубље од осталих.

Свим срцем одан монархији, он не скрива њене грешке, па оптужује Николаја II. да није имао довољно државничке мудрости, да је својом абдикацијом, на коју није имао право, отворио врата пакла у коме се његов народ кувао готово читав један век. Неустрашиво се борећи против стаљинизма, он ни у једном тренутку не ставља знак једнакости између совјетске власти и своје земље. У обичном човеку, паћенику, он види сву топлину и лепоту руске душе, што ће коначно, довести и до краха његових илузија о западној демократији. И ту остаје храбар и неустрашив — користећи гостопримство Америке, без права да се врати у своју домовину, он ће у чувеној „харвардској речи“ оштро критиковати западне либералне и демократске вредности претпостављајући им „земство“ — директно народно самоуправљање. „Својој земљи никада не бих препоручио амерички систем“ — рекао је на Харварду. Тако је његова звезда у Америци потамнела, али се у његовој земљи већ приближавала зора...

Солжењин ће се 1994. вратити у Русију авионом који је слетео у Владивосток. Одатле ће 56 дана путовати по целој Русији коју је желео да види, да разговара с људима, да осети њену душу и бол. Дочекиваће га као великана и пророка... Говориће у Думи, Јељцин ће од њега тражити савете. И видеће сву трагедију распада земље, па ће, кад му Јељцин додели орден, рећи: „Од власти која је довела земљу до данашњег уништења, не могу да примим награду“...

Русија ће много пре устати из провалије него што је ико, па и он сам, могао да очекује, а награду ће, већ болесни и готово непокретни Солжењин, али веома бистре памети, примити из руку Владимира Путина коме ће захвалити што је државу повео путем напретка. Њему и свима који буду водили Русију касније, оставиће у аманет да ће проблема увек бити, али да је највећи задатак руске државе очување народа који се, у двадесетом веку, док су други расли, бројчано смањивао.

И све то, и још много другог, може се видети на величанственој изложби коју је невероватно енергична Наталија Солжењина организовала, поставила и осмислила у Пушкиновом музеју.

СРБОБРАН

1921

Уредовање ћирилицом у опћинама котара вуковарског

„Србобран“, бр. 169, четвртак 11. (24.) августа 1911.

Коментар поводом чињенице да у котару вуковарском свега двије српске опћине уредују ћирилицом, и то: Пачетин и Негославци. Прозива села редом, па тако и Борово: „Шта Борово премишља? Није доста добити српску школу, па је не уздржавати, а у опћини уредовати латиницом, те поред тога бити „добар Србин — ријечима!“

JELENA LENGOLD: U TRI KOD KANDINSKOG, ARHIPELAG, BEOGRAD, 2013.

PRIČE O NEMOĆI I NEMOĆ PRIČE

Sanja Šakić

Iskušavanje čitaočevog strpljenja nije poželjno. Iskušavanje bilo čijeg strpljenja, osim mog, uopšte nije poželjno.

„U tri kod Kandinskog“

Vrhunac dugogodišnje spisateljske karijere Jelene Lengold (1959.) je zasigurno zbirka pripovjedaka *Vašarski mađioničar* iz 2008. godine za koju je autorica dobila niz nagrada („Europska nagrada za književnost“, „Žensko pero“, „Zlatni hit Liber“, „Biljana Jovanović“). Njezin raznolik opus čini više zbirke poezije i pripovjedaka te je u pitanju autorica čija su djela zastupljena u nekoliko antologija i pregleda suvremene srpske književnosti, a prevedena su na desetak stranih jezika. Jelena Lengold dosad je objavila šest zbirki pjesama (*Raspad botanike*, *Vreteno*, *Podneblje maka*, *Prolazak anđela*, *Sličice iz života kapelmajstora*, *Bunar teških riječi*), roman *Baltimor* i četiri zbirke priča (*Pokisli lavovi*, *Lift*, *Vašarski mađioničar*, *Pretesteriši me*). Mnoštvo pozitivnih kritika i nagrada kod publike i kritike stvara velika očekivanja koja autor može ili ne može opravdati s novim djelima. U slučaju zbirke o kojoj će biti riječ u ovom prikazu, riječ je o nepotrebnom „koraku unatrag“ kojim autorica nije iznjedrila ništa novo niti potvrdila kvalitetu prethodne.

Usprkos zajedničkom 'ljubavnom' nazivniku, pripovijetke su kvalitativno neusklađene tako da ne možemo govoriti o cjelovitosti i promišljenosti zbirke. U cijeloj knjizi možemo pronaći tek nekoliko dobrih priča, dok se ostatak doima nedorađenim, a jedan dio uopće ne bi trebao biti objavljen

Ove godine, u izdanju beogradskog Arhipelaga, izašla je njezina peta zbirka pripovjedaka *U tri kod Kandinskog*. Zbirka je sastavljena od osamnaest pripovjedaka kojima se na različite načine propituje ljubavni odnos žene i muškarca pa ih, tematski, možemo okarakterizirati kao „ljubavne priče“ s napomenom da one ipak nemaju ništa zajedničko s klišeima i tipičnim za-

pletima iz ljubica. Usprkos zajedničkom nazivniku, pripovijetke su kvalitativno neusklađene te o nekakvoj cjelovitosti i promišljenosti zbirke ne može biti riječi. U cijeloj knjizi možemo pronaći tek nekoliko dobrih priča, dok se ostatak doima nedorađenim, a jedan dio uopće ne bi trebao biti objavljen. Zbog tih nekoliko dobrih koje pokazuju spisateljsko umijeće Jelene Lengold, zbilja nam ostavlja gorak okus činjenica što je zbirka uopće objavljena u ovom sastavu i što si autorica nije dala više vremena da promisli neke priče do kraja, neke izbac i da osmisli koncept zbirke.

Iako motiv ljubavi dominira cijelom knjigom, naslovna priča *U tri kod Kandinskog* odskače od dominantne tematike te je u pitanju fantastična pripovijetka u kojoj junak dobiva misteriozno pismo, papirić, na kojem je ispisano mjesto i vrijeme susreta baš kao u naslovu. Prije tog zapleta, pripovjedač se predstavlja kao „čovjek koji je otišao“ da bi u nepoznatom gradu postao nevidljiv i mogao promatrati druge. Cijeli taj uvodni dio opisuje samouću i prednosti samovanja koji proizlaze iz straha od sudjelovanja u vlastitom životu. Susrevši se s neznancem pred slikom zaključit će: „Mislio sam da sam pošao na put da pronađem sebe, a izgleda da sam na kraju pronašao tebe.“ Ne doznajemo tko je točno neznatac, ali legitimno je tumačiti kako je riječ o svojevrsnom fantastičnom dvojniku koji otvara vrata spoznaji. Pod teretom sjećanja i starosti, sama mogućnost da se odškrinu vrata postaje залог da će se dogoditi čarobni trenuci ili onaj jedan „najčudesniji trenutak“ koji će svemu dati smisao.

Od svih osamnaest priča, možemo izdvojiti nekoliko odličnih, a to su *Mravinjak*, *Kamenolom* i *So long, Marianne*. Zbirka se otvara pripovjerkama *So long, Marianne* i *Mravinjak* koje su obje ispričane iz perspektive sredovječnih muškaraca i društvenih autsajdera. U prvoj priči glavni lik je bivši robijaš koji odlazi na grob svojoj velikoj ljubavi, a u drugoj njegovatelj iz doma za starce koji mrzi svoj posao, starce, mrave, na kraju svu svoju ljutnju ispoljava tako da razbije izlog trgovine sa zdravom prehranom. Nedostatak ljubavi u životima protagonista i nemogućnost da budu voljeni, uzrok su nemoći koja se manifestira kao društvena neprilagođenost, seksualna nemoć ili nemogućnost empatije. Takva slabost kod ova dva junaka, u različitim fazama života, kulminira nasiljem, a Lengold je ovdje izvrsno uskladila oporost sadržaja s formom i ostalim motivima te nije zabrazdila u patetiku, što se lako moglo dogoditi, kao u većini drugih priča. Ova sklonost za patetiku očituje se u najvećem broju pripovjedaka pa se doima kao da je autorica ovdje slučajno pogodila pravu mjeru jer u drugima tugaljivost prelazi mjeru dobrog ukusa.

Svima koji od knjige *U tri kod Kandinskog* očekuju istančan stil, zanimljivu fabulu i majstorski skrojene kratke priče, zbirka će djelovati razočaravajuće jednostavno. Stilska i sadržajna 'skromnost' većine pripovjedaka razlozi su zbog kojih možemo utvrditi kako je mogla pričekati s izlaskom još neko vrijeme. Zbog manjeg broja onih dobrih, ne sumnjamo da će se Jelena Lengold uskoro vratiti na razinu svojih prethodnih ostvarenja

Najbolja pripovijetka u cijeloj zbirci je *Kamenolom* – mračna i ironična priča o dvije žene koje provode godine nepomične u svojoj svakodnevici: Spomenka nakon muževe smrti, a pripovjedačica zato što ju je muž napustio. Nemoćna da se jednostavno "spakuje i ode" pripovjedačica oprašta bivšem mužu jer ona također žudi za tom mogućnosti ponovnog rođenja i odlaska u novi život. Međutim, i ona i Spomenka su sputane surovim položajem žene i majke kojoj je, kad sve propadne, dopušteno samo to da sjedi, čeka i ispija kavu. Iz te nepokretnosti i mrtvila svakodnevnog života pokrene ih jednostavna, a opet nevjerovatna, odluka da zajedno otputuju na more "usprkos zidu". Putovanje se skonča naprasno i pomalo tajnovito, sa željom da se sve vrati na početak, da opet budu one koje promatraju one koji odlaze: "Mnogo više od mora, želela sam da vidim brdo koje rasporeno na pola stoji kraj pruge i posmatra vozove."

Strah od prelaska zida, neprilagođenost, bespomoćnost i slabost su bitni motivi u gotovo svim pripovjerkama te su one, manje-više sve, zao-kupljene intimnim životima svojih protagonista i njihovim najskrivenijim žudnjama i ranjivostima. Početak i kraj stvarnog života nije nam poznat, ali jedna od odlika fiktivnih priča je to što im je uvijek poznat početak i kraj. Pitanje završetka u nekim pripovjerkama Jelene Lengold je nedorečeno ili svedeno na pripovjednu igru za koju se pitamo je li on kao takav funkcionalan ili je samo plod nemoći da se priča zbilja privede kraju i nekako poentira. Takva je, na primjer, priča *Četvrti razlog* u kojoj je kraj u funkciji iznevjerenog očekivanja, ali za razliku od nje priče kao što su *Pukotina*, *Život, u najkraćem* ili *Zatvoreni kapci*, i same po sebi dosadne i nemaštovite, završavaju bez ikakvog zanimljivog obrata kojim bi se opravdalo čitateljevo strpljenje. Doima se kao da su završeci tih priča istovjetni kraju jedne od njih: "Šta sada sledi iza toga, ne znam. Ali strepim." Mislim da i čitatelji strepe od takvih završetaka.

Budući da smo se ovdje dotakli čitateljskog truda, moramo upozoriti na pripovijetku *Iskušavanje strpljenja, čitačevog a i šire* čiji bi naslov mogao biti kritika zbirke u cjelini. Međutim, priča funkcionira i kao svojevrsni odgovor na sve naše dosadašnje prigovore. U njoj pripovjedačica, koja zna da ima strpljenja više od njezina čitatelja ("Drugo sam ja, ja volim kad moje strpljenje muče do nerazumnih granica..."), pripovijeda priču ogoljavajući sam postupak pripovijedanja do te mjere da se ono što bi trebalo biti ispričano gubi, a u prvi plan dolazi sama gradnja pripovjednog teksta. Ogoljavanje forme nije nikakav novi umjetnički postupak, ali moramo se zapitati čemu osviješteno poigravanje čitateljevim strpljenjem na razini jedne pripovijetke (čak i na razini cjelokupne zbirke)? Naime, nije ovdje u pitanju nikakva vješta postmodernistička igra s čitateljem, nego strategija kojom se unaprijed želi osigurati od svakog gubitka njegovog strpljenja: ako vas iritira ova pripovijetka, već je naslovom rečeno da će iskušavati vaše strpljenje. Međutim, takav proziran blef malo kome može izmamiti osmijeh i pričiniti zadovoljstvo u čitanju.

Na sličan način jedna druga pripovijetka odgovara na sve prigovore koji se njoj, i ostalima, mogu uputiti zbog patetike. U priči *Hladnoća* za koju pripovjedačica tvrdi da je autobiografska i da je u njoj sve istinito, ona kaže: "Patetično, pa šta? To je moja priča, i autobiografska je, u njoj postoji veliki prostor predviđen za patetiku." Njezina svijest o patetici ne znači da te patetike nema ili da je ona manje "bolna" za čitatelja. Opet imamo posla s blefiranjem, jer ovo njezino "pa šta?" zapravo znači da ona ne misli kako je to što pripovijeda patetično – a ako slučajno pomislimo da jest, već se ogradila od takve kritike. Međutim, svaka knjiga, između ostalog, implicira i želju za komunikacijom s čitateljem budući da se tekst aktualizira čitanjem pa su zbog tog namjere ovakvih "jeftinih fora" tim više promašene.

Svima onima koji od knjige *U tri kod Kandinskog* očekuju istančan stil, zanimljivu fabulu i majstorski skrojene kratke priče, zbirka će djelovati razočaravajuće jednostavno. Stilska i sadržajna "skromnost" većine pripovjedaka razlozi su zbog kojih možemo utvrditi kako je ova zbirka mogla pričekati s izlaskom još neko vrijeme. Zbog manjeg broja onih dobrih, ne sumnjamo da će se Jelena Lengold uskoro vratiti na razinu svojih prethodnih ostvarenja i da je ova zbirka samo produkt trenutne stvaralačke krize.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

ИСТОЧНИ ГРИЈЕХ

АНИКА МОМБАУЕР: УЗРОЦИ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, БЕОГРАД, 2013.

Онолико колико је Први свјетски рат коријен каснијег развоја и догађајнице 20. вијека, а око тога постоји висок степен сагласности и међу онима који се даље од те чињенице мало око чега слажу, управо је толико и тако до данас неумрло питање о одговорности — кривици за његово избијање. Присјетимо се само неколико директних резултата; појаве комунизма и Америке, а ускоро потом и нацизма у Европи, нестанка Турске и Аустро-Угарске, настанка Југославије и Чехословачке..

Зато се, након закључног српског пораза у посљедњем рату, на овом терену најмање требало чудити појави интерпретација које су радикално позивале и превртале до тада стандардан узрочно-посљедицини низ историјског тока. Иако смо ми већ на школском нивоу учили разликовати узроке и поводе, а Гаврила Принципа југославенски комунисти усвајали тек као споредну икону, одједном се овај вјечни младић изнова појављује пред нама као јунак дана, ослободиоц или терориста. А Апис изгледа као наручен од западних публициста за кривца вијека. (Као да је Турке и Нијемце на Балкан довела некаква туристичка агенција па их овдје заборавила, као да су овдје само окупаторски слојеви неопозива истина, док домороцима остају етнографски музеји.)

Али да не брзамо, ни у овом кратком запису. Истина је да је вријеме готово савршено за реактуелизацију питања о кривици за 20. стољеће. Из угла Срба и Србије стогодишњица балканских и европских збивања чини ванредно занимљив и поучан оквир. Тако занимљив да је бављење њиме на граници коректности. Није чудно што су изнова ојачала давно пропала царства, Њемачко, Турско и Русија, али српски контрапункт ратовима 1912-1918 представљају неумољиве чињенице; протјерани из Хрватске, Славоније и Далмације, остали без Македоније и Косова, дифамирани у Босни и Херцеговини, а господари упорно пријете отварањем “питања” једино преостале добити из великих ратова — Војводине. И није губитак територија једини губитак. Ту су и економски и морални слом подједнако важни. Идеално за једну одговорност, па и кривицу, у очима свијета којем смо потребнији као непријатељи него као савезници.

Као прилог изнова оживјелим расправама било је мудро објавити један уравнотежен европски преглед ове теме, иако Срби имају релевантних и шире признатих и познатих аутора (Митровић, Екмечић, Дедијер...) Али у овом тренутку боље да их, како-тако, бране други.

Кључну, добро образложену тезу свог рада о узроцима и до данас живим дискусијама о тим узроцима, ова њемачко-британска историчарка износи у закључку књиге, као истину до које ју је довела грађа: “Ова књига је указала на блиску повезаност проблема једног друштва и тумачења историје. Историјски спорови треба да се проучавају у односу на савремене политичке преокупације... Уопштено говорећи, ако је нека тема вредна сталног разматрања онда је то свакако због тога што има савремени значај и одјек који је уздиже изнад ‘обичне’ историје...” А кад је 20. вијек у питању, њемачки примјер се нуди као нарочито захвалан, не само због ауторичиног предзнања. Управо је примјер њемачке политике константног и упорног доказивања невиности, које је снажно доминирало и у јавности и у стручним круговима, све од љета 1914. године, па до отварања велике дебате поводом књиге Фрица Фишера 1961. године, најзанимљивија нит овог дјела. Ауторица упечатљиво слика атмосферу поратне Њемачке; консензус готово свих политичких снага око одбијања пресуђене кривице; оснивање посебне службе “одјељења за ратну кривицу”; организирано саботирање настојања појединих независних аутора (Кауцки, Канторовић), да прикажу реалну слику догађаја који су претходили рату... Пише о развоју догађаја који се могао разумјети као успех такве политике одбијања кривице већ крајем 20-их година, тренд окруњен Хитлеровим “ревизионизмом”. Затим о “спашавању” Њемачке као савезника након избијања хладног рата кроз рад

Француско-Њемачке комисије историчара; смирено пише о великој афери око дјела Фрица Фишера, коју неки историчари до данас сматрају важним изворним документом студентских гитања у Њемачкој 1968. године. Ауторка препознаје политички смисао осовине Хелмут Кол – Ернст Нолте, политику спашавања њемачке историје у прошлом стољећу. Уједно, она нуди и преглед интерпретација које укључују улогу осталих суодговорних политика и политичара за развој догађаја након Видовдана 1914. године.

Пишући о Фишеровим аргументима и ова се ауторка опширно осврће на познати у историографији састанак Кајзера Вилхелма са сарадницима из децембра 1912., око којег је једино спорно, да ли је сасвим директна најава надоласећег рата као што тврди Фишер, или нешто мање од тога. За нас овдје остају у сваком случају битне Кајзерове ријечи о нама, које говоре да је све разумио већ тада. А ми данас знамо да су и наши овдје, прије свих браћа Прибићевић и њихово друштво, али не само они, све разумјели, и да су добро знали што хоће и што раде. Кајзер, по свједочењу присутних, каже: “Аустрија мора енергично да се обрачуна са Словенима (Србима) иначе ће изгубити контролу над Словенима у Аустроугарској монархији. Ако Русија подржи Србе, што очигледно већ ради (...) онда ће рат и за нас бити неизбежан. Међутим, могли бисмо можда да на своју страну приволимо Бугарску, Румунију, Албанију, па можда и Турску... Ако те силе приђу Аустрији, онда ћемо имати слободу да у пуном налету поведемо рат против Француске...”

Генерал фон Молтке: “Верујем да је рат неизбежан и што пре избије тим боље. Али, треба да будемо присутни у штампи да бисмо припремили народ за рат против Русије...”

Књига Анике Момбауер, – обавезно штиво, ових дана и година.

ПОКУШАЈ ПОВРАТКА

JEAN YVES-FERRI & MANU LARCENET: ПОВРАТАК ЗЕМЉИ, ЗАГРЕБ 2013.

Послије “Свакидашње борбе”, још једна стриповско друштвено-политичка мајсторија, овај пут дуета Jean Yves-Ferri & Manu Larcenet. Идеја, стара колико и урбанитет; повратка изворима, земљи, природи, дочекала је и данашњу генерацију графичара, дизајнера, цртача, актуелније него икад попримила је нове облике, али у својој језгри остала је иста, бар од европске антике наовамо. Прошла је кроз све књижевне и стваралачке родове и врсте и стигла до стрипа. Стрипа, који се више ни овдје не мора бранити ни од кога, ни пред ким, јер овај албум говори о савременом друштву ништа мање од социолошке или политолошке студије, од добре књижевности. Ради то и за широку публику, а најбоље погађа младу и образовану.

О самој централној теми – идеји овог дјела класичан је запис оставио познати књигољубац, енглески критичар из претпрошлог стољећа, Lee Hunt: “Жеља да се поседује кућа на селу, уточиште, гнездо, лука која ће нас заштитити од свих олуја, па чак и од бурних животних задовољстава, стара је као што су и радости и туге цивилизације. Дете то осети када се ‘игра кућице’, школарац када чита на свом скровитом месту, љубавник када мисли на своју драгану. Епикур је то осећао у својој башти. Хорације и Вергилије су то исказали у списима које је наклоност човечанства учинила бесмртним. То је био циљ целокупне мудрости и искуства Шекспировог. Он се повукао у своје родно место и тамо саградио кућу у којој је и умро. А ко не би волео да повремено негде “одлепша” кад би могао...”

Е, у овом случају, по понуђеном сценарију, у француску је провинцију из Париза отишао цртач овог стрипа Manu Larcenet, чувен у свом послу, рођен 1969. године, последице још једног пораза, показујући данашњу склоност младих ка ономе што је некад навијештало мудрост позних година. Нема смисла, методолошки ни књижевно, препричавати стрип, ово је само препорука за задовољство које је више од читања. Она жели поручити како је одавно познато да је однос природе и хартије, цртаће или оне за писање, па чак и оне из принтера, однос трајне љубавне везе.

Овај стриповски класик излазио је у Француској у периоду 2002.-2008., а код нас га “Фибра” обједињује у једном свеску. Књига представља један од најзанимљивијих и најважнијих подухвата хрватског издаваштва у овој години и обавезно штиво за домаће љевичаре, колико и Баду рецимо. О домаћој ситуацији најбоље говори чињеница да је албум штампан у библиофилском тиражу, по озбиљним критеријима, од свега 500 примјерака.

За оне који знају.

INTROVERZIJA

Boris Vrga

Boris Vrga rodio se u Mrzljakima kraj Karlovca 1953. godine. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Petrinji, a Medicinski fakultet u Zagrebu. Kao specijalista pulmolog radio je u Zagrebu, Karlovcu i Petrinji. Do sada je objavio slijedeće knjige pjesama: *Uslovno ogledalo* (1979.), *Testament* (1982.), *Sezona zmija* (1989.), *Ime šume* (1990.), *Zagovornik ljeta* (haiku, 1991.), *Svlak i kruna* (izabrane i neobjavljene pjesme u izboru Zvonimira Mrkonjića, 2011.). Objavio je i panoramu poslijeratne sisačko – banijske poezije *Plodne noći* (1982.) te petnaestak likovnih monografija. Izdaje i uređuje časopis *Kupa*, a bio je član redakcije časopisa *Haiku*. Priredio je za štampu i opremio predgovorom izabrana djela Stanka Tomašića (*Salon milostive Kle i druge književne pikanterije*, 2012.) te izabrane pjesme Josipa Stanića Staniosa (*Moj Križ*, 2012.) i Oskara Dürra (*Ledene staze*, 2013.). Nagrađivan je za poeziju, a pjesme su mu uvrštene u dvadesetak antologija. Član je Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog PEN centra.

KUPA / JEDAN BIJELI LABUD

prestanu li zvijezde sjajiti će nam Kupa
rekla si mi

dok si djevičanska gola i obasjana kao čudo
pokušavala pregaziti rijeku
koja je odjeljivala tvoj život od mogega bića
moju samotinju od tvoje pustoši
tvoju izgubljenost od moga beznađa

za to vrijeme s površine vode
uzdigao se jedan bijeli labud

za njegovim snježnim krilima uzletjela su uvis
dva moja čista i neispisana lista

najzad mi dirljivo kao sa stare crnobijele fotografije
mahahu čas odozgo čas odozdo
jedan labud jedna žena dva snježna krila četiri bijele ruke

KLJUČ / ISKOPINE

Izdužen u oblik latiničnog slova L
kositren s kao led hladnim držačem
izvijenim u oblik siktave zmijske.
Svaki puta kad zategne se zaponac u krateru
ključaonice odjekne njegova kovinasta jeka
nepoćudna kao uran, oštra kao kristal.

MAKOVI

tek što pomislih na nj
zakrvarih žito
zlato grimizom zalih

ZIMA

Borisu

Evo, napokon, pada snijeg.
Da ne povjeruješ, pada.
Konačno pada.
Prše i pršte pahulje.
Blijedi i smrkava se sunce.
Zebe iz sebe bježe.
Medvjedićev san diše.
Stakle se staze.
Prebijela lijeska prt.
Na njoj sinak moj.
Svima govori samo
da, da, da ...
Sija kao kip.
Pod fenjerom ulice.

ANATOMIJA ZMIJE

Bskiće i sikiće
plazi i lazi
klipše i gmiže
iz tame u svjetlo
iz šireg u uže
iz daljeg u bliže
i dok je zrak
svirepo prerušen
u gavrana ključa
jezivim lizom
ona mu pali perje
jezikom paluca
- 0 – 0 – 0 – 0 – 0 –
šišti i psiće
iz mojih usta
k'o iz vražjeg
doma

INTROVERZIJA

Već dugo nisam
sin prirode

Već dugo nisu
me njihali
vrhovi borja

Već dugo nije
me izbliza
osvijetlila munja

Već dugo nisu
me budili
odzvuci groma

Već dugo nisam
ti po sokolu
poslao pismo

A proljeće pristiže
i češljugar na staroj žici
novi ugađa refren

(A proletje prihaja
i štiglec na stari žici
nov pripev ugaja)

FOLK

evo oca
u šumarku je

s teškim križem
na leđima
sasušen hrastić
obara

evo majke
u kuhinji je

usahla
kao stijenj
brašno za krušac
prosijava

a kroz granje
kao ni kroz sito
lisica se
ne vidi

tek onog zlatnog
s crvenom krijestom
pjetlića nema

mome ocu
i majci

njima dvoma
nespokojnima i samima
u tmicama svemira

iz kojih kadikad
k'o iz zrelog žita
pjetlić zapjeva

LIVADA

Dok obdan brusi i klepa žanje i kosi sve ono što je još jutros šumilo na vjetru i uzdrhtalim vlatima nabiralo plava zračna jedra, mirisalo na neubrane jagode rezedu i cikoriju, zabadalo se k'o leptirovo rilce u nektar kadulje, propinjalo kao vilin konjic dirljivo zaljubljen u zrcalca rose, prhalo kao ševa i pjevušilo na sitan slavujev kljun, zračilo crveno poput makova i plamtećim bojama palilo livadu – otkos za otkosom poniče i u taktu košćevih zamaha na zemlju pada ... pada ... pada.
Tek pri kraju dana, pojem kroz polen i pepeo, nevidljivi oglase se šturci, nekim drukčijim glasom, iz sve dubljeg mraka, k'o iz drugog svijeta...

ŠUMA / OKVIR ZA SEVERA

Kako da dostignem kraj, na počecima izgubljen, sada kad sve što činilo mi se je nadomak, strujama se krilatih vjetrova pridiže i udaljava?
 Nešto bih više od prepjeva zrcala uptrog u oko beskrajnog oceana u kojem svaki nadolazeći val tek peraja je ciklonu čiji huj čvorove jedara odrješava.
 Tajga je severosalni bog sa zazelenjelim lovцем u zaleđu bezmalo svakog stabla.
 Zaneseni kadgod plamsaj pucnja svatri obzorje klecaju, dah po dah mriju: vuk, dabar, ris, škanjac, lunja, trčuljak, zelendur, jav ili neki drugi stanovnik prizemnih i viših spratova šume.

LJUBAVNA

pišem ti golubice moja jer sada kad sam te konačno osvojio i zauvijek posvojio sve što mislim ja kazujem tebi ne bih ti nikada oprostio da prerano izleti iz moga srca i u sobama osame sred stvari ostavljenih sam u sebi saznam da zaplakan sam kao slap i neiživljen kao jezero koje gledam a ne vidim zato ti uistinu nikada ne bih oprostio da svojim uzdrhtalim krilima odlepršaš iz ovoga moga svijeta sad kad te ja u svojoj bijeloj unutrašnjosti malu i usnulu u osrebrenu vječnost nosim i trebam kao disaj zrak oko okno rast nebo i pogled daljinu jer ako mi ti golubice moja sada iz naručja odleti izgubit će značaj sunce mjesec zvijezde mora rijeke i ja ću opet postati ono što bijah prije no što uznaдох tebe skitalac vjetar put bez pravca stršav stablic u polju cjepač soneta čije se rime kalaju u iverja tuge zato nemoj ni slučajno pomišljati na to da ikada odeš i ostaviš me sama u zrcalu ove naše sage u kojoj postala si moje živo sunce i kucaj svakoga moga bila sada kada i drugi vide kako je lijepo biti plima sreće u tvojim plavim očima pa te svojataju kao ovaj zrak koji dijelim s tobom vilo moja

LJUBAVNA / POST SCRIPTUM

nadopisujem ti ovaj dodatak ljubavi moja jer jedino ti znaš koliko te volim pa i ne pitam nikada voliš li ti i mene jer ti najbolje pojmiš kada ti kažem da samoća ima hiljadu lica i da duši smrznutoj poput ove moje svako je jutro noć a svaka noć san razbijen u latice i krpice zato me voli i kada osjetiš kako sa svakim slomljenim veslom sve nesigurnija postaje korabljica naše ljubavi pa je i oni tobože mrtvi pretiču vjetrom i kada spoznaš kako joj vrtlozi kao jezivi vrazi sjajna trate jedra i u nakostriješene dubine odnose sve ono što nas stvarno veže i što smo jedno drugome u ime zanosa prinijeli na dar zato jer samo ti čutiš koliko sam sretan uvijek kada izgovorim tvoje jedino zamislivo ime i koliko je tužna moja ruka svaki puta kada ti mahne na odlasku ne dopusti da se ikada kao odlasci razidu naši pogledi i da posrtaj moj postane dio tvoga vidika pogotovo ne sada kada kiše od malih rijeka prave velike kada mrakovi gase sjaj naših prstenova kada zrcala se javljaju samo u svom sljepilu kada obezbožen navikavam svoja leđa na križ i ruke na čavle kada u tišini čiji vrisak sve teže podnosi moje unutarnje uho zovem te a odaziva nema a ruža što je uvijek rumenila tvoje obraze mrzne kao inje i vene sasvim i zauvijek kad god nisi tu boginjo moja

ONDA NAM NEMA SPASA

Drago Kekanović

ULOMAK IZ NOVELE "USVOJENJE"

Pripovijest o tome zbog čega je moj prijatelj Boris Plamenac napustio takmičenja za najboljeg svjetskog barmena i tako propustio priliku da njegov koktel *Krštenje u moru* dobije IBA certifikat, (INTERNATIONAL BARTENDEKS ASSOCIATION, čitaj: velika lova + slava), trebao bih započeti opisom našeg prvog susreta i noćnog razgovora na početku lipnja/juna (kako vam drago) davne 1968. godine; trebao bih, kažem, nema mi druge, ponovo zaroniti u duboku prošlost, ali je sva nevolja u tome što nikako ne mogu dozvati tu noć u sadašnjost priče, onu sadašnjost koja bi sa neporecivom sigurnošću, i s neophodnim olakšanjem, i likovanjem, (čemu kriti?!) stvaralačkog spisateljskog zadovoljstva, stavila tačku na kraj prve rečenice. Da, s jedne strane stoji vulgarno bezočna činjenica, da pripovjedači uvijek izmišljaju i lažu, i da im se što više lažu i izmišljaju, više vjeruje, a da ona, gola stvarnost, u takvom pretapanju zbilje u rečenice, u tom amalgamu, ili što to već jeste, istina uvijek postrada.

Sva je sreća, međutim, da ti se ja, nepoznati čitaocu, kao što vidiš, ne opterećujem takvim stvarima, mirno sam položio tu tačku, i sad smo već u drugoj rečenici, ne samo zato što nikada nisam objavio nešto što bi me svrstalo među književnike-pisce-spisatelje, već i zato što u preuzetoj obavezi, o kojoj će tek kasnije biti riječi, u tom koliko teškom toliko i radosnom poslu koji mi predstoji, nemam vremena da se obazirem na literarne smicalice. Preuzeo sam obavezu, ponavljam, i sada je na meni, nema mi druge, da duboko udahnem i da iz taloga sjećanja izronim fragmente i krhotine onoga što se nekad zvalo našim životima, a sada je tek prošlost, uspomena, ništa više.

Naravno, da se svega sjećam, svakim zaronom drugačije, u drugom osvjetljenju, ali uvijek jednako i isto, zapravo. Istina je, kada god pomislim na te davne godine, i kada se, u uskovitlanim talasima sjećanja i uspomena, ogromnim trudom i velikom upornošću uloženom u njihovo pomicanje i podizanje, razgrtanje i razmicanje, zatim, velova gustih opsjena jednog doba i gustih maglušтина sopstvenog zavaravanja, kada se, kažem, probijem do tog dana i časa našeg prvog susreta, u isti se tren, istodobno, začinje sumnja kako smo se nas dvojica morali poznavati otprije, i kako smo se, najvjerojatnije, srdačno pozdravljali u prolazu, na ulici, na ulicama, ako ćemo pravo, i prije nego što su naša imena i prezimena prozvana, na nekom kasnom, noćnom zasjedanju revolucionarnog komiteta (štaba?!) pobunjenih zagrebačkih studenata; u pamćenju mi je samo ostalo da smo baš nas dvojica buntovnika, Boris Plamenac i ja, Maks Salopek, prozvani poimence sa nekog popisa, a kroz iskaz nekakvog bradatog i tunjavog vođe, operativca, nema sumnje, koji je žestoko frljao i ružno pljuckao svoje naredbe kroz razrijeđene zube, pri sudaru sa prvim konsonantom u riječi: nas dvojica smo dobili zadatak da veliki i dugački transparent ŽIVJELO JEDINSTVO RADNIKA I STUDENATA izvijesimo na fasadu Pravnog fakulteta, s njene južne strane, sučelice zdanju Hrvatskog narodnog kazališta, svakako iznad ulaznih stepenica, što više, kako bi svima postao uočljiv, koliko studentima koji će pristići na prva predavanja, toliko i izrabljenom radnom narodu, operativac je baš tako rekao: izrabljenom radnom narodu, koji će, evo, za koji sat pokuljati na svoja svakodnevna, ponižavajuća i slabo plaćena radna mjesta.

Neko se, možda je to bio sam Boris, glasno zapitao: što će radnici na Pravnom fakultetu, da se ne renovira krov, da se ne uvodi nova kanalizacija i ugrađuju novi zahodi, možda, i što je već pokušao da dometne, ali je, toga se dobro sjećam, brzo bio "sasječen" u začetku diskusije, jer se sada tražila "akcija" i za takve nekonstruktivne prijedloge i neprimjerene diskusije više nije bilo vremena, pa smo se nas dvojica brzo našli na ulici; meni je u naručje ugurano tih nekoliko kilograma platna, nakićenog golemim crvenim slovima, uskliknicima i petokrakama, a on se, Boris, stropoštao na prvu klupu na izlazu iz Studentskog centra. Bilo je to njegovo prvo odustajanje koje pamtim. Umoran, blijed, na rubu snaga, vidjelo se, kao da danima nije oka sklopio, što je mogla biti istina, jer se ni sam nisam mogao sjetiti kada sam posljednji put prillegao; brzo je ustao, međutim, i povukao me je u sjenke pokrajnje ulice, tamo se ponovo svalio na klupu i dugo pretraživao džepove u potrazi za cigaretom. Odmah sam shvatio da on tu svoju cigaretu nikada neće pronaći, pa sam mu dobio neotvorenu kutiju "Kenta".

"Imam ja svoje", obrecnuo se on na mene, tako strogim glasom kao da sam ga opsovao ili uvrijedio.

"Od svih ljudi na svijetu, više od kapitalista i ovih naših crvenih buržuja, mrzim one koji se *grebu*, (naglasio je) i puše tuđe cigarete" rekao je i vratio mi sestrin poklon iz Londona.

A onda je, ipak (ipak!), odnekuda iščepkao i izvukao nešto što je više podsjećalo na pregaženog i zgrčenog crvuljka nego na cigaretu bez filtera, i to pripalio. Na žaru moje cigarete.

“Oni nisu normalni”, prošaputao je kad se odmaknuo i ponovo sjeo. “Kako su oni zamislili da mi transparent uopće donesemo do Pravnog? Kroz tolike kordone milicije?!” mrmljao je, zabrinuto, na ivici nesuvislosti. “A možda nas namjerno žrtvuju i šalju u zatvor, kako bi nas sutra mogli proglasiti nevinim žrtvama, a ne bi me začudilo da nas namjerno guraju u ovako nemoguću misiju, kako bi nas onda proglasili herojima i žrecima”, nastavio je mrmljati, sada u potrazi za šibicama ili upaljačem, jer mu se crvuljak od cigarete nije ni upalio.

Ovaj put, međutim, pažljivo je i žedno posisao žar moje cigarete. Ruku mi je pružio kasnije, tek kada je posrkao i otpuhnuo prvi dim.

“Boris”, rekao je. “Maks”, rekao sam i prihvatio njegov dlan. “Maks i Boris”, nasmijao se on, preglasno i suviše razdragano za prvo upoznavanje; imao sam osjećaj da je htio još nešto jetko dometnuti: dvije budalice, dva nadobudna kretena koja su povjerovala da će svojom pobunom promijeniti svijet, ili nešto tako.

Ali nije, ništa nije rekao, samo mi je otpuhnuo dim iznad glave, u krošnju razlistanog divljeg kestena, i odmahnuo objema rukama. Zagledao se, zatim, u mene, ravno u lice, prodornim pogledom trgovca konjima koji procjenjuje grlo na seoskom vašaru i procijedio: “Ubi na mjestu, ako ti nisi taj Maks: Političke nauke? Drugi semestar?! Žurnalist?! Koji se, nakon nekoliko odličnih tekstova u nepokorenim i buntovnom Studentskom listu prodao službenim, državnim novinama. Vjesniku ili Večernjaku, sasvim svejedno. Budući veliki i slavni novinar, zar ne?!”

Klimnuo sam, što sam mogao drugo.

“Znamo li se?! Mislim, od ranije?! Mali je Zagreb. Negdje smo se morali sresti?!” upitao sam, s nesigurnošću u glasu koja je i mene samog prenerazila i iznenadila kako sam odjednom pao na samo dno, do granice nekog novog i sasvim nepotrebnog poniženja; nisam volio takve razgovore u kojima drugi razotkrivaju moju intimu, a ja o njima ništa ne znam. Odahnuo sam kada se Boris samo sjetno osmijehnuo: “Da, mali je Zagreb, moj kvart je Vlaška-Martićeva, a tvoja je Trešnjevka, naravno da se znamo, od jedne nama obojici drage osobe, kojoj sam se dva-tri razreda srednje škole neuspješno udvarao, doznao sam ponešto o tebi, iako se nikada nismo upoznali”.

Sada sam još manje znao, poznavao sam cijeli Zagreb, teško mi je bilo zamisliti da se nas dvojica nikada nismo sreli, a još teže da taj neznamac i ja poznajemo istu osobu, i da nam je obojici draga. Kada sam očekivao da će mi reći ime te zagonetne osobe, on se glasno zasmijao, i prošaputao: “Koji je tebe vrug, Maks, doveo ovamo?! Na tebi se, moj druže, iz aviona vidi da potječeš iz ugledne građanske familije, da si dobri tatin sinek, da je pred tobom lijepa karijera, i da si ovamo zalutao. Idi kući, čovječe, bježi u krpe, dobro se naspavaj i pozdravi mi Senku!”

Senka je bila moja sestra, imala je opaku narav, i sad mi, zaista, nije bilo teško zamisliti na koje je sve načine odbijala udvaranje ovakvog nasrtljivca; pala je, međutim, čim je zakoračila u londonsku podzemnu željeznicu, na udvaranje prvog engleskog sera, grofa, earla, ili šta je taj već, taj, koji se mojim roditeljima, a ni meni, priznajem, uopće nije svidio, a za kojeg se brzo udala. Prešutio sam to, ne zbog toga što se ne volim povjeravati strancima, već zato što sam imao osjećaj da je on dobro upućen u taj naš mali porodični skandal, jer je Senka imala običaj da se svima povjerava, pa sam s razlogom pretpostavio da se povjerila i njemu, bivšem udvaraču. I on je zašutio, samo se još neko vrijeme čas glasno smijao, čas prigušeno smijuckao, kao da ne može povjerovati što ja tu pred njim još stojim, i zašto već nisam poslušao njegov savjet.

Iza naših leđa, međutim, što na svjetlu, više u mraku, stajao je kordon do zuba naoružanih milicajaca, pa je on brzo prigušio smijeh da ne privuče njihovu pažnju. Ali, ja vam ni danas, poslije toliko godina, ne mogu pravim riječima opisati kako sam se tada osjećao. Usporedba sa zasranim i bolesnim golubom, koji je zaista skakutao oko klupe i nas dvojice, u potrazi za nama nevidljivim mrvicama, neuspjela potraga, po svemu sudeći, i koji je za sobom vukao mokar trag razvodnjenog izmeta, preblaga je slika mog stanja. I ja sam, doduše, skakutao, premještao se s noge na nogu, ali sam, (odakle mi je tako nešto sinulo?!) u tom cupkanju, skakutanju i premještanju polagano omotavao onaj transparent oko struka. Kada sam stigao da se obmotam sa ŽIVJELO JEDINSTVO RADNI, Boris je poskočio sa klupe, tako žustro, kao da se potpuno oporavio, i izbrisao sav onaj pređašnji umor.

Stao je preda me, i dugo me je gledao u oči, na usta su mu navirale riječi koje se nisu dale izgovoriti, već su ga gušile, i u tom iznenadnom i pretjeranom oduševljenju tjerale mu crvenilo u bljede obraze i još bjelje, prozirne uši.

Onda je poskočio, zakoračio, najprije, nekuda u stranu, toliko je posrnuo i zateturao da je izgledalo da će izgubiti ravnotežu, ali se ništa od toga nije dogodilo; optrčao je klupu, zgrabio me za ramena, prodrmusao i poljubio u čelo.

“Maks, ti si čisti genije!”, prošaputao je i povukao za sobom.

U Savskoj smo, tako vam to ide, prolazeći kroz jedan pa drugi kordon milicije, (i kreveljeći se kao dva mlada blesana u potrazi za noćnim provodom), postali saučesnici, drugovi na istom zadatku. Kada me je iznenada povukao u mračnu nišu Škole za primijenjenu umjetnost, jer se za mnom vukao kao paunov rep kraj transparenta, a upravo je nailazio novi kordon vojne policije, kada

me je, dakle, gurnuo u sjenke, dohvatio taj paunov rep, obgrlio me oko struka i podigao mi zavoj, zataknuo taj rep za moj pojas, shvatio sam da od tog časa nas dvojica postajemo nerazdvojni, drugovi, prijatelji, kako god se to zvalo, i da sam otada njegov dužnik. Njegovo bijesno mrmljanje kako ću ga svojim postupcima još uvjeriti da promijeni svoje mišljenje o crvenoj buržoaziji, samo je uvećavalo moje uvjerenje da sam, napokon, (napokon!) stekao pravog prijatelja. Iz čijih sam očiju mogao pročitati da je naš pothvat unaprijed osuđen na propast, ali da nas više ništa ne može spriječiti da krenemo u susret svom porazu.

Tako je i bilo. Na Pravnom fakultetu dočekao nas je noćni čuvar, portir, čičica pred penzijom. Prigorac, tu iz Kašine, poslije nam je priznao, s *lepom* kućicom, voćnjakom i malim vinogradom, sa kćerkom i zetom, unucima, bogu hvala, i koji se, u principu, a to je stalno ponavljao: *u principu, kaj ne*, u potpunosti slaže s našom studentskom pobunom, *jebo im pas mater gospodsku*, on nas svakako podržava, ali mu pravila službe ne dozvoljavaju, itd., i da nikako ne dolazi u obzir da naš transparent osvane na pročelju zgrade koju štiti. Kada sam vidio službeni njegov pištolj za pojasom, a on se, petljajući, tobože, oko remena i hlača koje su mu (zaista) padale, pa ih je stalno podizao, potrudio da ga obojica dobro memoriramo, i kada sam već pomislio da je naša noćasnja revolucionarna avantura doživjela krah, i da smo neslavno pali na prvom zadatku, on je, Boris, iznenada uskočio s pitanjem: dokle seže njegova odgovornost?

“Dovde”, poveo nas je čičica i pokazao na metalnu ogradu, na unutrašnju stranu ograde zdanja Pravnog fakulteta, naslanjajući se na nju kao na plot svoga dvorišta.

“A sa ove strane?!” upitao je Boris i prebacio ruku na drugu stranu ograde, lupkajući dlanom još po njoj.

“To ni moje! Za to vam ja ne odgovaram!”, odgovorio je čičica, i bez pozdrava nam je okrenuo leđa, brzo zaobišao Meštrovičevu “Povijest Hrvata” i šmugnuo u sjenke.

A nas dvojica smo razvukli transparent po cijeloj vanjskoj ogradi, morali smo ga natezati svom snagom i vješati po šiljcima i stupovima, jer se platno, kao ukleto, stalno uvijalo i plazilo prema tlu. A onda smo i mi nestali u sjenkama, također, bez pozdrava, svaki na svoju stranu, on na istok, ja na jug-jugozapad; za pozdrave nije bilo vremena, a sutra ćemo se, ionako, naći u štabu.

Ali, nije bilo tako. Sutradan, pričam o Borisu, s nadom, nepoznati čitaocē, da si već dokučio kako je ovo pripovijest o njemu, tako nije bilo. S nadom, ponavljam, da si već shvatio kako je on još jednom odustao i izdao našu revoluciju. Jedna je delegacija zagrebačkih studenata, ako se neko toga još sjeća, otputovala u Beograd da tamošnjim pobunjenicima prenese *bratske i revolucionarne* pozdrave, a nekako u isto vrijeme pristigla je beogradska studentska delegacija u Zagreb, s podrškom i pozdravima, valjda, o čemu ne mogu svjedočiti, jer sam u to vrijeme spavao kao klada u koju se preobrazio do kraja iscrpljeni tatekov sinek, što bi rekao Boris, u svom zavidno uređenom građanskom logu.

Njemu se, Borisu, nije spavalo, on je dočekao tu beogradsku delegaciju, odveo je u naš štab, putem je već našao s njima zajednički jezik, a pogotovo s jednom vižljastom i riđokosom Bojanom, ili Biljanom, ne znam, jer je to bila ljubav na prvi pogled, pa su već na putu do Savske, sve češće zaostajali za ostalima i splitali jezike u strasnim zagrljajima. Njih dvoje, zapravo, nisu ni stigli do Savske, šmugnuli su u Botanički vrt i tako na klupi dočekali jutro; u žustroj diskusiji oko smisla i cilja cijele pobune, oko čega se nikako nisu mogli dogovoriti, kleo mi se poslije Boris, koja je malo-malo bila prekidana još žustrijim poljupcima. Kada je svanulo, shvatili su da ta njihova diskusija nije još završena, pa su odlučili da je moraju nastaviti negdje na miru, ali se on, poslije, nikako nije mogao sjetiti u čijem su stanu završili, možda u praznom stanu tetke Vidosave, JAT-ove stjuardese, koja je ionako spavala po cijelom svijetu, a u koji je on ponekad svraćao kada bi smogao snage da se dovuče do kraja Maksimirske ulice; otkada se posvađao s ocem, prolazio je pokraj svoje kuće u Vlaškoj, kao pokraj turskog groblja.

Bilo kako bilo, poslije jutarnjih napitaka, (što se njega tiče: votka, i samo votka), kada su on i ta djevojka već koliko-toliko uskladili stavove, potonuli su u san. Probudili su se, međutim, u čvrstom zagrljaju, kojeg nikakve ideološke razmirice i razlike u stavovima oko svjetske revolucije (jer se o tome radilo, naravno!) ne mogu olabaviti, a koji još učvršćuju, osim znoja i dva tijela koja su pronašla jedno drugo, konačno, konačno, spoznaja da se ovakva ljubav ne može ostvariti na ovome svijetu i da će se njihova tijela uskoro morati razdvojiti, zauvijek. Zbog toga sam mu, valjda, kad mi se onako skrušeno (s čašom pića koju je jedva prinosio ustima), i kada mi se obraćao kao pokajnik svome ispovjedniku, velikodušno oprostio izdaju; ne sjećam se više što sam promrmlijao, a što je njemu donijelo olakšanje, toliko da naruči novu rundu pića za sve u birtiji, ali još dobro pamtim da sam ih, njih dvoje, tu Bojanu ili Biljanu i njega, u tom času mogao zamisliti kao djecu kojima je podarena milost da se sretnu na rajskim poljanama.

I ja sam, naravno, izdao “našu stvar”: prespavao sam miting u dvorištu Studentskog centra, na kojem su se kao govornici izredali, ispraćeni sve jačim i žešćim pljeskom, aklamacijama, svi oni političari, filozofi, književnici i glumci, i koga sve tu nije bilo, dajući punu podršku našim pravednim studentskim zahtjevima. U štab sam također stigao prekasno, kada su se svi razišli po fakultetima, a od onih dvoje-troje preostalih koji su na geštenderu uporno štancali revolucionarni Proglas, nitko me nije prepoznao, pa sam se povukao u hodnik kao da sam tu slučajno zalutao; vjerojatno sam se i učtivo — ispričao na odlasku.

Nekoliko sati kasnije, u punoj planinarskoj spremi, s naprtnjačom na leđima, i s plavetnilom mora iza sebe, verao sam se uz Velebit i ponavljao u sebi: šta će ti ljudi, vidiš da je bez sve ljepše i bolje, shvati već jednom da se može i bez ljudi, za razliku od osta-

lih, tebi je samoća suđena, navikni se već jednom da budeš sam, ponavljao sam, kažem, mrmljao sam naglas, možda, nenaviknut još uvijek na toliku tišinu.

Na povratku me je, međutim, dočekalo iznenađenje.

“Žurnalist! Novinar! Jesi li to ti, Maks, druže?!” neko je povikao za mnom, kada sam već odlučio da ne čekam noćni tramvaj i da prošetam do kuće. Glas je došao iz ljetne bašte opskurne točionice u kojoj se prodavao najjeftiniji alkohol u gradu, a koju se posjećivalo samo kada presahnu svi drugi izvori. Da, preda mnom je stajao Boris, iskočio je odnekud iz žbunja i sjena, s dvije čaše nekog mutnog pića na istom dlanu, nudeći jednu meni, kao da ju je naručio baš za moj povratak. “Dobro nam došao, Maks!”, ponudio me pićem i kucnuo svojom čašicom moju, uz široki smijeh, kao što nuđa dobar domaćin na kapiji svoje kuće.

Iskapio sam, naravno, što ste drugo očekivali, stresao sam se od užasa koji sam ubacio u sebe, a on se samo nasmijao i rekao: “Svima sam dosadio s pričom o našoj ponoćnoj avanturi na Pravnom fakultetu, ovdje su već svi čuli za tebe. Pridruži nam se, mi ovdje slavimo početak druge revolucije, nove, naravno, prave, jasna stvar, samo smo još tebe čekali da nam se pridružiš!”, rekao je i poveo me za ruku, kao što se neodlučan i od straha zakločen dječarac vodi u obdanište.

Za spojenim stolovima, u bašti je sjedilo desetak mladića i djevojaka, svi dobrano razgaljeni i pripiti, svi radosni što me vide, zanemarujući moju zbunjenost, pogledom mi dajući na znanje da imaju razumijevanja za nju, a ja sam zaista bio zbunjen, jer se nisam mogao sjetiti kada sam posljednji put negdje bio ovako radosno dočekan: Boris mi je najprije pomogao da skinem naprtnjaču s ramena, a onda me redom upoznao s djevojkama, damama, kako je naglasio, a onda i s muškom bandom posljednjih anarhista u ovom gradu, kako je predstavljao momke oko sebe, a čije sam fizionomije jedva uočavao u sjenkama, i koje su zaista podsjećale na likove anarhističkih vođa iz udžbenika.

Neke sam prepoznao, viđao sam ih u gradu, uvijek onako zabrađene i potištene, pognute pod teretom briga za sudbinu svijeta, lica nekih djevojaka vidio sam u dvorištu Studentskog centra, dvije ili tri su me zagrlile i ovlaš poljubile u obraz, a Boris je, neočekivano smrknut i zabrinut, tumarao oko stolova, jer se ispostavilo da je društvu ponestalo novca, i da više nemaju za novu rundu.

“Na tebi je red, Maks, da nas spasiš! I da naručiš rundu! Na Velebitu nema birtija, pa ti je valjda nešto preostalo!”, rekao je.

Prije nego što sam zaustio da ga upitam odakle on zna da sam bio baš na Velebitu, i prije nego što sam od uzbuđenja raskopčao svoju planinarsku jaknu, prekinuo me je šapatom: “Da, Senka”, promrmrljao je, “znaš da se ona voli povjeravati”.

“Ti, i ona ste još uvijek u vezi...?!” jedva sam promucao.

“Nismo u, nego na vezi. Pusti sad to! Nismo se našli! Ali se čujemo s vremena na vrijeme! Raspitivao sam se okolo za tebe, nisam te našao na listi uhapšenih, pa sam...”. promrmrljao je i odmahnuo.

Zagrcnuo sam se, počeo kašljati od žestice koju sam nasilno progutao, od dima ljetne bašte, od zagrebačkog smoga, od nekakve bratske ljubomore da se momak koji sjedi pokraj mene pokušavao udvarati mojoj sestri, a da ja o tome ništa nisam znao, makar ne postoji ni jedan dobar razlog da bih ja i to trebao znati.

Boris me je potapšao po plećima, kašalj je prestao, pa smo se obojica nasmijali, a ja sam, na opće oduševljenje, naručio još rundu.

“Naravno da sam nazvao onu za koju sam se zarekao da je nikada više neću nazvati, i doznao da je njen braco, bracek, pobjegao, kao obično, u divljinu, a ja sam se samo brinuo da mog kompanjona nije savatala (baš je tako rekao - savatala) ova naša, najgluplja milicija na svijetu. I ne razumijem jednostavno što se sada duriš kao razmaženo derište, stvari su se tako posložile, Zagreb je zbilja mali grad. I o tome više nemamo šta razgovarati! Samo mi sad nemoj reći kako je i svijet mali, jer je to neporeciva istina, da smo svi na ovom svijetu rođaci, a da to ne znamo, poštedi me takvih glupih fraza, molim te”, došapnuo mi je ravno u uho, stalno se ogledajući da ostali ne zamijete našu pretjeranu intimnost.

Iskoračio je, zatim, i glasno slagao kako sam mu upravo predložio da se sutra, poslije predavanja, nađemo ovdje i da trijezni sagledamo situaciju poslije kraha i propasti naše pobune, da razmijenimo mišljenja o Titovom obraćanju narodu i dobro razmislimo što nam je sljedeći zadatak! Uvjerljivo je lagao, i svi su s odobravanjem, neki i s pljeskom, podizanjem čaša, dočekali moj tobožnji prijedlog.

I tada je započeo naš trogodišnji boravak u paklu, oprosti Arture Rembo, stari moj druže, što sada pozajmljujem tvoj naslov, a još mi više oprosti što te nisam poslušao, iako sam te znao napamet, i imao sam dovoljno vremena, dok je Boris onako bez treptanja lagao, mogao sam uskočiti u prostor između njegovih riječi i tuđeg odobravanja i glasno izgovoriti tvoje riječi, (iz knjige koju mi je on, Boris posudio, prije rastanka pred Pravnim fakultetom), one s početka Boravka u paklu: *Nekada, ako se dobro sjećam, moj život je bio gozba, na kojoj su se otvarala sva srca, na kojoj su sva vina tekla*, a još bi bolje bilo da sam ponovio ono tvoje: *Jedne večeri posadio sam Ljepotu na koljena – i našao sam da je gorka*, nitko mi na tome ne bi zamjerio, bio sam u društvu mladih ljudi koji su obožavali ispade i ekscentričnost, poeziju, također, ali ja ništa od toga nisam učinio, dragi Arture, već sam zaljubljeno blenuo u Ljepotu koja se odjednom ukazala iz sjenki, u djevojku u dugom ogrtaču i ciganskoj suknji do poda, s neizostavnim šiškama preko

čela poklopljenog šeširog širokog oboga, koju je, učinilo mi se, porodila sama noć, a koja je polako, nečujno, u stvari, prišla, ne prekidajući Borisove eskapade, našem društvu i položila dlanove na njegova i moja ramena.

Bila je to ona, da, Zvezdana, poštovani moj, nepoznati čitaoc, kojoj do sada nisam ni spomenuo ime, iako sam ga, poslije, u brojnim prilikama da po službenoj dužnosti osmatram zvijezde na nebu, često zazivao. Da, s njenim dolaskom sve se oko stolova pobrkalo, i polako se, kao na nekom usporenom filmu, pomicalo i odvijalo, i sve se uskomešalo, zaokrenulo i pomaklo, premjestilo, i to je premještanje potrajalo, kažem, iako riječi nemaju tu sposobnost da se, izgovorene ili napisane, svejedno, uspore i smekšaju. "Zvezdana, dušice, sjedi s nama!", radosno je povikala jedna nimfeta iz ugla i zatresla svojom dugom kosom, jednom rukom već u potrazi za slobodnom stolicom, a drugom hvatajući pridošlu za rukav.

"Ne brini se, draga, ja ću sjesti ovdje, između ova dražesna momka", nekako je prebrzo odgovorila Zvezdana, nježnim se kretnjama oslobodila njenog stiska, i nasadila se, sjela između Borisove i moje stolice, sasvim se stisnuvši uz mene, ostavljajući samo pedalj, pogledom mi dajući na znanje da će se još više stisnuti uz mene, ukoliko njemu, Borisu, treba više mjesta.

"Ovdje mi je baš dobro, a bit će mi još bolje kad moj Boris sjedne", nasmijala se nimfeta. Ja sam se malo izmaknuo, Boris je još uvijek stajao, vidljivo neodlučan, zvjerajući okolo za praznom stolicom, ali ga je ona privukla i doslovno prisilila da sjedne uz nas.

"Konačno sam vas našla", odahnula je i, na časak, sklopila ruke u znak zahvalnosti nekom nama nepoznatom božanstvu. "Samo da provjerim", brzo je dodala, a onda je položila dlan na moja prsa i rekla: "Maks?", isto je učinila i Borisu, drugom rukom. Prije nego što smo klimnuli kao dva upregnuta božja voleka, ona je dozvala konobara i obratila se društvu za stolom: "Šta se ovdje pije?!" upitala je, blago se naklonivši društvu na općem odobravanju. A za konobarom je još došapnula: "Sve to isto, gospodine, samo duplo!"

Da, Zvezdana je bila od onih djevojaka koje šapuću, i koje izgovaraju riječi kao da ih maze prije nego što napuste njena usta, ali ih onda izgovara dovoljno grleno i razgovijetno, da je dobro čuju i razumiju onima kojima se obraća, a svima se pritom okretala i unosila u lice, ravno u oči, gestama i mimikom kratkovidnih koji traže jasnu potvrdu da ste ih i čuli i razumjeli. Čekajući da konobar raznese čaše, meškotala se, najprije, malom i čvrstom stražnjicom, između nas dvojice, naslanjajući se čas na jednog čas na drugog, sve dok se nije sasvim ugnijezdila; nekoliko je trenutaka, zatim, sjedila sasvim nepomična, kao da se pretvara u kip, a onda su njenim ramenima, bedrima, stražnjicom, također, prostrujali drhtaji, obojica smo ih osjetili i pogledali se u čudu iznad njene malo spuštene glave, i ti su drhtaji bili sve češći snažniji, tako da sad više nismo znali što da poduzmemo ili kažemo.

"Ništa ne brinite! Dobro je, dobro!" presrela nas je ona, šapatom, naravno, zagrcnutim i muklim, dobro se sjećam, duboko je još izdahnula, prije nego što je podigla glavu i sklopljenih očiju, okrenula ozareno lice, koje se izborilo s nekim bolnim grčev odbijanja da svojim tijelom dotakne tuđe, da se prisloni na nekog, napadajem gađenja, što li je to bilo, i koje sada premire od radosti i ljepote.

"Jednog dana sve ću vam ispričati, sad me pustite da uživam", rekla je, mazno naslanjajući glavu čas na moje, čas na Borisovo rame, utiskujući nam vrele poljupce u obraze. Nama nije preostalo ništa drugo nego da se zbunjeno pogledavamo, kasnije smo, iste noći, uostalom, priznali jedan drugom da smo, u prvi mah, obojica u čudu pomislila što nas je sad snašlo, i kako je baš nas izabrala neka luđakinja pobjegla iz obližnje bolnice, ili neka slučajna napasnica s ulice, svejedno, ali smo, zatim, isto tako iskreno priznali jedan drugom, da su nam njezini poljupci godili, više od svih poljubaca koje nam je bilo koja djevojka do sada udijelila, odškrinuvši do kraja vrata jednom prijateljstvu; kad mi se pak Boris povjerio da mu ona muška stvar među nogama, (još uvijek smo pazili na riječi!), nikada nije tako brzo i silovito iščikljala, šiknula, do granice bola, nije mi preostalo ništa drugo nego da priznam: "Ni meni, ni meni".

S njenim, Zvezdaninim, ulaskom u našu priču, stvar se brzo raščistila, ne samo zato što je ona namjerno naručila duplu rundu, pa je društvo ubrzo raspravljalo po sekcijama, da ostanem u revolucionarnim terminima, već i zbog toga što ona pred nama (kako je došapnula) nema što tajiti, i što je, zatim, čim smo se malo odmaknuli od njenih obraza, jedva dočekala da nas oslobodi nelagode i zaprepaštenja, nepotrebne zbunjenosti, jer nas obojicu previše obožava i voli (muklo je nadodala i to ponovila) da bi nas mučila suvišnom tajanstvenošću.

"Kada sam vidjela da onako nespretno petljate s onim transparentom, došlo mi je da izađem iz stana i da vam pomognem, ili da vam barem, kroz prozor, bacim dvije-tri svoje ukosnice, kako bi ga što bolje učvrstili oko tvog, Maks, žgoljavog, nimalo muškog i seksi, trbuha", promrsila je, ponovo nam skupivši, da drugi ne čuju, glave u klupko.

"A ni ti se nemoj smijati, Borise, toliko si petljao oko omatanja platna da je pravo čudo što vas nisu uhapsili", zaprijetila mu je kažiprstom na kojem su bili nanizani prstenja i nekakvi privjesci, džindžuve i visuljci.

Prije nego što je Boris došao do daha, rekla je: "Sad mi, jedan pa drugi, poljupcem zahvalite što nisam nazvala miliciju!" Da, naredila je to i gurnula, izložila obraze na poljubac za koji je bilo potrebno izvesti pravu vratolomiju, jer smo obojica jedva dočekali da je poljubimo, samo nas je onaj široki obod njenog šešira uporno sprečavao da to obavimo kako smo željeli, pa smo i nas dvojica

(dovoljno pripiti, treba li reći?!) jednako uporno navaljivali sa željom da joj se istinski zahvalimo, sve dok se ona, Zvezdana, nije ponovo zaledila i ukočila, i tvrdo nam prošaputala: "Prestanite! Stanite!"

Ispostavilo se kako smo se nas troje – do tada stranci, studenti kakvih je bilo na tisuće u istom gradu i koji se nikada neće upoznati – u stvari upoznali u istom času samo što nas dvojica to nismo znali, dok smo sjedili u sjenki kestena, pod otvorenim prozorom njene iznajmljene studentske sobice na uglu Savske i Crnatkove, i ona, također, prisutna, sakrivena iza zavjesa, i da odatle čuje svaku našu riječ.

Ovako je to bilo: umorna od memoriranja neke lekcije iz fizike, koju će za koji sat, jer je ponoć već prošla, morati odgovarati pred pločom svoje Više tekstilno – tehnološke škole, ona je rastvorila prozore svoje podstanarske sobice, da izvjetri sobu prije spavanja, i da pripali još jednu, otpuhujući dim na ulicu. Jeste, znala je da su se studenti pobunili, i da se tamo preko pruge, u dvorištu Studentskog centra, razmahuju studentske demonstracije, više je čula nego vidjela, također, kako njeni susjedi iz zgrade i kvarta, ili sasvim nepoznati prolaznici na glas osuđuju tu studentsku *bagru* i *bandite* koji namjeravaju srušiti uglednu i pošteni državu, sve je to vidjela i čula sa svog prozora, ali joj nije bilo ni na kraj pameti da se pridruži pobuni.

Jeste, jeste, priznala je skrušeno, prelijevajući čas jednog, čas drugog do suza navlaženim i očaravajućim krupnim očima, neki ju je unutarnji glas opominjao, sve učestalije, da ostavi knjigu, i da izađe na ulicu i da se prepusti i utisne u tu nasmijanu i radosnu masu mladih ljudi, da pođe s njima, i da im se prepusti, svjesna da će propustiti nešto veliko i važno, što se događa jednom u ljudskom vijeku, i što se nikada više neće ponoviti. Ali, cijelu to večer, bila je za svoju studentsku sobicu, privezana nevidljivim lancem; kasnije je to shvatila, kada je razabrala da je roditelji, iz Osijeka, iz vječno vlažne kuće na Donjodravskoj obali, nazivaju sa stotinu izmišljenih razloga, s tobožnjom namjerom da čuju njeno mišljenje oko sitnica o kojima nikada s njom nisu razgovarali, a s jedinim razlogom da provjere da li je još uvijek u stanu, i na lancu.

Kada je roditeljima poručila da je umorna, da ide u krevet i da će sada isključiti telefon, izašla je s već pripaljenom cigaretom na otvoreni prozor. U tom času, baš u tom času, Boris i ja smo se mučili kako da uopće prihvatimo nebrizljivo smotano platno transparenta, pa se uvijek jedan njegov kraj, kako god ga mi nosili i umotavali, vukao za nama, izronili iz sjenki i sjeli pod njen prozor.

Tada nas je uočila, i nije joj preostalo ništa drugo nego da se glasno nasmije našoj nespretnosti. Ona je, inače, sklona da poklekne prvom impulsu, poželjela da istrči iz stubišta, i da nam se pridruži, da nam pomogne, ali ni sama ne može sad objasniti zašto to nije učinila. Na prvi pogled, obojica smo joj se svidjeli. I to je presudilo. Da ne istrči i pomogne. Prekorila je, najprije, samu sebe što već ranije nije izašla na ulicu, a kada je ugledala nas dvojicu kako se mučimo, došlo joj je da zaječi od muke, jer je odjednom dokučila da je njeno mjesto među nama, bez obzira što je u školi zaglupljuju teksturu tkanina i bojama, da bude uz nas, tko god mi bili, samo da nam pomogne i da, bez obzira na strašni brakorazvodni lom u njevoj familiji, konačno zakorači svojom stazom, oslobođena, svoja, prvi put se ne obazirući na njihove riječi.

Roditeljske su riječi, međutim, odzvanjale još uvijek u njenim ušima, a brižni savjeti da se kloni te neprijateljske studentske pobune još uvijek su je sputavali da se uopće pomakne s prozora. Oni sad ponovo nazivaju, znala je, kao što je znala da će ju sutra prekoravati, psovati, sve dok se ne zakune da nikada više neće napraviti takvu podlost. Neka malo pate, mrmrljala je u sebi i uživala na način na koji djeca uživaju kada im se ukaže prilika da kažnjavaju roditelje. Ali, ni to likovanje nije dugo potrajalo, jer nije mogla skinuti pogled s one dvojice koji ne znaju što bi s onim dugačkim platnom umrljanim velikim crvenim slovima. I tako, prisluškujući naše riječi, a čula je svaku, nije mogla, najprije, odoljeti silnoj znatiželji da iz prikrajka posmatra kako se dva neznanca upoznaju i sreću, a onda se, iz minuta u minut, skaćući pogledom čas na jednog čas na drugog, sve više i više, zaljubljujivala, ne samo zato što je ponovo pomislila da je i njoj, ako ovakvi trapavi nespretnjakovići i zgodni momci učestvuju u pobuni, mjesto među njima, već i zato što ju je pokosilo saznanje od koga su je prošli žmarci, toliko snažno da su joj pokleknula koljena, da se zanjihala kao da će potonuti u nesvijest, odjednom sva smlavljena i pometena, užasnuta zapravo tom spoznajom da se prvi put zaljubila u dvojicu momaka, jednakom snagom, istovremeno.

Ona se, inače, često zaljubljujivala, ponekad i nekoliko puta u istom danu, i duboko je prezirala samu sebe zbog takve slabosti na ivici ludila, mahnitosti, ni sama nije znala kako da to nazove, ali su to uvijek bili različiti momci, i nikada se nije mogla zaljubiti drugi put u istog, a sada joj se dogodilo ono što joj se nikada prije nije zbilo, da jednakom snagom želi upoznati dvojicu odjednom, i da se ne može odreći prvog na račun drugog, ni da je razapinju i kolju, što se kaže, tako da je jedva dočekala da se ja umotam u transparent i da se konačno udaljimo, smaknemo bilo kamo, samo da je više ne razapinjemo i mučimo.

Ali razapinjanje i muka nisu prestajali.

Kako se brzo ta polaznica Više tehnološke škole – palila, još se brže (prepisujem joj riječi) – gasila. Ponekad je bilo dovoljno da samo okrene glavu u stranu i da lice objekta (njen termin, također) zbog kojeg je, časak prije, buknila i planula, zauvijek iščili iz njenih misli.

S nama dvojicom, međutim, nije bio takav slučaj, čim je tog jutra otvorila oči, pomislila je gdje smo sada, toliko je poželjela

da nas vidi da je čak potrčala do prozora, sa sumanutom nadom da smo se vratili na istu klupu i da samo čekamo da joj domah-nemo, kao što se domahuje starom prijatelju. Smogla je još snage da vrati utikač telefona u zid, istog je časa, naravno, telefon zazvonio, poslije čega je uslijedila duga i mučna rasprava, čas s ocem čas s majkom, sve one priče o nezahvalnosti raspuštene kćerke prema njima, koji odvajaju od usta da je školuju, sva ona ponavljanja upozorenja da se nikako ne miješa s pobunjenim studentima, jer bi moglo naštetiti očevoj karijeri, pa možda i smjeni s položaja na kojem je sada, otkazu i gubitku radnog mjesta, bez kojeg onda nema ni njenog školovanja u Zagrebu, i tako dalje, i tako dalje.

Zvezdana je, tog jutra, otišla u školu, izdržala tamo dva-tri sata, a onda je pošla u potjeru za nama. Nekoliko je puta optrčala sve obližnje fakultete, satima je sjedila u zasjedi u Studentskom centru, sve dok se nisu utišale demonstracije i studenti razišli, a onda je zaredala po ovakvim birtijama u kojima su se još uvijek skupljali poraženi, oni koji sanjaju početak rasplamsavanja druge, nove, njihove revolucije, i koji vjeruju da još uvijek ima nade da se pobuna, sada kad je tek političkim kompromisima i golom silom zapretena, ponovo začne i razbukta.

Tako nas je našla. Premrla je od sreće kada nas je ugledala, obojicu na istom mjestu, jednog pored drugog za istim stolom; mislila je da će joj srce prepući od sreće, u posljednji čas, jer je već kupila kartu za povratak u Osijek; sa kolikom li ju je radošću poderala pred nama i hitnula komadiće preko svih, kao da nas zasipa konfetama. Ponovo nas je obojicu poljubila u obraze, jer ovo je za nju bila svečanost veća od svih svečanosti i proslava koje je mogla i zamisliti.

Treba li uopće trošiti vrijeme i riječi na opis naše zgranutosti?! Da, preskočit ću taj opis; svaki put, i poslije toliko godina, kada pomislim na to večer, noć, u stvari, i na njenu razdraganost, ozarenost i sreću, radost, radost, koja se, naravno, (ne zaboravite da nismo još napunili ni dvadesetu!) prelila i na nas, zapuhom iznenadnog i pretoplog vjetrova, silinom proključalog gejzira od koga se nemaš kamo skloniti, i njima, (o, da, njima!) Zvezdaninim mirisima, opojnošću koju je lučilo tijelo radosne mlade žene, ono vižljasto i koščato tijelo koje se jedva naziralo ispod svih onih šalova i marama jarkih boja, i ukazivalo se samo na trenutak, uvijek umotano u neku tkaninu, ali dovoljno izazovno i poželjno, da smo se Boris i ja pogledali kao dva smušena i splašena ovnića, a i kako bi drugačije, kad se meni i danas zavrti u glavi, ponavljam, od prisjećanja na to kako nas je nas snažno obojicu zagrlila i gurnula nam glave, negdje pod pazuha, ali ispod grudi, dovoljno blizu, međutim, da ih licem, nosom, dotaknemo, i da sad i mi, premremo od sreće, jer nas nikada više neće zapljusnuti tolika opojnost niti se ukazati takva prilika da s tolikom željom dotičemo grudi neke žene.

Zvezdana se brzo od nas odmakla, ako vas baš to zanima, da stvar po nas dvojicu bude nepovoljnija i gora, kao da nije bila svjesna onoga što nam je učinila, sjedila je, nekako pokorno, kao da smo je mi natjerali, da sjedi između nas, i uporno je, kao da ju je sva radost iznenada napustila, zapodijevala ozbiljan razgovor s ostalima za stolom, a najčešće se obraćala onoj svojoj poznanici, dugokosoj nimfeti, čije su oči svjetlucale i izgarale u sjenkama, bez snage da sakriju zaljubljenost i sreću što joj se Zvezdana uopće obraća, i što je oslovljava, Adela ili Ljerka, ne sjećam se više, i koja je stalno zamuckivala pred njom, ne znajući kako da joj iskaže koliko je zaljubljena u nju (jer je odavno prati, i pretvorila se u njenu sjenku, svi smo razumjeli) i koliko je sretna uopće da joj se, zahvaljujući nama dvojici, pružila prilika da je konačno upozna.

Baš kad sam pomislio: samo nam je još to trebalo, Boris me je dotaknuo iza Zvezdaninih leđa, i odatle mi, stavlajući prst na usta, prošaputao: "Pusti! Šuti! Ne miješaj se u to, budalo!"

"Hvala na onome – budalo!", stigao sam, povrijeđen, odgovoriti.

"E, baš si ludak!", uzvratilo mi je Boris. "Oprosti, prijatelju, ali se zbilja tako ponašaš!", pokušao je ublažiti ono što je izrekao. Ja sam na to, dobro se sjećam, samo uvrijeđeno odmahnuo.

Nikada, međutim, neću doznati da li je Zvezdana čula našu prepirku iza njenih leđa, ali je istog časa ustala i, uz koliko iznuden, toliko sažaljiv smijeh, pretvarajući sve u šalu, objasnila nimfeti, dovoljno glasno, da svi čuju, kako bi ona rado s njom pošla na performans u kino-klubu ili Klubu filmskih radnika, svedjedno, da pogledaju zajedno nastup Katalin Ladik, ili se radilo o nekoj drugoj poetesi, Ružici Orešković, svedjedno, ali da se već ranije obećala nama dvojici, da se radi o jednom muškarcu, lako bi ona njega još i odbila, ali dvojicu nikako, tako je nekako dometnula i obećala da će joj se drugi put pridružiti, svakako, svakako, ponavljala je, a onda nas je pozvala, opet dovoljno glasno da svi čuju, da je otpratimo do kuće, lažući nam u oči, i dajući nam na znanje da sada laže, kako hitno mora nazvati roditelje.

"Zagreb nije Osijek", povjerljivo nam je prošaputala, kao da nam otkriva bogzna kakvu tajnu, "a ja se još uvijek ne snalazim najbolje", potkrijepila je tišim šapatom.

Brzo smo se nakon toga razišli, kako sam od Boga, ili nekog njemu sličnog, od prvih svojih dana na ovome svijetu kažnjen da uočavam i ono što ne treba, što je, zapravo, na kraju krajeva, sasvim nevažno, tako mi nije moglo promaći da nas je Zvezdana, svojom naglom odlukom da krene kući, ostavila bez pravog dogovora za sutrašnji dan i sastanak, i da njoj ta druga, prava revolucija nije ni na kraj pameti, već da nas dvojicu spretno iskorištava kako bi se što prije odmakla od te nezajazljive djevojke, koju smo ostavili na rubu suza, bespomoćnu da sakrije da je zagrlila i poljubi, dotakne, samo.

Bilo kako bilo, a već sam i ja previše popio da bih uočavao razmjere te ljubavne drame, tog usplamtjelog zaljublivanja žene u ženu, mi smo pošli za Zvezdanom, i jedva smo je stizali, više smo teturali nego klipsali za njom, do njene sobice u pokrajnjoj Crnatkovoј, ona je putem pridržavala čas jednog čas drugog, Borisa je jedva odvratila da se zavuče u Botaničku baštu, i da se tamo pošteno ispovraća, pomogla mu je i u tom poduhvatu, pridržavajući ga oko pojasa, da se pobjljuje na platou kraj spomenika kralju Tomislavu, sjećam se samo da je on govorio kako je ona prva koja ga je natjerala da se pobjljuje, nikome to do sada nije pošlo za rukom, i kako je, poslije, skakutao, kao preporođen, a ostalog se više ne sjećam, jedino mi je ostalo u pameti da ona blago odguruje od sebe još uvijek pijanog Borisa, svaki put kad on pohrli da je zagrli, i da mu pri tome neprestano ponavlja, istim onim očaravajućim i umiljatim grgutavim šapatом, posuđenim od neke grlice s grane nekog stabla u njenom donjodravskom dvorištu, jer se tako ne može šaputati među ljudima: "A što ćemo s njim, Maksom?!", svaki put bi se zapitala. "Zar si zaboravio što sam vam rekla?! Da vas volim obojicu, i da se još uvijek ne mogu odlučiti koga volim više!", prosuo bi se opet njen šapat, dovoljno glasan da ga i ja čujem, i da se odvojim od prvog stabla kog sam zagrlio i da onda ponovo zakoračim i pođem za njima.

„Maks, pa i ti si se zaljubio u ovu šmrkavicu“, čuo sam Borisov smijeh.

„Jesam“, priznao sam.

„Onda smo jebali ježa!“

„Baš tako.“

„Onda nam nema spasa!“

„Nema“, klimnuo sam.

„Onda te moram izazvati na dvoboj“.

„Izazovi“.

РОМАН О САВРЕМЕНОЈ ЉУБАВИ

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

ЦРТИЦА

У познатој ракициници Добросави Атанацковића, код Кнежевице споменика, живо се, уз чашу вина, препиру Милорад Митровић, Раде Домановић и Павле Ранковић о савременој књижевности. Наилази Јова Несторовић, сарадник "Самоуправе" и преводилац многих француских романа. И њега иста тема интересује и одмах се уплеће у разговор. Он не може довољно да се нахвали Француза и њихових романа.

Нарочито истиче један роман Пола Буржеа који тих дана преводи.

— Па шта има у том савременом роману? — пита Митровић.

— Ствар је у суштини проста, — одговара Несторовић. — Један млад, даровит, али врло сиромашан човек, приликом некога излета, загледа се и заљуби у кћер некаквога племића. Младић је имао све особине човека који се уме снаћи; па ипак девојка остаје према њему хладна и равнодушна; чак га одбија и okreће му леђа. Младић, разочаран, повлачи се. Тада у души јунакиње наступа психолошки преображај, наступа обрт. Сад она жуди за њим, жели да га задобије, нуди му своју љубав, али је све узалуд. Роман има седамнаест глава и трина осамдесет и пет страна.

Митровић посматра Несторовића разрогаченим очима.

— Па то је свакидашња тема. Зар за тако обичну ствар трина и толико страна. Ја ћу овде за неколико минута то исто да слупам.

Али Несторовић узима Пола Буржеа у заштиту.

— Ту је главно психолошки проблем.

И док су Домановић и Павле Ранковић настављали препирку о савременој књижевности и модерним писцима, дотле је Митровић, као што је чешће радио, за једним суседним столом нешто ужурбаном писао. За три-четири минута био је готов. Домановић му приђе, зграби рукопис и поче да чита.

— Шта ти је то? — упита га Несторовић.

— Роман о савременој љубави, — одговара Домановић.

И поче на глас читати.

САВРЕМЕНА ЉУБАВ

(Роман у три дела)

Глава I

Писар Пера љуби Катy,
ал' му залуд љубав жарка.
Шта је Пера? — Писар само,
а она је хиљадарка.

Глава II

И прођоше два три лета
и секретар Пера поста,
сад га Ката радо гледа,
ал' сад он је хладан доста.

Глава III

Ал кад Пера судац поста,
од меда је Ката слађа:
"Перо, Перо, ја те волим!"
А он каже: "Да си млађа!"

Домановићево читање имало је дејства: Несторовић ућута за тренутак. Он хтеде наставити разговор о истој теми; но Домановић и Ранковић, задовољни што је Митровић тако брзо срочио песму на ту тему, загламише честитајући му и подигоше пуне чаше увис да се куцну с њим и Несторовићем, удавивши Пола Буржеа и његов роман у црно јеличко вино.

ИЗ КЊИГЕ МИЛЕ ПАВЛОВИЋ: АНЕГДОТЕ ИЗ ЖИВОТА НАШИХ КЊИЖЕВНИКА И УМЕТНИКА,
НАРОДНА КЊИГА, БЕОГРАД, 1953.

PANOPTIKUM

Goran Borković

TASOVAC OŠTRO PROTIV STRANAČKOG KADROVIRANJA

U programatskom intervjuu za novogodišnji broj NIN-a, prvom nakon što je imenovan za srpskog ministra kulture i informiranja, Ivan Tasovac najavio je jačanje institucionalnog pristupa kulturi kojeg želi pretpostaviti dosadašnjem stranačkom kadroviranju. Prema njegovim riječima, integracija društva i traženje točke konsenzusa najvažniji su zadatak koji stoji pred Ministarstvom kulture. "Kadrovski princip, koji stranke i dalje forsiraju, jeste rak-rana našeg sistema, i meni se čini da ću lakše uveriti svoje kolege u vladi u neophodnost institucionalnog pristupa, nego deo stranački ostrašćene javnosti", rekao je nekadašnji direktor Beogradske filharmonije Tasovac.

Povodom izbora direktora nacionalnih ustanova kulture, koji je izazvao burne reakcije u javnosti, Tasovac je rekao da je strategija Ministarstva bila podići zavjesu sa stanja u srpskoj kulturi, o kojoj "mnogi i danas misle da bi cvetala samo da je više para i ministarske empatije". "Kako drugačije pokazati i građanima, i političkoj eliti, i kulturnoj eliti samoj, kakvo je stanje u kulturi, nego na taj način? Kako drugačije pokazati da većina upravnih odbora nije u stanju da izvede regularan, pošten i transparentan izbor operativnog direktora ili upravnika svoje institucije, koji će biti u njenom i interesu građana – kako drugačije nego da im date šansu da to urade?", naveo je Tasovac. "Da smo odmah išli sa smenama u upravnim odborima, za koje se deo javnosti zalagao, teško bi bilo ubediti one koji bi ih zamenili da su tu došli zbog naše vere da mogu da sprovedu takav postupak. Svi bi mislili da su ih tu namestili stranke i tako bi se i ponašali", rekao je Tasovac. Povodom problema financiranja kulture, Tasovac je istaknuo da je budžet za kulturu povećan u vrijeme najveće krize i dodao da to ne smatra svojim podvigom, nego "svešču vlade o važnosti kulture". "Uvek će nam nedostajati novca za sjajne ideje, ali nema tog novca koji će da zakrpi nedostatak ideja", rekao je Tasovac.

'OPASNA SI TI SOKIĆEVA, OPASNA'

Početkom januara Jugoslovenska kinoteka u Beogradu ciklusom filmova podsjetit će publiku na najbolje radove iz bogatog opusa srpske glumice Ružice Sokić koja je preminula krajem prošle godine. Tim povodom prikazat će se čuveni film Dušana Makavejeva "Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT" (1967.), kao i dva ostvarenja u kojima je Ružica Sokić ostvarila najveći uspeh: film "Žuta" (1973.) Vladimira Tadeja u kojem je glumila uličarku za što je nagrađena Zlatnom arenom u Puli na kojoj joj je čestitao i Josip Broz Tito riječima "Opasna si ti Sokićeva, opasna", kao i kultni klasik "Kad budem mrtav i beo" (1967.) Živojina Pavlovića u kojem je imala ulogu pjevačice u filmu.

Ružica Sokić rođena je 1934. godine kao kćerka trgovca i suvlasnika lista "Pravda" Petra Sokića. Još kao djevojčica rado je sudjelovala u dječjoj radio-dramskoj grupi Radio-Beograda, da bi 1958. godine diplomirala glumu na Akademiji za pozorišnu umetnost u Beogradu. Profesionalnu kazališnu karijeru započela je kao članica Savremenog pozorišta, ali je vrlo brzo prešla u Atelje 212.

Ostvarila je i zavidnu filmsku karijeru. Glumila je u 40 filmova. Već za prvu glavnu ulogu ("Gorki deo reke") 1965. godine nagrađena je Srebrnom arenom na festivalu u Puli. Ipak, najveću popularnost donijela joj je uloga u filmskom serijalu "Tesna koža", a ostat će upamćena i po ulozi u "Žikinoj dinastiji". Dobitnica je cijelog niza nagrada na Sterijinom pozorju, nagrada "Pavle Vuisić", "Zlatni ćuran", "Joakim Vujić"... kao i nagrade za životno djelo Udruženja dramskih umjetnika Srbije "Dobričin prsten" 2011. godine. Objavila je knjigu sjećanja "Strast za letenjem".

"Ima jedna misao koja kaže da se uspeh meri veličinom žrtvovanja. Žrtvovanja koje podrazumeva predavanje, potpuno posvećivanje. Neretko me pitaju što nemam decu. Ali ja sam glumi dala sve. Gluma je moj život. Što bi se reklo: uvek sam bila na mrtvoj straži. I ne želim. Neko će možda reći da je to budalasto ili da je ludost, ali za mene je ta potpuna okrenutost ideji, potpuno predavanje umetnosti, odnosno glumi zapravo puni životni smisao", rekla je svojevremeno Ružica Sokić.

BASARA I JOSIĆ VIŠNJIĆ OTPALI IZ UTRKE ZA NIN-ovu NAGRADU

U uži izbor najboljih romana u 2013. godini za NIN-ovu nagradu ušlo je 15 naslova. Zanimljivo je da žiri u njega nije uvrstio dva djela dosadašnjih dobitnika "Gnusobu" Svetislava Basare, koji je nagrađen 2006. godine za "Uspon i pad Parkinsonove bolesti", te "Baron iz šaraga" Miroslava Josića Višnjica, koji je 1990. nagrađen za roman "Obrana i propast Bodroga u sedam burnih godišnjih doba". Od 38 romana u uži izbor odabrani su "Miris mraka" Miomira Petrovića, "Satori" Srđana Srdića, "Ako u sledećem životu budeš leptir" Milovana Stankovića, "Tai" Gorana Gocića (ovogodišnji laureat nagrade "Miloš Crnjanski"), "Mi, izbrisani" Slobodana Vladušića, "Illegalni parnas" Bojana Babića, "Zlatno doba" Silvine Hadži-Đokić, "Vazdušni ljudi" Sonje Atanasijević, "Arkadija" Milete Prodanovića, "Kozje uši" Vladislave Vojnović, "Sva je priroda divlja i surova" Ivančice Đerić, "Tiši od vode" Berislava Blagojevića, "Mreža" Gordane Ćirjanić (dobitnice NIN-ove nagrade 2010. za roman "Ono što oduvek želiš"), te "Sva Teslina deca" Gorana Skrobonje i "Talasi beogradskog mora" Dragana Jovanovića Danilova.

Nagradu za 2012. godine dobio je Aleksandar Gatalica za "Veliki rat" koji je za jedan glas više pobijedio Lasla Blaškovića koji je bio nominiran s romanom "Posmrtna maska".

BOGUJEVCI ILI UMJETNOŠĆU PROTIV ZLOČINA

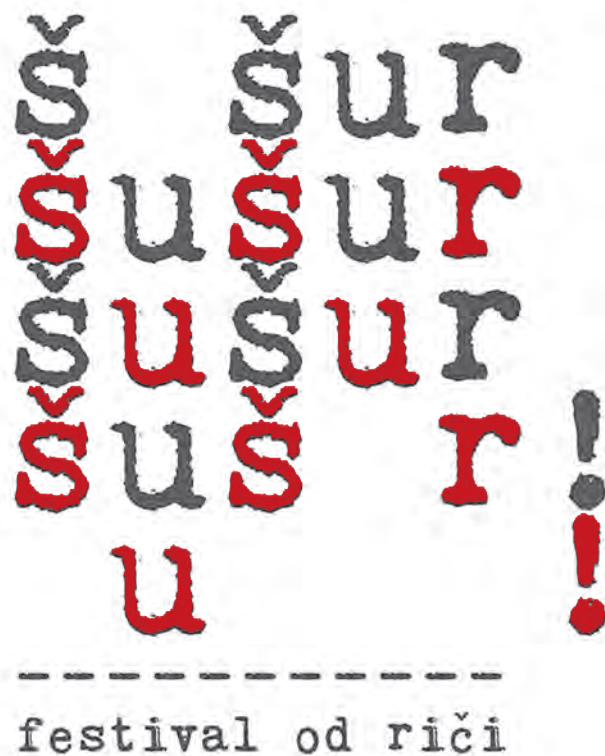
Izložba "Bogujevci/Vizuelna istorija", koja se u formi umjetničke instalacije bavi zločinom jedinice "Škorpioni" nad članovima porodice Bogujevci u Podujevu u martu 1999. godine, otvorena je krajem prošle godine u galeriji Podroom Kulturnog centra Beograda, kao sjećanje na sve žrtve rata. Iako opisuje zločin koji je procesuiran pred sudom u Beogradu, u pojedinim medijima je nazvana albanskom propagandom i provokacijom, zbog čega je postala događaj visokog rizika.

Riječ je o zločinu u kojem je streljano 14 članova porodice Bogujevci, a petoro djece je preživjelo. Među njima i Saranda (13), Jehona (11) i Fatos Bogujevci (12), koji sudjeluju na izložbi kao umjetnici, predstavljajući rezultat svog desetogodišnjeg rada. Njih troje su jula 2003. svjedočili pred Vijećem za ratne zločine u Beogradu u postupku protiv nekadašnjeg člana jedinice "Škorpioni" Saše Cvjetana. U julu 2005. godine Cvjetan je osuđen na zatvorsku kaznu od 20 godina, a preživjeli članovi obitelji su 2003. u Kanadi započeli kampanju za privođenje pravdi još jednog počinitelja zločina Dejana Demirovića kojem je suđeno 2008. godine, zajedno s još četvoricom optuženih koji su dobili po 20 godina zatvora, dok je Demirović postao svjedok-suradnik.

Izložba, čiji je kustos James Walmsley, sastoji se od rekonstrukcije dnevnog boravka u kući obitelji Bogujevci, bolničke sobe u kojoj su nakon zločina ležali i sudnice u kojoj su svjedočili protiv "Škorpiona" kroz koju autori prenose ono što su preživjeli.

Direktorica KCB-a Mia David istaknula je da je ovo prije svega priča o osobnoj tragediji. "Zašto je onda ovo projekat visokog rizika? Zašto ne možemo da imamo empatiju za patnju drugoga bez postavljanja pitanja o nacionalnosti? Tek tako, empatiju za čoveka. Zašto imamo potrebu da stavimo teg

na drugu stranu da izjednačimo? Činjenica da ovu izložbu planiramo već dve godine govori da nešto nije u redu. Jer zašto bi inače stalno imali osećaj da nije trenutak? Odgovor je jednostavan. Zato što nije. I nikada neće biti. Dok ne počnemo da govorimo. I da se slušamo. Svaki građanin ima pravo da zna i drugu stranu. Istina, bar u ovom slučaju, ni po čemu nije sporna. Desio se zločin nad albanskom porodicom na Kosovu. Zločin je počinio čovek sa imenom i prezimenom, suđeno mu je u Srbiji i osuđen je. Zašto je onda ovo pipava tema? Kako može bilo kakva slojevitost i kompleksnost istorije, i političke i socijalne, da bude važnija od ljudskih života? I ko je taj ko ima pravo to da odluči?", navela je Mia David.

KORČULANSKI 'ŠUŠUR!' POSJETIO BEOGRAD

Korčulanski festival "Šušur!", koji je prije par godina pokrenula grupa djevojaka iz Hrvatske i Srbije, gostovao je krajem decembra u Kulturnom centru Grad u Beogradu. U književnom programu "Šušura! Festivala od riči", interdisciplinarnog festivala regionalnog karaktera koji u fokusu ima prije svega kulturu knjige, predstavili su se pisci Marko Pogačar i Igor Štiks, uz pomoć Srećka Horvata, a uz literarne, važnu ulogu imali su i delikatesni, odnosno gastronomski užici. Pjesnik, esejist, muzičar i aktivist Marko Pogačar predstavio je nedavno objavljeni muzički dnevnik o jugoslavenskim rock pjesmama "Jugotongori!" koje je objavljivao u kolumni na portalu Books.hr tematizirajući izvođače poput Haustora, Filma, Azre, Partibrejkersa, EKV-a, Majki, Discipline kičme, Zabranjenog pušenja... Drugi književnik, Igor Štiks, čija se dramska djela igraju i u beogradskim kazalištima, aktivist je i suosnivač zagrebačkog Subversive festivala. Događanja su privukla izuzetno veliki broj posjetitelja kojima je podijeljeno 300 porcija dalmatinske pašticade i korčulanskih klašuna.

'DRŽANJE MLIJEKA' MARINE ABRAMOVIĆ NA NJEGOŠEVOM CETINJU

U okviru višemjesečnog projekta "200 godina samoće – Njegošiations", kojim se Centar savremene umetnosti Crne Gore uključio u obilježavanje dvjesto godina od rođenja Petra II. Petrovića Njegoša, krajem decembra otvorena je izložba s radom svjetski poznate umjetnice Marine Abramović "Držanje mlijeka" (Holding the Milk) iz 2009. godine.

Rad Marine Abramović koja od 2012. godine ima i crnogorsko državljanstvo, izložen je u Biljardi, a otvaranje je pozdravio kustos izložbe "Njegošiations" Petar Ćuković, povjesničar umjetnosti i likovni kritičar. Projekt je započeo u novembru kao kontinuirani niz pojedinačnih nastupa pozvanih odabranih umjetnika izlaganjem rada "Bez naziva" Zdravka Joksimovića iz 1994. godine koji je specijalno urađen za izložbu "Fest off" u Biljardi, u okviru II Cetinskog bijenala. Zamišljen je kao multimedijalni s novim ili već objavljenim radovima koji se mogu interpretirati u kontekstu zadane teme.

Video rad "Držanje mlijeka" dio je serije "Kuhinja" koja obuhvaća video zapise i fotografije nastale u Španjolskoj, u napuštenim prostorima jedne kuhinje u manastiru kartuzijanskih monahinja koje su hranile više od 8000 siročadi u periodu kada je manastir bio aktivan. "Držanje mlijeka" uključeno je i u njenu čuvenu retrospektivu 2010. u MoMA-i u New Yorku. Video gledanja u mlijeko traje 12 minuta i 43 sekunde. Gledatelji vide umjetnicu koja meditira nad čašom mlijeka u ruci pokušavajući da ostane mirna što je moguće duže. Ipak, počinje se tresti, mlijeko se proljeva, a zvuk zapljuskivanja prekida vizualnu čaroliju. Poslije rada Marine Abramović, u Biljardi će tokom januara biti prikazani radovi Vlada Marteka iz Zagreba i Damira Nikšića iz Sarajeva.

DIGITALIZIRANO 118.100 DOKUMENATA IZ ANDRIĆEVE OSTAVŠTINE

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, u suradnji s partnerima, završio je prvu fazu projekta 'Cjelokupnih djela Ive Andrića' koja uključuje digitalizaciju arhive Andrićeve rukopisne ostavštine, kao i digitalizaciju ličnog fonda tog pisca i diplomata, dobitnika Nobelove nagrade za književnost 1961. godine. Projekt digitaliziranja trebao bi biti prva, ogledna baza rukopisnih dokumenata

jednog pisca ne samo u Srbiji, nego i u cijelom svijetu. Dekanica Filološkog fakulteta Aleksandra Vraneš kazala je na prezentaciji, na kojoj je bio i režiser Emir Kusturica, da će se ovako osigurati trajna održivost i znanstvena upotrebljivost rukopisa, a kulturnoj i naučnoj zajednici temeljno kritičko izdanje, nezaobilazno u svim budućim istraživanjima i iščitavanjima.

Lični fond Ive Andrića u vlasništvu je Zadružbine Ive Andrića, a čuva se u Arhivu SANU-a. Filološki fakultet je potpisao ugovore s tim institucijama čime mu je ustupljeno pravo da digitalizira Sveske Zadružbine Ive Andrića, Katalog Ličnog fonda, čiji su autori Olga Mučalica i Anđelija Dragojlović, te rukopisnu zaostavštinu Andrića. Fakultetu je potom odobreno da pristupi digitalizaciji rukopisne zaostavštine Andrića u Arhivu SANU, uz poštovanje posebnih uvjeta. U elektronsku formu, među 118.100 dokumenata, stavljeni su i brojni Andrićevi tekstovi koji kulturnoj javnosti nisu poznati. "Digitalizacijom Andrićeve rukopisne zaostavštine omogućili smo zaštitu fonda, olakšan pristup dragocjenim materijalima, već podložnim ozbiljnijim oštećenjima, posvećeno naučno istraživanje i tekstološke analize koje nisu ograničene radnim vremenom Arhiva, zainteresiranošću drugog korisnika za isti dokument, ili nečitljivošću rukopisa, koji se ne može dovoljno uvećati kako bi bio pročitao, kao i plasman naše kulturne baštine i naše nauke u elektronsko okruženje", istakla je dekan Filološkog fakulteta.

FILHARMONIJA POD DISKO-KUGLOM

Beogradska filharmonija pojačana novosadskim Kamernim horom i zagrebačkim dirigentom Alanom Bjelinskim oduševila je publiku na novogodišnjim koncertima u Beogradu i Novom Sadu. Nastupi su bili posvećeni klasicima disko-muzike kao dio ciklusa "Nove godine" kojim se želi simbolizirati novi početak, budući da uz nove godine po gregorijanskom i julijanskom kalendaru, Beogradska filharmonija već treću sezonu dočekuje i židovsku, islamsku i kinesku novu godinu.

Uz disko-kuglu, filharmoničari sa šarenim perikama i naočalama publici su dočarali atmosferu disko-kluba uz klasične popularne muzike iz sedamdesetih u aranžmanu Fedora Vrtačnika. Klasičan koncertni bonton je s prvim taktovima zanemaren i zamijenjen plesanjem i pjevanjem na što je publiku nagovarao i sam Bjelinski. Na programu su bili hitovi Glorije Gaynor, Pink Floyda, Boney M, muzika iz filma „Briljantin“...

Kampanja Beogradske filharmonije, 'Prepoznajete li ovo lice' / 2012.

Sa izložbe "Fotografije starog Vukovara" u organizaciji VSNM grada Vukovara

АУТОРИ

ŽIVKO BJELANOVIĆ / BARBARA BLASIN / GORAN BORKOVIĆ / DRAGANA BOŠNJAK
MILAN CIMEŠA / BORIS CVJETANOVIĆ / ZANA DRAGIČEVIĆ / MARKO GOLUB / NEBOJŠA GRUJIČIĆ
IVANA HANAČEK / MIRNA JASIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / DRAGO KEKANOVIĆ / DARKO KOVAČ
ĐORĐE MATIĆ / LJUBINKA MILINČIĆ / SAŠA MILOŠEVIĆ / NINA OŽEGOVIĆ / BORIS RAŠETA
SANJA ŠAKIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / BORIS VRGA / LJILJANA VUKAŠINOVIĆ / JOS WITTEMAN

VOJIN BAKIĆ, BIK, 1956 -1958. / FOTO: BORIS CVJETANOVIĆ

www.skdprosvjeta.com

CIJENA 20 KN